



“BİZİ İNSAN YERİNE KOYMUYORLAR”

AFGANLARIN TÜRKİYE VE İRAN'DAN HUKUKA AYKIRI OLARAK GERİ
GÖNDERİLMELERİ

AMNESTY
INTERNATIONAL



Uluslararası Af Örgütü, herkesin içindeki insanlığı harekete geçiren ve hepimizin insan haklarından yararlanabilmesi için değişim kampanyaları yürüten 10 milyon kişilik bir harekettir. Vizyonumuz, iktidardakilerin sözlerini tuttuğu, uluslararası hukuka saygı duyduğu ve hesap verdiği bir dünyadır. Tüm hükümetlerden, siyasi ideolojilerden, ekonomik çıkarlardan ve dini inançlardan bağımsız ve asli gelir kaynağı üye aidatları ve bireysel bağışlar olan bir kurumuz. Dünyanın her yerindeki insanlarla dayanışma ve şefkat içinde hareket etmenin toplumlarımızı daha iyiye doğru değiştirebileceğine inanıyoruz.

© Uluslararası Af Örgütü 2022
Aksi belirtilmediği sürece bu belgedeki içerikler Creative Commons (atıf, ticari olmayan, türetilmemiş, uluslararası 4.0 lisanslıdır. <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/legalcode>
Daha fazla bilgi için lütfen internet sitemizdeki izinler sayfasını ziyaret edin: www.amnesty.org
Uluslararası Af Örgütü dışındaki bir telif hakkı sahibine atıf yapılan içerikler Creative Commons lisansına tabi değildir.
Uluslararası Af Örgütü tarafından ilk kez 2022 yılında yayımlanmıştır.
Peter Benenson House, 1 Easton Street
London WC1X 0DW, UK

İndeks: ASA 11/5897/2022
Orijinal dili: İngilizce

amnesty.org.tr



Kapak Fotoğrafı: *İslam Kale/Doğarun sınır kapısında İran'dan zorla geri gönderilen Afganlar otobüsten inerken.* © Uluslararası Af Örgütü

**AMNESTY
INTERNATIONAL**



İÇİNDEKİLER

1. ARKA PLAN	11
1.1 AFGANİSTAN'DAN KAÇIŞ	11
1.2 RİSKLİ BİR YOLCULUK	13
1.3 İRAN VE TÜRKİYE'DE SİĞİNMA TALEBİNDE BULUNMANIN ÖNÜNDEKİ ZORLUKLAR	14
1.3.1 İran: Yeni gelen Afganlar geri gönderiliyor	14
1.3.2 Türkiye: Afganların gelişi engelleniyor	15
2. ATEŞ AÇARAK GERİ İTME VE HUKUKA AYKIRI ÖLDÜRME	16
2.1 GERİ İTME YÖNTEMİ OLARAK ATEŞ AÇMA	17
2.1.1 Ateşli silah kullanımının gerçekleştiği koşullar	17
2.1.2 Ateş altında zorla geri gönderme	19
2.2 ATEŞLİ SİLAH KULLANIMININ YOL AÇTIĞI ÖLÜM VE YARALANMALAR	20
2.2.1 İran'a girdiği için öldürülen kişiler	21
2.2.2 Ateşli silah kullanımının yol açtığı yaralanmalar	22
2.2.3 Hukuka aykırı güç kullanımı, keyfi ve hukuka aykırı öldürme ve olası yargısız infaz vakaları	24
3. AFGANLARIN HUKUKA AYKIRI OLARAK GERİ GÖNDERİLMELERİ	26
3.1 KARAYOLU ÜZERİNDEN GERİ İTME VE DİĞER ZORLA GERİ GÖNDERMELER	27
3.1.1 Sınırdan anlık geri itme	28
3.1.2 Nakil öncesinde hukuka aykırı alıkoyma	30
3.1.3 Otobüslerle zorla nakil	34
3.2 TÜRKİYE'DEN AFGANİSTAN'A HUKUKA AYKIRI SINIR DIŞI	38
3.3 GERİ DÖNÜŞTEKİ RİSKLERİN DEĞERLENDİRİLMEMESİ	42
3.3.1 Sığınma prosedürüne erişimin engellenmesi	42
3.3.2 Koruma ihtiyaçlarına dair değerlendirme yapılmaması	43
4. İŞKENCE VE DİĞER TÜRDE KÖTÜ MUAMELE	46
4.1 DAYAK VAKALARI	46
4.2 ALIKOYMA KOŞULLARI	48
5. SONUÇ VE TAVSİYELER	50

TERİMLER SÖZLÜĞÜ

ZORLA GERİ GÖNDERME	Bir kimsenin istemediği halde köken ülkesine nakledilmesini ifade eder. Zorla geri göndermeler çeşitli şekillerde gerçekleştirilmekte ve çok sayıda hukuka uygun olarak ve olmayan prosedürler içermektedir. Zorla geri göndermeler arasında iade etme, sınır dışı etme ve geri itmeler yer alır.
HUKUKA AYKIRI GERİ GÖNDERME	Bir kimsenin, köken ülkesine uluslararası hukuka aykırı olarak zorla geri gönderilmesidir.
SINIR DIŞI	Bir kimsenin, köken ülkesine zorla geri gönderilmesi sonucu doğuran usullerden biridir. Sınır dışı, genellikle kişinin alıkonulmasını ve ardından göndermeyi gerçekleştiren ülkenin emniyet ya da göç makamına bağlı güvenlik güçlerince gönderileceği uçuşa dek kendisine nezaret edilmesini içerir.
GERİ İTME	Mülteci ve göçmenleri durdurma, geri çevirme ve/veya zorla geri döndürme uygulamasıdır. Bu rapor kapsamında “geri itme” terimi, mülteci ve göçmenlerin uluslararası bir sınırdan, çoğu kez o sınırı geçerken ya da geçmelerinin ardından yargısız, zorla ve bazı hallerde şiddet içerecek şekilde geri gönderilmelerini ifade etmek için kullanılmaktadır. Geri itmeler, sınır dışı işlemlerinin aksine, yasal prosedürlerin dışında cereyan eder.
SİĞİNMA/ ULUSLARARASI KORUMA	Mülteci, ikincil koruma ve insanı koruma da dahil olmak üzere bir kimsenin, köken ülkesine ciddi insan hakları ihlalleriyle karşı karşıya kalacağına dair somut bir riskin olduğu hallerde verilen resmi bir hukuki statüdür.
MÜLTECİ STATÜSÜ	1951 tarihli Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Sözleşme’de tanımladığı üzere ırkı, dini, uyruğu, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti ya da siyasi görüşü nedeniyle haklı bir zulüm korkusu duyan kişilere sağlanan uluslararası koruma statüsüdür.
İKİNCİL KORUMA STATÜSÜ	Köken ülkesinde ciddi insan hakları ihlalleriyle karşılaşma riski olan, ancak kendisine mülteci statüsü tanınmayan kimselere verilen uluslararası koruma statüsüdür.

ÖZET

Taliban'ın Afganistan'ın kontrolünü ele geçirdiği Ağustos 2021'den bu yana yüz binlerce Afgan ülkeden kaçtı. Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK) verilerine göre, 1 Ocak 2021'den bu yana uluslararası koruma ihtiyacı içinde olan 180 binden fazla Afgan komşu ülkelere ulaştı ancak gerçekte bu sayının çok daha yüksek olması son derece muhtemel.

İran'a geçmeye çalışan bu kadın, erkek ve çocukların büyük bir bölümünün geçerli seyahat belgeleri bulunmuyor ve bu kişiler, bu yolculuk için hayatlarını riske atmak zorunda kalıyorlar. Bu kişilerden birçoğu Afganistan'a geri itilirken bazıları İran'da kaldı, diğerleri ise İran'ı baştan başa kat ederek Türkiye'ye geçmek için benzer derecede tehlikeli bir yolculuğa çıktı. Bu raporda, Uluslararası Af Örgütü'nün, köken ülkelerinden kaçan Afganların çıktığı tehlikeli yolculuğa dair gerçekleştirdiği araştırmasının bulgularına yer verilmektedir. Bu rapor aynı zamanda, hukuka aykırı öldürmeleri, ateş açarak gerçekleştirilen geri itmeler ve diğer hukuka aykırı geri göndermeleri, keyfi alıkoymaları ve Afganların hem İran hem de Türkiye yetkilileri tarafından maruz bırakıldığı işkence ve diğer türde kötü muamele fiillerini belgelemektedir.

Uluslararası Af Örgütü, BMMYK ile benzer bir şekilde ülkede karşı karşıya kalınabilecek ciddi insan hakları ihlallerine dair somut risklerin varlığından ötürü hiçbir Afganın Afganistan'a geri gönderilmemesi gerektiği görüşündedir. Uluslararası Af Örgütü, ilaveten ve bu raporda yer verilen bulgulara dayanarak hiçbir ülkenin, Afganları, hukuka aykırı olarak Afganistan'a geri gönderilme riskiyle karşılaşabilecekleri Türkiye ve İran'a da zorla geri göndermemesi gerektiği sonucuna ulaşmaktadır.

Uluslararası Af Örgütü, Nisan 2021 ve Mayıs 2022 tarihleri arasında Afganistan ya da İran'a hukuka aykırı olarak geri gönderilen ve İran ve Türkiye'deki yolculukları esnasında ciddi insan hakları ihlallerine maruz bırakılan 121 kişiye -37 çocuk, beş kadın ve 79 erkek- ilişkin vakaları belgeledi. Belgelenen bu vakalardaki kişilerden bazıları birden fazla kez geri itilmişti ve bu da Uluslararası Af Örgütü'ne toplamda 255 hukuka aykırı nakil ya da geri göndermeyi belgeleme imkânı verdi. Sözü edilen bu hukuka aykırı geri göndermeler, sınırlardaki şiddet içeren geri itmelerden ve binlerce Afganın İran ve Türkiye'den kara ve havayoluyla hukuka aykırı olarak sınır dışı edilmesinden oluşan daha kapsamlı bir örüntünün parçasıdır.

İran ve Türkiye güvenlik güçleri sınırdan düzensiz yollarla geçmeye çalışan Afganlara karşı hem caydırıcılık unsuru hem de bir geri itme yöntemi olarak ateşli silahlar kullandı ve bu da ölümlere ya da yaralanmalara yol açtı. İran ve Türkiye güvenlik güçleri, sığınma aramak amacıyla bir sınırı geçmeye çalışan insanlara ateş açarak ve onları uluslararası bir sınırdan geri dönmeye zorlayarak, aralarında yaşam hakkı, sığınma talebinde bulunma hakkı ve geri göndermeme ilkesinin de olduğu uluslararası hukuku ihlal etti.

Uluslararası Af Örgütü, İran güvenlik güçlerince açılan ateş sonucu 11 Afganın, Türkiye güvenlik güçlerince açılan ateş sonucu ise üç Afganın öldürüldüğünü belgeledi. Uluslararası Af Örgütü tarafından incelenen bu vakalarda öldürülen ya da yaralanan kişilerin hiçbiri belli ki güvenlik güçlerine ya da diğerlerine karşı, uluslararası hukuk ve standartlar uyarınca ateşli silah kullanma eşiğini karşılayacak şekilde "yakın bir ölüm ya da ciddi yaralanma tehdidi" oluşturmuyordu. Dolayısıyla bu koşullar altında böylesi bir güce başvurulmuş olması hukuksuz ve keyfiydi. Hukuka aykırı öldürmeler, olası yargısız infaz vakaları olarak soruşturulmalıdır.

İran ve Türkiye, sınırlarını geçen Afganları devamlı olarak geri gönderiyor. Güvenlik arayışı içinde olan Afganlar İran ve Türkiye sınırlarındaki resmi olmayan geçiş noktalarında ya da bu iki ülkeye girmelerinin ardından yoldayken durduruluyor. Türkiye ve İran güvenlik güçleri bu kişileri ya derhal sınıra nakledip onları geri itiyor ya da onları geri göndermeden önce alıkoymuyor. Türkiye ve İran yetkilileri, devletlerin kişileri zulüm ya da diğer ciddi insan hakları ihlalleriyle karşı karşıya kalma yönünde gerçek bir tehdit altında olacakları yere göndermelerini yasaklayan bir uluslararası yükümlülük olan geri göndermeme ilkesini ayaklar altına alarak, bu kişilere uluslararası koruma başvurusunda bulunma imkânı vermeden ve geri gönderilmeleri halinde karşılaşabilecekleri ciddi insan hakları ihlalleri risklerini değerlendirmeden zorla geri gönderiyor.

METODOLOJİ

Uluslararası Af Örgütü araştırmacıları Mart 2022'de Afganistan'a ve Mayıs 2022'de Türkiye'ye ziyaretler gerçekleştirdi. Araştırmacılar 64'ü erkek, altısı kadın ve altısı çocuk olmak üzere 76 Afgan, Herat Geri Gönderme ve İade Dairesi Başkanı ile Nimruz ve Herat sınır şefleri dahil olmak üzere Afganların uluslararası sınırlar arasında seyahatleriyle bağlantılı olarak görev yapan Afgan yetkililer, Türkiye'de göç alanında çalışan dört avukat, geri gönderilenleri tedavi eden üç Afgan doktor ve geri gönderilen Afganlara destek sağlayan veya karşı karşıya kaldıkları ihlalleri belgeleyen Afganistan merkezli veya uluslararası yedi sivil toplum örgütü ve insani yardım çalışanları ile görüştü. Uluslararası Af Örgütü, ayrıca tanıklıkların teyidi amacıyla vizeler, pasaportlardaki damgalar, Türkiye yetkilileri tarafından verilen idari gözetim ile sınır dışı kararları ve Türkiye'deki Afganistan Büyükelçiliği'nce tanzim edilen seyahat belgeleri de dâhil olmak üzere çok sayıda resmi belgeyi ve mevcut olan hallerde görüşülen kişilerin tıbbi raporlarını, videoları ve fotoğrafları da inceledi. Uluslararası Af Örgütü, 8 Ağustos 2022'de Türkiye İçişleri Bakanlığı'na, 19 Ağustos 2022'de ise İran Yargı Gücü Başkanı'na birer mektup göndererek, yetkililerden bu raporda yer verilen bulgulara dair görüşlerini talep etti. Ancak bu raporun yazıldığı esnada her iki mektuba herhangi bir yanıt verilmemişti.

GÜVENLİK İÇİN ÇIKILAN RİSKLİ BİR YOLCULUK

Taliban'ın kontrolü ele geçirmesinin ardından Kabil'den son tahliye uçağının 30 Ağustos 2021'de kalkmasından beri binlerce Afgan ülkede sıkışıp kaldı. Eski kolluk görevlileri ile hükümet yetkilileri, gazeteciler, insan hakları savunucuları, kadın hakları aktivistleri ve azınlık grupları mensuplarının da aralarında olduğu kişiler, Taliban tarafından tehdit edildi ya da misillemeyle karşı karşıya kalma endişesi taşıyordu. Pasaportları olmayanlar, pasaport ya da diğer seyahat belgeleri almak için başvurup Taliban makamlarının dikkatini üzerlerine çekmek istemiyor. Öte yandan, Afganistan'a komşu ülkeler beraberinde pasaportları veya vizeleri olmayan Afganlara sınırlarını fiilen kapatmış durumdadır.

Çok sayıda Afgan İran'a sınır boyunca düzensiz geçiş noktalarından geçmeye çalışıyor. Bu kişiler, aralarında kadın ve çocukların da olduğu büyük gruplarla ve bir kaçakçının yardımıyla seyahat ediyor. Geceleri ise ya Afganistan'ın Herat vilayetindeki resmi İslam Kale sınır kapısı yakınlarındaki bir tel örgünün altından sürünerek geçiyor ya Nimruz vilayetindeki iki metre yüksekliğindeki bir duvarı tırmanıyor veyahut önce Pakistan'a gidip İran'a varmaya çalışıyorlar. Afganlar, İran güvenlik güçlerinin onları durdurup zorla geri göndermedikleri takdirde Tahran ya da İran'ın batısındaki diğer şehirlere ulaşana dek kaçakçılar tarafından ayarlanan arabalarla ve daha küçük gruplar halinde seyahatlerine devam edebiliyor.

Bazı Afganlar ise İran'da kalmamaya karar vererek yolculuklarına Türkiye'ye doğru devam ediyor. Bu kişilerse, kaçakçıların yardımıyla, Türkiye güvenlik güçlerince gerçekleştirilen geri itme ve diğer ihlallerin yaygın olduğu Van Gölü'ne bakan İran-Türkiye arasındaki sınırı geçmeye çalışıyorlar. Türkiye'ye girmeyi başarabilenler, daha sonra Van'a ya da Türkiye'nin merkezinde ya da batısında bulunan diğer şehirlere ya yürüyerek ya da arabayla gidiyorlar.

İRAN'DAKİ GERİ İTMELER, HUKUKA AYKIRI ÖLDÜRMELER VE ALIKOYMALAR

İran yetkilileri 2021 yılının sonunda BMMYK'ya yaptıkları bildirimlerde günde 5 bin Afganın İran'a vardığını tahmin ediyordu. İran hükümeti, Afganların zorla Afganistan'a geri gönderilmeleri halinde ciddi insan hakları ihlalleriyle karşı karşıya kalma yönünde somut risk altında olacaklarını reddediyor ve kişilerin bireysel ihtiyaçlarına dair herhangi bir değerlendirme yapmaksızın her gün binlerce Afganı zorla geri gönderiyor. BMMYK'nın tahminlerine göre, İran yetkilileri tüm yeni gelen Afganların %65'ini zorla geri gönderiyor. Uluslararası Af Örgütü, 67 kişinin (53 kadın ve erkek, 14 çocuk) İran'dan Afganistan'a karayoluyla zorla geri gönderildiğini belgeledi.

İran güvenlik güçleri, koruma arayan Afganları caydırmak için çeşitli yollarla başvuruyor. Güvenlik güçleri sınırdaki duvarları tırmanan, tel örgülerin altından sürünerek geçen ya da sınırdan veya İran'a doğru yürüyen veyahut arabayla giden Afganlara ateş açıyor. Uluslararası Af Örgütü'nün araştırması, onlarca Afganın vurularak öldürüldüğünü, diğer çok sayıda kişinin ise ateş açılması sonucunda yaralandığını gösteriyor. Afganistan'ın Nimruz vilayeti sınır şefi, Mart 2022'de Uluslararası Af Örgütü'ne, "Ortalama her ay [İran'daki] ateşli silah kullanımı nedeniyle 25-30 kişi hayatını kaybediyor. [İran güvenlik güçleri] herkese ateş açıyor. Bazen kadınların ve çocukların cesetleriyle de karşılaşırız, belki iki ya da üç civarında... Ama ölenlerin büyük çoğunluğu erkek" dedi.

Uluslararası Af Örgütü, Afganistan'dan sınırı geçmeye çalışırken İran güvenlik güçleri tarafından 10 Afgan erkekle bir çocuğun öldürülmesine tanıklık eden kişilerle mülakatlar gerçekleştirdi ve İran sınırında ya da İran'ın sınıra yakın bölgelerinde İran güvenlik güçleri tarafından vurularak yaralanan 22 Afganın da vakasına dair ayrıntılara erişme imkanı buldu.

Dört kızı ve iki oğluyla birlikte Afganistan'ı Nimruz vilayetinden terk eden 35 yaşındaki eşini kaybetmiş bir kadın olan Sakine, İran topraklarına doğru yürürken İran güvenlik güçleri tarafından açılan ateş altında kalmalarını şu şekilde anlattı:

"Silah sesleri işittik. [İran güvenlik güçleri] bize: 'Durun, daha fazla ilerlemeyin!' diye bağırdı. Kaçakçı ise durmamamızı söyledi. Bazı insanlar kaçışırken, bazıları da ateş altında kaldı. 16 yaşındaki oğlumun çığlık çığlığa bana seslendiğini duydum. Kaburgalarının oradan iki kurşunla vurulmuştu. Sonra ne olduğunu bilmiyorum, çünkü evlatlarım için korktuğumdan bayılmışım. Kendime geldiğime Afganistan'daydım, oğlumun öldüğünü gördüm. Bir takside cesedinin yanı başındaydım."

Uluslararası Af Örgütü'nün görüştüğü ve İran'a girmelerinin ardından durdurulan ancak derhal geri itilmeyen Afganların neredeyse

tamamı, resmi sınır kapılarından otobüslerle zorla Afganistan'a geri gönderilmeden önce alıkonulmuştu. Görüşülen 23 erkek, zorla geri gönderilmeleri esnasında ya da alıkoyma sırasında İran güvenlik güçleri tarafından işkence ve diğer türde kötü muameleye maruz kaldıklarını aktardılar. Bu kişilerden biri olan Amir, sınırı geçerken ateşli silah kullanımı sonucunda başından yaralanmasının ardından gözetim altındayken yaşadıklarını şöyle anlattı:

"[İran güvenlik güçleri] baş tarafımın kanadığını fark edip bana ne olduğunu sordular. Ben de açıkladım; ama bu sefer doğrudan yaramın olduğu yere vurdular ve yaram tekrar kanamaya başladı. (...) Bir keresinde 'Lütfen başıma vurmayın' dedim. [Alıkoyma merkezindeki] bir güvenlik görevlisi bana 'Neresi?' diye sordu. Ona neresi olduğunu gösterdiğimde, tam gösterdiğim yere vurdu".

TÜRKİYE'DEN GERİ İTME, ATEŞ AÇMA VE HUKUKA AYKIRI GERİ GÖNDERMELELER

İran'ı geçmeyi başarıp Türkiye'ye girmeye çalışan Afganlar çoğu kez Türkiye yetkilileri tarafından benzer insan hakları ihlallerine maruz kaldı.

Uluslararası Af Örgütü, Türkiye'den İran'a, bazen birden fazla, bazen de akrabalarıyla birlikte geri itilen 24 kişiyle mülakatlar gerçekleştirdi ve bu sayede 124'ü erkeklerin, 54'ü ise kadın ve çocukların olduğu 178 zorla geri gönderme vakasını belgeledi. Bu vakalarda altı kişi zincirleme olarak önce Türkiye'den İran'a, daha sonra da İran'dan Afganistan'a geri itilmişti.

Görüşülen tanıklar, ateş açmaların sınırdaki tel örgüler ya da kanal olarak tarif ettikleri bir yerde gerçekleştiğini söyledi. Uluslararası Af Örgütü Türkiye güvenlik güçleri tarafından vurulup yaralanan iki yetişkin erkek ile yine Türkiye güvenlik güçleri tarafından açılan ateş sonucu öldürüldüklerini söyledikleri üç genç erkek çocuk ve yaralandıklarını söyledikleri altı yetişkin erkekle üç erkek çocuğun vakalarını aktaran kişilerle konuştu.

24 yaşında eski bir istihbarat görevlisi olan Arif, Taliban'dan aldığı ölüm tehditleri nedeniyle Ekim 2021'de Afganistan'dan kaçtı. Arif, İran'a varduktan sonra birkaç kez Türkiye'ye girmeye çalıştı; ancak iki kez Türkiye güvenlik güçleri tarafından açılan ateşe maruz kaldı. Arif, bu olayların biriyle ilgili olarak şunları söyledi: *"Polis dağdaki kuleden ateş ediyordu. Doğrudan bize değil de havaya ateş ediyorlardı. (...) Ben bir olayda bir kadınla iki çocuğun yaralandığını gördüm. 2 yaşında bir çocuk böbreğinden, altı yaşındaki bir başkası da elinden vurulmuştu. Çok korkmuştum. Nasıl hayatta kalabildiğime şaşırıyordum."*

Türkiye yetkilileri geri göndermeme ilkesine aykırı olarak, Uluslararası Af Örgütü'nün görüştüğü hiçbir Afganın içinde bulunduğu bireysel koşullara ve koruma ihtiyaçlarına dair tam bir değerlendirmede bulunmamıştı. Yetkililer bunun yerine Afganistan'da tehlike altında olduğunu söyleyen kişilerin iddialarını duymazdan geldi ve bazı hallerde de onları sınırı bir kez daha geçmekten caydırmak için tehdit etti. Türkiye'den İran'a dört kez geri itilen Arif şunları söyledi: *"Türkiye'deki polis bana 'Ülkeni niçin terk ettin? Neden orada kalmıyorsun?' diye sordu. Hepimiz risk altında olduğumuzu ve bu yüzden geldiğimizi söyledik. Onlar da 'Bizi ilgilendirmez, sizi burada gebertiriz' dediler."*

Uluslararası Af Örgütü, yukarıda aktarılan 178 hukuka aykırı geri göndermeye ilaveten, Mart 2022'nin ortalarıyla Mayıs 2022'nin başları arasındaki dönemde Türkiye'den Afganistan'a havayoluyla hukuka aykırı bir şekilde sınır dışı edilen yedi yetişkin erkek ile üç çocuğun yer aldığı vakaları da belgeledi. Türkiye yetkilileri bu sınır dışı işlemlerini "gönüllü geri dönüş" olarak adlandırdı. Ancak görüşmeciler, Uluslararası Af Örgütü'ne, geri dönmek istemediklerini ve Türkiye yetkililerinin Afganistan'a geri gönderildikleri takdirde karşılaşılabilecekleri risklere ilişkin herhangi bir değerlendirme yapmadığını aktardı.

Örneğin Zahir nasıl sınır dışı edildiğini şöyle anlattı: *"Bizi İstanbul Havalimanı'na götürdüler. Otobüste dört polis vardı. Bizi başka bir otobüse naklettikleri esnada iki adam kaçmaya çalıştı. Polisler onları çok fena dövdüler. Bir adam sınır dışı edilmemek için ağlayıp yalvarıyordu çünkü eşi ve çocuğu Türkiye'deydi. O adam bayılıp kaldı, ama polis ona yardım etmedi. Sonrasında bizi doğrudan uçağa götürdüler".*

Görüşülen Afganlar Türkiye yetkililerinin kendilerini 60 ila 400 kişi arasında değişen ve genellikle ortalama yüzden fazla kişinin olduğu büyük gruplar halinde sınır dışı ettiğini söyledi. Türkiye'de Ağustos 2021'den bu yana Afganların geri gönderilmelerine ilişkin kapsamlı istatistikler kamuya paylaşılmıyor. Ancak Göç İdaresi Başkanlığı (GİB) Nisan 2022 sonlarında hükümetin yıl başından beri ilk dört ayda 11 binden fazla Afganı sınır dışı ettiğini duyurmuştu.

Görüşmeciler, Uluslararası Af Örgütü'ne, Türkiye yetkililerin kendilerine gönüllü geri dönüş belgelerini imzalamaları için baskı yaptığını söyledi. Nitekim görüşmecilerden birisi karşılaştığı muameleyi şu şekilde aktardı:

"Bize [belgeye imza atmak için] parmak izi vermezseniz, [güvenlik güçleri] sizi vermeniz için zorlayacak' dediler. Ben vermek istemedim. Güvenlik güçleri beni kamera olmayan bir odaya aldı. Altı kişiydiler. Ben onlara, Afganistan'da tehdit altında olduğumu söyledim. Umurlarında olmadı. Beni dövüp, duvara ittiler. Yere düştüm. İki adam bacaklarımı tuttu, birisi de göğsüme oturdu. Diğer iki kişi de parmak izimi almak için parmaklarımı kâğıda bastırıldı."

Diğer görüşmeciler de imzalamayı reddettikleri halde daha sonra belgelerin imzalı olduğunu gördüklerini ya da Türkiye yetkililerinin kendilerine imza atmaları yönünde baskı kurmak için imza atmadıkları takdirde daha uzun süre boyunca alıkonulacaklarını ve sonunda sınır dışı edileceklerini söylediklerini anlattı.

Uluslararası Af Örgütü, Türkiye güvenlik güçlerinin sorumlu olduğu 21 işkence veya diğer türde kötü muamele olayına dair ayrıntılı tanıklıklara da ulaştı. Görüşmecilerin verdiği bilgilere göre dayak olayları yaygındı. Türkiye'ye geçmesinden kısa bir süre sonra alıkonulan Hamid, güvenlik güçlerinin kendisine ve bir arkadaşına kötü muamele uyguladığını şöyle anlattı: *“Polislerden birisi arkadaşşıma silahının kabzasıyla vurdu, sonra bir başka polis onun üzerine, sanki bir sandalyeye oturuyormuş gibi oturdu. Öylece üzerine oturup sigarasını yaktı. Daha sonra benim de bacaklarıma silahıyla vurdu. (...) Ben otururken, bir diğer Türk polis de dizlerime tekme attı. İki kez sertçe dizlerimi tekmeledi. Diz eklemlerin o olaydan beri çok kötü ağrıyor.”*

BAŞLICA TAVSİYELER

Uluslararası Af Örgütü, geri gönderilme halinde ciddi insan hakları ihlalleriyle karşı karşıya kalma yönünde somut bir riskin varlığından ötürü hiçbir Afganın Afganistan'a geri gönderilmemesi gerektiği görüşündedir. Uluslararası Af Örgütü, ayrıca ve bu raporda yer verilen bulgular ışığında, hiçbir ülkenin Afganları yalnızca Afganistan'a değil, aynı zamanda zincirleme geri gönderme riskiyle karşı karşıya kalabilecekleri Türkiye'ye ya da İran'a da zorla geri göndermemeleri gerektiği sonucuna ulaşmıştır.

- Türkiye ve İran hükümeti, göç hareketlerini yönetmekle sorumlu makamların ve güvenlik güçlerinin, geri göndermeme ilkesi, sığınma talebinde bulunma hakkı, yaşam hakkı, mutlak bir yasak olan işkence ve diğer türde kötü muamele yasağı, çocuğun hakları ile üstün yararı da dâhil olmak üzere mülteci ve göçmenlerin haklarına saygı göstermelerini güvence altına almalıdır. Devletler, aynı zamanda, insan hakları ihlalleri iddialarına ilişkin etkili soruşturmaların yürütülmesi ve cezai sorumluluk taşıdığından şüphe edilenlerin adil yargılanmalarının sağlanması yoluyla da dahil olmak üzere insan hakları ihlallerine maruz bırakılan kişilerin adalet erişimlerini güvence altına almakla yükümlüdür.
- Afganlara ev sahipliği yapan ülkelerin hükümetleri, Taliban tarafından hedef alınma riski altında olan herkesin Afganistan'dan güvenli çıkış ve tahliyesini bilfiil sağlamalı ya da desteklemelidir. Bu, Taliban tarafından hedef alınma riski altındaki kişilerin güvenli şekilde nakillerinin sağlanması ve karayolu koridorlarının tesis edilmesi için komşu ülkelerle ikili ya da çok taraflı anlaşmalar yapmayı da içerir.
- Afganların vardıkları ülkelerdeki yetkililer, bu kişilere uluslararası koruma statüsü vermemelidir. Yüksek sayıda Afgana ev sahipliği yapabilme kapasiteleri hususunda kaygıları olan ülkeler diğer ülkelerden mali ve maddi yardım talep etmemelidir. Son olarak, uluslararası toplum, Afgan mültecilerin desteklenmesi sorumluluğunun paylaşılması için ortak ve koordineli bir müdahale geliştirmelidir.

METODOLOJİ

Bu rapor, Nisan 2021 ve Mayıs 2022 tarihleri arasında ülkelerinden kaçan Afganlara karşı Türkiye ve İran güvenlik güçlerince işlenen ciddi insan hakları ihlallerini belgelemektedir. Raporu, Afganların İran ve Türkiye'ye doğru yolculukları esnasında, özellikle de Afganistan'la İran ve İran ve Türkiye sınırında meydana gelen ihlaller ele alınmıştır. Bu rapor, aynı zamanda, Avrupa ve Türkiye sınırları arasında Afganlara ve diğer mültecilere yönelik ihlalleri ortaya çıkaran diğer raporları da tamamlayıcı bir niteliktedir.¹

Uluslararası Af Örgütü, bu raporun yazımı için, aralarında Mart 2022'de Afganistan'ın Herat vilayeti ile İslam Kale sınır kapısında ve Mayıs 2022'de Türkiye'nin Van ve İstanbul şehirlerinde gerçekleştirilen saha araştırmalarının da yer aldığı araştırmalarını, Kasım 2021 ve Mayıs 2022 tarihleri arasında gerçekleştirdi. Uluslararası Af Örgütü araştırmacıları, İngilizcenin yanı sıra tercüman yardımıyla Dari ve Peştü dillerinde kişilerle yüz yüze, bir mesajlaşma uygulaması üzerinden sesli görüşme ve online video görüşmeleri yoluyla da mülakatlar gerçekleştirdi.

Uluslararası Af Örgütü, Nisan 2021 ve Mayıs 2022 tarihleri arasında Afganistan ya da İran'a hukuka aykırı olarak geri gönderilen ve İran ve Türkiye'deki yolculukları esnasında ciddi insan hakları ihlallerine maruz bırakılan toplam 121 vakayı belgeledi. Bu vakalarda, ihlallerin meydana geldiği tarih itibarıyla yaşları bir ay ile 17 arasında değişen 37 çocuk, beş kadın ve 79 erkek yer alıyor. Sözü edilen 121 kişiden bir bölümü, birden fazla kez geri itilmişti ve bu da Uluslararası Af Örgütü'ne, toplamda 255 hukuka aykırı nakil ya da geri göndermeyi belgeleme imkânını verdi. Anılan 255 olaydan yalnızca ikisi Ağustos 2021 tarihinden önce gerçekleşmişti.

Uluslararası Af Örgütü, bu rapor kapsamında aynı zamanda, 64'ü erkek, altısı kadın ve altısı çocuk olmak üzere toplam 76 kişiyle görüştü. Bu kişilerden 74'ü hukuka aykırı olarak geri gönderilmişti. Uluslararası Af Örgütü, bazı vakalarda ateş açılarak İran-Afganistan sınırından geri itilen Afgan yetişkin bir erkekle, yine aynı sınırda ateş açılması suretiyle öldürülen bir başka yetişkin erkeğin yakınlarının da aralarında olduğu bazı aile fertleriyle de görüşmeler gerçekleştirdi. Hukuka aykırı olarak geri gönderilen bu 74 kişiden 33'ü İran'dan Afganistan'a, 24'ü Türkiye'den İran'a geri itilmişti. Bu kişilerden altısı ise İran üzerinden Türkiye'den Afganistan'a gerçekleştirilen zincirleme nitelikte bir geri göndermeye maruz kalmış, 10'u Türkiye'den Afganistan'a sınır dışı edilmiş, biri ise Türkiye'den Suriye'ye geri itilmişti.

Görüşülen kişilerin kimliklerinin korunması ve güvenliklerinin sağlanması amacıyla isimleri değiştirildi ve bu kişilerin alıkonuldukları yerlere dair spesifik olabilecek tarih ve lokasyon bilgileri gizli tutuldu.

Uluslararası Af Örgütü, ayrıca, aralarında Herat Geri Gönderme ve İade Dairesi Başkanı ve Nimruz ve Herat vilayetleri sınır şeflerinin de olduğu beş Afgan yetkili, göç bağlamında alıkonulan Afganları savunan dört Türkiyeli avukat, Herat'ta geri gönderilen kişileri tedavi eden üç Afgan doktor ve Afganistan'da geri gönderilen Afganlara destek sunan ya da bu kişilerin karşılaştıkları ihlalleri belgeleyen Afganistan merkezli ve uluslararası yedi sivil toplum örgütü ve insani yardım çalışanlarının olduğu diğer kişilerle de mülakatlar gerçekleştirdi. Uluslararası Af Örgütü, ayrıca, vizeler, pasaportlardaki damgalar, Türkiye yetkilileri tarafından verilen idari gözetim ile sınır dışı kararları ve Türkiye'deki Afganistan Büyükelçiliği'nce tanzim edilen seyahat belgeleri de dâhil olmak üzere çok sayıda resmi belgeyi ve mevcut olan hallerde görüşülen kişilerin tıbbi raporlarını, videoları ve fotoğrafları inceledi. Araştırmacılar, son olarak, Birleşmiş Milletler (BM) organları, araştırma

¹ Uluslararası Af Örgütü, Yunanistan: Şiddet, Yalanlar ve Geri İtmeler- Avrupa Sınırlarında Göçmen ve Mültecilere Hâlâ Güvenlik ve Sığınma Hakkı Sağlanmıyor, 23 Haziran 2021, İndeks No: EUR 25/4307/2021, www.amnesty.org/en/documents/eur25/4307/2021/en/; İnsan Hakları İzleme Örgütü, *Bulgaristan: Göçmenler Acımasızca Türkiye Sınırına Geri İtildi*, 26 Mayıs 2022, www.hrw.org/news/2022/05/26/bulgaria-migrants-brutally-pushed-back-turkish-border; Uluslararası Af Örgütü, Uçuruma İtilenler: Balkan Güzergâhı Boyunca Mülteci ve Göçmenlere Yönelik Şiddet ve İstismar, 13 Mart 2019, İndeks No: EUR 05/9964/2019, www.amnesty.org/en/documents/eur05/9964/2019/en/

kuruluşları ve sivil toplum örgütlerinin Afgan mültecilerin hareketliliğine dair raporlarını da gözden geçirip taradı.

Bu rapor esasen bir ülkeye ve sığınmaya erişimle ilgili insan hakları ihlallerine odaklandığından, alıkoyma bağlamında işlenen ihaller bu raporda etraflıca bir şekilde ele alınmamaktadır. İran'da alıkonulan görüşmecilerin büyük bir kısmı, İran yetkililerinin kendilerine herhangi bir şekilde bilgi vermemeleri nedeniyle, tutuldukları alıkoyma merkezlerinin isimleri, tam olarak buldukları yerler ve bu merkezleri kontrol eden güvenlik birimleri hakkında bilgi veremedi.

Uluslararası Af Örgütü, 8 Ağustos 2022'de Türkiye İçişleri Bakanlığı'na, 19 Ağustos 2022'de ise İran Yargı Gücü Başkanı'na birer mektup göndererek, yetkililerden bu raporda yer verilen bulgulara dair görüşlerini talep etti. Ancak bu raporun yazıldığı esnada her iki mektuba herhangi bir yanıt verilmemişti.

1. ARKA PLAN

1.1 AFGANİSTAN'DAN KAÇIŞ

Taliban'ın Ağustos 2021'de Afganistan'ın kontrolünü ele geçirmesinin ardından, yüz binlerce Afgan ülkeden çıkmanın yollarını aramaya koyuldu. Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK) verilerine göre, 1 Ocak 2021'den bu yana uluslararası koruma ihtiyacı içinde olan 180 binden fazla Afganın yeni varış yaptıkları bildirilse de gerçekte bu sayının çok daha yüksek olması son derece muhtemel.²

Ağustos 2021'in ikinci yarısında ABD ve NATO güçlerinin Afganistan'dan çekilmesiyle birlikte gerçekleştirilen tahliye operasyonu, aralarında Taliban'ın misillemesiyle karşı karşıya kalma riski bulunan on binlerce Afganistan yurttaşının da yer aldığı 123 bin kişi, Kabil havalimanından havayoluyla tahliye edildi.³ Bu tahliye operasyonu tam bir kaos içinde gerçekleşti ve ciddi risk altında bulunan çok sayıda kişi de geride bırakıldı.⁴

Eski kolluk görevlileri ile hükümet yetkilileri, gazeteciler, insan hakları savunucuları, sivil toplum mensupları, eski adalet sistemi görevlileri ve azınlık grupları mensuplarının da aralarında olduğu kadınlar ve erkekler, Taliban tarafından ya tehdit edildi ya da misillemeyle karşı karşıya kalma hususunda inanılır bir korku içindeydi ve bu durum da bu kişileri ülkeden ayrılmak için harekete geçmeye zorladı.⁵ 28 yaşında eski bir yerel polis memuru olan Davut, Uluslararası Af Örgütü'ne şunları aktardı:

"Thedit mektupları aldık ve ailem bana gitmem gerektiğini söyledi. (...) Daha hiç görmediğim beş aylık bir oğlum var. Kabil'in düşmesinden sonraki ikinci gün bölgeden ayrıldım. Benim bölgemde bir grup Amerikan özel kuvvetler birliği vardı ve Taliban, onlar namına casusluk yaptığımı ve onlara bilgi verdiğimi iddia etti. Ailem de Taliban'a yalnızca kaymakamlık için çalıştığımı söylese de [Taliban], aileme 'Hayır, o daha önce bizimkileri öldürdü, şimdi de biz onu öldüreceğiz' demiş. [Taliban], iki arkadaşımı tutuklayıp işkence yaptıktan sonra serbest bıraktı. Her ikisi de daha sonra Pakistan'a kaçtı. Ben, Afganistan'da ciddi bir risk altındayım."⁶

Uluslararası Af Örgütü'ne aktarılan tanıklıklar ve BMMYK verilerine göre, Afganların bir kısmı, ülkedeki güvensizlik ortamı ve Taliban'dan duyulan genel korku nedeniyle de ülkeden kaçtı.⁷ Bazıları ise Taliban'ın kontrolü ele geçirmesiyle birlikte daha da kötüye gittiğini ve sonrasında da işlerin durma noktasına gelmesi ve gelir kayıpları yaşadığını söyledikleri ülkeyi etkileyen ekonomik kriz nedeniyle Afganistan'dan ayrılmaya karar vermişti.⁸ BMMYK, kaçış nedenleri ne olursa olsun devletlere, sığınma talepleri reddedilenler de dâhil olmak üzere tüm Afganlar açısından zorla geri göndermeleri askıya alma çağrısında bulundu.⁹

² BMMYK, Güncelleme: Afganistan'da Durum #18, 1 Temmuz 2022, data.unhcr.org/en/documents/details/94212

³ ABD Dışişleri Bakanlığı, Dışişleri Bakanı Antony J. Blinken'in Afganistan'a ilişkin Açıklamaları, 30 Ağustos 2021, www.state.gov/secretary-of-antony-j-blinken-remarks-on-afghanistan/

⁴ Uluslararası Af Örgütü, *Engelli Parkur Gibi: Ülkelerinden Kaçmaya Çalışan Afganlar İçin Güvenliğe Giden Birkaç Yol*, Ekim 2021, (İndeks No: ASA 11/4832/2021), www.amnesty.org/en/documents/asa11/4832/2021/en, pp. 3.

⁵ 10 ve 13 Mart 2022'de Herat'ta gerçekleştirilen mülakatlar; 11 Nisan 2022'de sesli görüşme yoluyla gerçekleştirilen mülakat ve 6, 7 ve 8 Mayıs 2022'de İstanbul'da gerçekleştirilen mülakatlar. Uluslararası Af Örgütü, *Engelli Parkur Gibi: Ülkelerinden Kaçmaya Çalışan Afganlar İçin Güvenliğe Giden Birkaç Yol*, Ekim 2021, (İndeks No: ASA 11/4832/2021), www.amnesty.org/en/documents/asa11/4832/2021/en, s. 4.

⁶ 13 Mart 2022'de Herat'ta gerçekleştirilen mülakatlar.

⁷ 10 Mart 2022'de Herat'ta; 12 Mart 2022'de İslam Kale'de; 7 Mayıs 2022'de İstanbul'da; 10 Mayıs 2022'de Van'da gerçekleştirilen mülakatlar ve 13 Mayıs 2022'de sesli görüşme yoluyla gerçekleştirilen mülakatlar. BMMYK, Afganistan'daki Durum: İran'da Acil Duruma Hazırlık ve Müdahale, 23 Ocak 2022, data.unhcr.org/en/documents/details/90577

⁸ 10 ve 11 Mart 2022'de Herat'ta gerçekleştirilen mülakatlar.

⁹ BMMYK, Afganistan'dan Kaçan Kişilerin Uluslararası Koruma İhtiyaçlarına İlişkin Kılavuz Notu, Şubat 2022, www.refworld.org/docid/61d851cd4.html

BMMYK'NIN AFGANİSTAN'A GERİ DÖNÜŞLERE İLİŞKİN POZİSYONU

BMMYK, Şubat 2022'de yeni bir Afganistan'dan Kaçan Kişilerin Uluslararası Koruma İhtiyaçlarına İlişkin Kılavuz Notu yayımladı. BMMYK bu notunda, "hukukun üstünlüğüne riayet edilmemesi, otoriter yönetimle ilgili korku ve belirsizlikler ve Afganistan'daki insan hakları durumuna dair kapsamlı bilgi eksikliğinin de aralarında olduğu mevcut belirsizliklere" işaret ederek "BMMYK, mevcut durumda, bir Afgan sığınmacının uluslararası mülteci korumasına ihtiyacı olmadığını gerekli kesinlik derecesinde belirlenmesinin mümkün olmadığını değerlendirmektedir" şeklindeki pozisyonunu açıkladı. BMMYK, bunu müteakiben tüm ülkelere, "Afganistan'dan kaçan sivillerin topraklarına erişimlerine izin verme, sığınma talebinde bulunma hakkını güvence altına alma ve geri göndermeme ilkesine her durumda saygı gösterilmesini sağlama" ile "uluslararası koruma arayan tüm yeni varan kişileri kayıt altına alarak, ilgili tüm bireylere, kaydolduklarını ispat eden belgeleri verme" çağrısında bulundu. BMMYK, ayrıca, devletleri "Afganistan vatandaşları ile eski mutat meskenleri Afganistan olan herkesin zorla geri gönderilmesini askıya almaya" da davet etti.

Uluslararası Af Örgütü de BMMYK ile aynı doğrultuda, Afganistan'da karşılaşılabilecek ciddi insan hakları nedeniyle hiçbir Afganın geri gönderilmemesi gerektiği görüşündedir.

Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Katar, Fransa ve Almanya da dâhil olmak üzere bazı ülkeler, Eylül 2021 ile Aralık 2021 arasında bazı tahliyeler gerçekleştirildikleri Afganlar için ülkeden kaçışın esas yolu, komşu ülkelere karayoluyla seyahat etmekte.¹⁰ Öte yandan, Afganistan'a komşu ülkeler olan İran, Pakistan, Tacikistan, Türkmenistan ve Özbekistan ise, sınırlarını pasaport, vize ya da başkaca seyahat belgesi bulunmayan Afganlara fiilen kapattı. Bu durum ülkeden ayrılmayı hedefleyen Afganlar için büyük engeller yarattı.

İlk olarak, çok sayıda Afganistan yurttaşının pasaportu yok. Zira ülkedeki pasaport şubeleri, Taliban'ın kontrolü ele geçirmesinin hemen ardından kapatıldı ve ilerleyen tarihlerde aşamalı olarak açılmaya başlasa da işlemlerde hâlâ uzun süreli gecikmeler yaşanmaya devam ediyor.¹¹ Uluslararası Af Örgütü'nün görüştüğü kişiler, pasaport şubelerine erişimlerinin bulunmayışı, maliyetler ve gecikmeleri pasaport edinmelerinin önündeki en büyük zorluklar olarak belirtti.¹² Örneğin bu kişilerden Zabi, Uluslararası Af Örgütü'ne, her bir kişinin geçişi için kaçakçılara ödenen parayı kastederek, "pasaportu yenilemek ve yeniledikten sonra İran vizesi almak için gereken parayla tüm ailemle birlikte İran'a seyahat edebilirim" dedi.¹³ Uluslararası Af Örgütü'nün görüştüğü pasaportu olan kişiler ise ekseriyetle eski hükümet ya da kolluk görevlileriydi ve pasaportlarını Ağustos 2021'den önce almıştı.¹⁴ Vakaların birinde ise eski bir asker, seyahat esnasında Taliban tarafından kurulan bir denetim noktasına denk gelmesi halinde tespit edilip öldürülebileceğinden korktuğu için pasaportunu evde bırakıp, düzensiz yollarla seyahat etmeyi tercih ettiğini anlattı.¹⁵

İkinci olarak, Afganistan uyruklu kişiler için komşu ülkeler için olanlar da dâhil olmak üzere bir ülkeye vize almak son derece güç. Uluslararası Af Örgütü'nün görüştüğü kişiler, konsolosluklara erişemediklerini, konsoloslukların vizeleri seyahat etmek istedikleri tarihlerde vermediğini, gecikmelerin çok uzun olduğunu ya da vize maliyetlerini karşılayamadıklarını aktardı.¹⁶ Bu kişilerden bir bölümü, bir aracıya ödeme yapmaları sayesinde vize alabildiklerini söyledi.¹⁷ Nitekim insani yardım alanında çalışan bir görüşmecinin aktardığına göre, İran vizesinin maliyeti karaborsada 800 Amerikan Doları'na kadar çıkabiliyor.¹⁸

¹⁰ Reuters, *Taliban'ın Afganların yurtdışına çıkışlarını kısıtlamaları ABD ve İngiltere'de endişelere yol açtı*, 1 Mart 2022, www.reuters.com/world/asia-pacific/taliban-restrict-afghans-going-abroad-draws-criticism-uk-envoy-2022-02-28/; Al Jazeera, *Fransa 300'den fazla kişiyi Afganistan'dan tahliye etti*, 4 Aralık 2021, www.aljazeera.com/news/2021/12/4/update-1-france-evacuates-more-than-300-people-from-afghanistan; ABC News, *7. Katar tahliye uçuşu Kabil'den havalandı*, 11 Ekim 2021, abcnews.go.com/Politics/live-updates/afghanistan-withdrawal-live-updates/?id=79482353; Avrupa Mülteciler ve Sürgünler Konseyi, *Avrupa'da Koruma Arayan Afganlar, Aralık 2021*, https://ecre.org/wp-content/uploads/2021/12/Evacuations-pathways-to-protection-and-access-to-asylum-for-Afghans-in-Europe_FINAL.pdf, s. 11; Uluslararası Af Örgütü, *Engelli Parkur Gibi: Ülkelerinden Kaçmaya Çalışan Afganlar İçin Güvenliğe Giden Birkaç Yol*, Ekim 2021, İndeks No: ASA 11/4832/2021, www.amnesty.org/fr/documents/asa11/4832/2021/en, s. 5.

¹¹ AFP, *Taliban hükümeti Kabil'de yeniden Afgan pasaportları vermeye başladı*, 18 Aralık 2021, www.france24.com/en/live-news/20211218-taliban-govt-resumes-issuing-afghan-passports-in-kabul-1, Tolo News, *Kabil'de yeniden pasaport verilmeye başlandı*, 9 Nisan 2022, tolonews.com/afghanistan-177494

¹² 11 Nisan 2022 ile 8 ve 19 Mayıs 2022'de sesli görüşme yoluyla gerçekleştirilen mülakatlar ve 5 Mayıs 2022'de İstanbul'da gerçekleştirilen mülakatlar.

¹³ 11 Nisan 2022'de sesli görüşme yoluyla gerçekleştirilen mülakat. Sınırı düzensiz yollarla geçen Afganlar çoğu zaman, onlara düzensiz geçişler sırasında para karşılığında rehberlik edecek bir kaçakçı yardımıyla geçiyor.

¹⁴ 13 Mart 2022'de Herat'ta gerçekleştirilen mülakatlar; 11 Nisan 2022'de sesli görüşme yoluyla gerçekleştirilen mülakatlar ve 7 ve 8 Mayıs 2022'de İstanbul'da gerçekleştirilen mülakatlar.

¹⁵ 7 Mayıs 2022'de İstanbul'da gerçekleştirilen mülakat.

¹⁶ 13 Mart 2022'de Herat'ta; 7 Mayıs 2022'de İstanbul'da ve 7 Mayıs 2022'de sesli görüşme yoluyla gerçekleştirilen mülakatlar.

¹⁷ 6 ve 7 Mayıs 2022'de İstanbul'da gerçekleştirilen ve 8 Mayıs 2022'de sesli görüşme yoluyla gerçekleştirilen mülakatlar.

¹⁸ BM Kalkınma Programına göre Afganistan'da 2020 yılında kişi başına düşen yıllık gelir 500 Amerikan Doları'na tekabül ediyordu. Bu rakamın 2022'de 350 Amerikan Doları'na düşeceği tahmin ediliyor. BM Kalkınma Programı, *Afganistan: Sosyo-Ekonomik Görünüm 2021-2022*, 1 Aralık 2021, www.undp.org/afghanistan/publications/afghanistan-socio-economic-outlook-2021-2022; 22 Kasım 2021'de sesli görüşme yoluyla gerçekleştirilen mülakat.

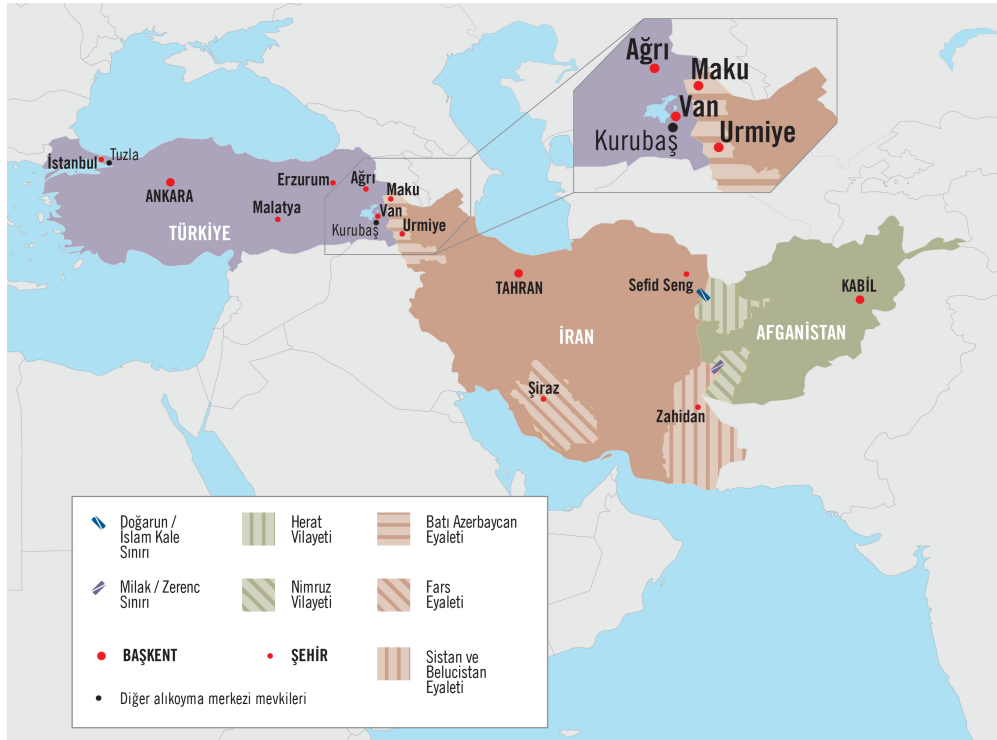
Tüm bu zorluklara ilaveten, Taliban yetkilileri kadınların seyahat edebilmelerini kısıtlayan kurallar çıkararak, kadınların ülkeden çıkabilmelerini daha da güçleştirdi.¹⁹ Örneğin Aralık 2021'de, Afganistan Ahlak ve Fazilet Bakanlığı bir rehber yayımlayarak, 72 kilometreden uzun seyahatlerde kadınların yanlarında erkek bir refakatçi bulunması zorunluluğunu getirdi.²⁰ Taliban, ayrıca, havayollarına kadınların bir erkek refakatçi olmaksızın iç ve dış uçuşlara alınmaması talimatı da verdi.²¹

Bu engellerin bir sonucu olarak, ülkeden kaçmayı isteyen birçok Afgan için, kaçakçıları kullanarak son derece tehlikeli olan düzensiz bir yolculuğa çıkmaktan başka seçenek kalmamış durumda.

1.2 RİSKLİ BİR YOLCULUK

Uluslararası Af Örgütü tarafından gerçekleştirilen mülakatlar, ülkeden kaçan Afganların İran sınırını, sınır boyunca resmi olmayan geçiş noktalarından geçtiklerini ortaya koydu. Kişiler, gece vakti ya Herat vilayetindeki resmi İslam Kale sınır kapısı yakınlarında bulunan gayri resmi geçiş noktalarındaki bir çitin altından sürünmüş ya Nimruz vilayetindeki iki metre yüksekliğindeki bir duvarı tırmanmış veyahut da önce Pakistan'a giderek İran'a varmayı başarabilmişti.²² Yine görüşülen kişiler, genellikle aralarında kadın ve çocukların da olduğu büyük gruplar halinde ve bir kaçakçıyla birlikte seyahat etmişti. Afganlar, İran güvenlik güçlerinin onları durdurup zorla geri göndermedikleri takdirde (bkz. 3.1. Karayolu üzerinden geri itme ve diğer zorla geri göndermeler) Tahran ya da İran'ın batısındaki diğer şehirlere ulaşana dek kaçakçılar tarafından ayarlanan arabalarla ve daha küçük gruplar halinde seyahatlerine devam edebiliyor. Kişiler, bu riskli yolculuk esnasında, kaçakçılar tarafından istismara maruz bırakılıyor, ailelerinden ayrı düşebiliyor ya da aşırı sıcak, açlık ve susuzlukla karşı karşıya kalabiliyorlar.²³

Bazı Afganlar ise İran'da kalmamaya karar vererek yolculuklarına Türkiye'ye doğru devam etti. Bu kişilerse, kaçakçıların yardımıyla, Türkiye güvenlik güçlerince gerçekleştirilen geri itme ve diğer ihlallerin yaygın olduğu, Van Gölü'ne bakan İran-Türkiye arasındaki sınırı geçmeye çalışıyor (bkz. aşağıda).²⁴ Türkiye'ye girmeyi başarabilenler, daha sonra ise Türkiye güvenlik güçleri tarafından durdurulmadıkları takdirde Van'a ya da Türkiye'nin merkezinde ya da batısında bulunan diğer şehirlere yürüyerek ya da arabayla gidiyorlar.



¹⁹ Uluslararası Af Örgütü, *Ağır Çekimde Ölüm: Taliban Yönetimi Altında Kadınlar ve Kız Çocuklar*, 27 Temmuz 2022, (İndeks No: ASA 11/5685/2022), <https://www.amnesty.org/en/documents/asa11/5685/2022/en/>, s.25

²⁰ AFP, *Taliban: Erkek refakatçi olmadığı sürece Afgan kadınlar seyahat edemeyecek*, 26 Aralık 2021, [france24.com/en/live-news/20211226-no-trips-for-afghan-women-unless-escorted-by-male-relative-taliban](https://www.france24.com/en/live-news/20211226-no-trips-for-afghan-women-unless-escorted-by-male-relative-taliban)

²¹ AFP, *Taliban Afgan kadınların yanlarında erkek bir yakınları olmadan uçmalarını yasakladı*, 28 Mart 2022, [france24.com/en/live-news/20220328-taliban-ban-afghan-women-from-flying-without-male-relative](https://www.france24.com/en/live-news/20220328-taliban-ban-afghan-women-from-flying-without-male-relative)

²² 9 Mart ile 16 Mayıs 2022 tarihleri arasında Herat, İslam Kale, Van ve İstanbul'da ve sesli görüşme yoluyla gerçekleştirilen mülakatlar.

²³ 9 Mart ile 16 Mayıs 2022 tarihleri arasında Herat, İslam Kale, Van ve İstanbul'da ve sesli görüşme yoluyla gerçekleştirilen mülakatlar.

²⁴ 9 Mart ile 16 Mayıs 2022 tarihleri arasında Herat, İslam Kale, Van ve İstanbul'da ve sesli görüşme yoluyla gerçekleştirilen mülakatlar.

1.3 İRAN VE TÜRKİYE'DE SIĞINMA TALEBİNDE BULUNMANIN ÖNÜNDEKİ ZORLUKLAR

Afganlar, dünyadaki en büyük mülteci nüfuslarından birini oluşturuyor. Nitekim BMMYK verilerine göre, dünyada 2,2 milyonu İran ve Pakistan'da kayıtlı olmak üzere 2,6 milyon kayıtlı Afgan mülteci bulunuyor.²⁵

1.3.1 İRAN: YENİ GELEN AFGANLAR GERİ GÖNDERİLİYOR

BMMYK'ya göre, Ekim 2020 itibarıyla İran'da, 780 bini mülteci statüsüne sahip 3,4 milyon Afgan yaşıyordu.²⁶ 1979 yılından bu yana Afganlar birçok kez toplu halde İran'a kaçtı ve bu durum, İran'da yerleşiklerden mültecilere uzanan geniş bir yelpazede farklı statülerin doğmasına neden oldu. Dahası, kaçanların büyük bir kısmı da düzensiz bir durumda. Kesin sayının saptanması güç olsa da Ağustos 2021'den bu yana çok daha yüksek sayıda Afgan İran'a ulaştı. İran sınırları, Taliban'ın Afganistan'daki kontrolü ele geçirdiği tarihten bu yana pasaport ve vizesi olmayan Afganistan vatandaşlarına kapalı olduğundan Afganların çoğunluğu düzensiz yollarla sınırı geçti. BMMYK'nın İran'daki Afgan mültecilerin durumuna ilişkin olarak Temmuz 2022'de yayımladığı güncellemeye göre, İran makamlarınca yeni Afgan varışlarına ilişkin olarak verilen rakamlar 500 bin ile 1 milyon arasında değişiyordu.²⁷ İran yetkilileri, ilaveten, 2021 yılının sonundan beri ve Temmuz 2022 itibarıyla günde 5 bin Afganistan uyruklunun İran'a vardığını tahmin edildiğini bildirdi.²⁸ Şubat 2022'de ise İran yetkilileri, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği Ofisi'ne ("BMİHYK") gönderdiği bir mektupta belli bir zaman dilimi belirtmeksizin yalnızca 505 Afganın İran'da resmen sığınma başvurusunda bulunduğunu ifade etti.²⁹ Uluslararası Af Örgütü'nün görüştüğü İran'a varan Afganların tümü ise, İran yetkililerinin kendilerine uluslararası koruma talebinde bulunma fırsatı vermediklerini söyledi.

İran yetkilileri, yukarıda bahsi geçen mektupta, Afgan sığınmacılarla ilgili politikalarını da açıklarken şunları kaydetti: "Taliban'ın herkes için af ilan ettiğini açıklamasının ardından İran, şimdiye dek sistematik, önceden planlanmış [metindeki ifade] ve yakın nitelikte ve geri dönüşü mümkün olmayan bir zarar ya da ağır insan hakları riskine dair güvenilir, ikna edici ve tarafsız bir uluslararası rapor bulamamıştır. Hükümet, sözü edilen bu ihlallerin Afganistan'da işlendiğine ikna olmuş bazı ülkeler varsa, İran'ın, bu Afgan vatandaşlarının bu ülkelerin topraklarına transferlerini kolaylaştırmaya hazır olacağını bilhassa bildirmektedir."³⁰

İran yetkilileri yeni varışlara paralel olarak, kayıtlı olmayan Afganlar üzerindeki baskılarını artırdı ve her gün binlercesini zorla geri gönderdi. BMMYK'nın Afgan mültecileri konu alan Aralık 2021 tarihli güncellemesine göre, İran yetkilileri Temmuz 2021 ile 15 Aralık 2021 tarihleri arasında yeni gelen Afganlar arasında alıkonuların sayısında %53 oranında bir artış yaşandığını belirtti.³¹ BMMYK, günde ortalama olarak Ekim 2021'de 3 bin 500, Kasım 2021'de 2 bin 600 ve Aralık 2021'de ise bin 500 Afganistan uyruklunun İran tarafından zorla gönderildiğini de gözlemledi.³² BMMYK, son olarak, kış aylarında yaşanan düşüşün ardından Mart 2022'de günde ortalama 2 bin 200'ün üzerinde Afganın İran'dan zorla geri gönderildiği bir artış yaşandığını da kaydetti.³³ Zira son kertede BMMYK'nın tahminlerine göre, İran yetkilileri tüm yeni gelen Afganların % 65'ini zorla geri gönderiyor.³⁴

²⁵ BMMYK, Afganistan, www.unhcr.org/afghanistan.html

²⁶ Bu sayıya, uluslararası koruma talebinde bulunmamış Afganlar dahil değil. Mülteci statüsüne ilişkin bilgiler İran hükümeti tarafından BMMYK'ya Ekim 2021 tarihinde iletildi. BMMYK ayrıca ülkede iki milyon kadar daha kayıtsız durumda Afgan ile yaklaşık 600 bin kadar pasaport sahibi Afganın da yaşadığını ve bu kişilerden azımsanmayacak bir kısmının da uluslararası koruma ihtiyacı içinde olduğunu tahmin ediyor. BMMYK, İran'daki Mülteciler, www.unhcr.org/ir/refugees-in-iran/

²⁷ BMMYK, Flaş Güncelleme: 1 Temmuz 2022 İtibarıyla Afganistan'daki Durum #18, data.unhcr.org/en/documents/details/94212

²⁸ BMMYK, Flaş Güncelleme: 15 Aralık 2021 İtibarıyla Afganistan'daki Durum #12, data.unhcr.org/en/documents/details/90202

²⁹ BMMYK, Flaş Güncelleme: 1 Temmuz 2022 İtibarıyla Afganistan'daki Durum #18, data.unhcr.org/en/documents/details/94212

²⁹ İran İslam Cumhuriyeti'nin Cenevre'deki Birleşmiş Milletler ve Diğer Uluslararası Kuruluşlar Nezdindeki Daimi Temsilciliği, *İran İslam Cumhuriyeti'nin Sığınma Arayan Afgan Uyruklarının Karşı Karşıya Kaldığı Geri Gönderme ve Zorluklarla İlgili Yorumu*, 14 Şubat 2022, spcommreports.ohchr.org/TMResultsBase/DownloadFile?gld=36808

³⁰ İran İslam Cumhuriyeti'nin Cenevre'deki Birleşmiş Milletler ve Diğer Uluslararası Kuruluşlar Nezdindeki Daimi Temsilciliği, *İran İslam Cumhuriyeti'nin Sığınma Arayan Afgan Uyruklarının Karşı Karşıya Kaldığı Geri Gönderme ve Zorluklarla İlgili Yorumu*, 14 Şubat 2022, spcommreports.ohchr.org/TMResultsBase/DownloadFile?gld=36808

³¹ BMMYK, Flaş Güncelleme: Afganistan'daki Durum #12, Aralık 2021, data.unhcr.org/en/documents/details/90202

³² BMMYK, Flaş Güncelleme: 15 Aralık 2021 İtibarıyla Afganistan'daki Durum #12, data.unhcr.org/en/documents/details/90202

³³ BMMYK, Flaş Güncelleme: 15 Nisan 2022 İtibarıyla Afganistan'daki Durum #16, data2.unhcr.org/en/documents/details/92260

³⁴ BMMYK, İran: Afganistan Durum Güncellemesi-1-10 Mart 2022, data.unhcr.org/en/documents/details/91312

1.3.2 TÜRKİYE: AFGANLARIN GELİŞİ ENGELLENİYOR

BMMYK verilerine göre Türkiye, 130 bin Afgan mülteci ve sığınmacıya ev sahipliği yapıyor.³⁵ Türkiye’de, bu kişilere ilaveten sayıları neredeyse 56 bini bulan Afgan da başkaca bir ikamet statüsünde yaşamaya devam ediyor ve bu kişilerden büyük bir kısmı ya kısa dönem ikamet izniyle ya da öğrenci vizesiyle kalıyorlar.³⁶

Vize olmaksızın seyahat eden Afganistan uyruklular Türkiye’ye, ülkenin doğusundaki kara sınırından giriyorlar. Türkiye’deki resmi istatistiklere göre, Türkiye makamları 2021 yılında düzensiz yollarla giriş yapan 70 bin 252 ve Ocak 2022 ile Ağustos 2022 sonu arasında ise 75 bin 825 Afganı durdurdu.³⁷ 2021 yılında ülkede uluslararası koruma başvurusunda bulunan Afgan sayısı ise 21 bin 926’ydi.³⁸

Türkiye yetkilileri, Taliban’ın Afganistan’daki kontrolü ele geçirmesinin ardından Türkiye’ye potansiyel olarak yönelecek yüksek sayıda Afgan göçünü kabul etmeyeceklerini açıkladı ve Cumhurbaşkanı da Türkiye’nin “Avrupa’nın göçmen deposu” olmayacağı yönünde bir açıklamada bulundu.³⁹ Ülkede Haziran 2023’te gerçekleştirilecek olan genel seçim, belli ki hükümetin üzerinde göçle ilgili daha katı bir politika benimsenmesi yönünde bir baskı oluşturdu ve hükümet daha sert sınır denetimi tedbirlerini hayata geçirmeye başladı.⁴⁰ Nitekim Türkiye yetkilileri Nisan 2022’de, İran sınırında 2017 yılından beri inşası devam eden 191 kilometre uzunluğundaki duvarın tamamlandığını ve bu duvarın toplam uzunluğunun da 2023 yılı itibarıyla 295 kilometreye çıkarılacağını duyurdu.⁴¹ Türkiye İçişleri Bakanı da AB’nin bu duvarın inşası için 110 milyon Euro tutarında bir mali yardımda bulunduğunu açıkladı.⁴²

Türkiye’de Ağustos 2021’den bu yana Afganların geri gönderilmesine dair kapsamlı sayılar kamuya açıklanmıyor. Ancak Nisan 2021’in sonlarında, İçişleri Bakanlığı bünyesinde göç ve sığınmadan sorumlu kuruluş olan Göç İdaresi Başkanlığı (“GİB”) resmi internet sayfasında “bu yıl sınır dışı edilen Afgan uyruklu kişi sayısının 11.036’ya ulaştığını” ilan etmişti.⁴³

MÜLTECİ STATÜSÜNÜN BELİRLENMESİ

İRAN

İran, 1951 tarihli Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Sözleşme (“1951 Mülteci Sözleşmesi”) ve 1967 Protokolüne taraftır. BMMYK tarafından verilen bilgilere göre, İran İçişleri Bakanlığı bünyesindeki Yabancılar ve Yabancı Göçmenlerle İlişkiler Müdürlüğü (“YYGİM”), sığınmacılarca yapılan sığınma başvurularını incelemekle görevlidir; ancak kayıt ve belgeleme süreçleri halen belirsizdir.

TÜRKİYE

Türkiye de 1951 Mülteci Sözleşmesi ile 1967 Protokolüne taraftır. Ancak Türkiye Sözleşmeyi onaylarken coğrafi çekincesini koruduğundan ülkede yalnızca Avrupa Konseyi’ne üye devletlerin vatandaşları mülteci statüsü almak için başvuruda bulunabilmektedir. Bu çekince dolayısıyla Afganlar Türkiye’de sığınma talebinde bulunamamakta ve yalnızca 2013 tarihli Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (“YUKK”) kapsamında şartlı mülteci statüsü talep edebilmektedirler. Şartlı mülteci statüsü, YUKK kapsamında “Avrupa dışından” gelen kişiler için tesis edilmiş ve mülteci statüsü sahipleriyle geçici koruma sahiplerine nazaran daha kısıtlı haklar sağlamaktadır. Örneğin, şartlı mülteci statüsü, Türkiye’deki uzun erimli yasal entegrasyon ya da aile birleşimi imkânı tanımamaktadır.

Türkiye’de 2018 yılından beri İçişleri Bakanlığı bünyesindeki Göç İdaresi Başkanlığı (“GİB”), BMMYK’nın yerini alarak sığınmacıların kaydı ve mülteci statüsü belirleme işlemlerinden sorumlu hale getirilmiştir. Bu değişiklik ise uluslararası korumaya erişimde ciddi bir azalmaya neden olmuştur. Nitekim GİB, 2019 yılında 5.449 kişiye uluslararası koruma statüsü verirken, BMMYK bir önceki yıl olan 2018’de toplam 72.961 kişiye uluslararası koruma statüsü vermişti.

³⁵ BMMYK, Türkiye Yarı Yıllık Bilgi Notu, Eylül 2021, reporting.unhcr.org/document/385

³⁶ Türkiye Göç İdaresi Başkanlığı, İkamet İzinleri, en.goc.gov.tr/residence-permits

³⁷ Türkiye Göç İdaresi Başkanlığı, Düzensiz Göç İstatistikleri, en.goc.gov.tr/irregular-migration

³⁸ Türkiye Göç İdaresi Başkanlığı, Uluslararası Koruma, en.goc.gov.tr/international-protection17

³⁹ The Guardian, *Türkiye Afgan mültecileri engellemek için İran sınırını güçlendiriyor*, 23 Ağustos 2021, www.theguardian.com/world/2021/aug/23/turkey-reinforces-iran-border-to-block-afghan-refugees-refugees

⁴⁰ 5 ve 6 Mayıs 2022’de İstanbul’da gerçekleştirilen mülahakatlar; Uluslararası Kriz Grubu: *Çatışma ve Krizlerde Bu Hafta*, 7 Mayıs 2022.

⁴¹ Yeni Şafak, *Türkiye İran sınırındaki güvenlik duvarının yarısını tamamladı*, 30 Aralık 2017, www.yenisafak.com/en/news/turkey-completes-half-of-security-wall-along-iranian-border-2921679; Reuters, *Türkiye Afgan akının durdurmak için duvar inşa ediyor*, 28 Temmuz 2021, www.youtube.com/watch?v=RXYZe0XebpM; Hürriyet Daily News, *Bakan: İran ve Türkiye arasındaki duvar 2023 yılında tamamlanacak*, 26 Nisan 2022, www.hurriyettailynews.com/wall-along-turkey-iran-border-to-complete-in-2023-minister-173272

⁴² Anadolu Ajansı, *İçişleri Bakanı Soylu Türkiye-İran sınır duvarını inceledi*, 6 Haziran 2020, www.aa.com.tr/tr/turkiye/ icisleri-bakani-soylu-turkiye-iran-sinirduvarini-inceledi/1867763

⁴³ Bu bilgiye 5 Mayıs 2022 tarihinde erişildi ve o tarihten sonra Başkanlığın internet sayfasından kaldırıldı. Alınan ekran görüntüleri

Uluslararası Af Örgütü’nde mevcuttur.

2. ATEŞ AÇARAK GERİ İTME VE HUKUKA AYKIRI ÖLDÜRME

“[İran güvenlik güçleri] bana ‘Buraya kaçak geldin, seni şimdi öldürsek kimsenin ruhu bile duymaz, kimse de peşine düşmez’ dedi.”

İran güvenlik güçleri tarafından Ocak 2022’de geri itilen 28 yaşındaki Afgan çiftçi Habib.

Afganların İran ya da Türkiye’ye girişlerini engellemek için en vasıtasız yol, sınırın geçildiği noktalarda bu kişilerin üzerlerine ateş açılmasıydı. Uluslararası Af Örgütü tarafından gerçekleştirilen mülakatlar, güvenlik güçlerinin kişilerin Afganistan-İran veya İran-Türkiye sınırını geçmeye çalıştıkları esnada sürekli olarak havaya ya da doğrudan Afgan kadın, erkek ve çocuklara ateş açtığını doğruladı.⁴⁴ Afgan yetkililer, doktorlar, STÖ çalışanları ve İran ve/veya Türkiye’den zorla geri gönderilen kimselerle doğrudan temas kurmuş olan insan hakları ve insani yardım aktörleri de (bundan böyle “İran sınırı” olarak anılacak olan) Afganistan-İran sınırı ve (bundan böyle “Türkiye sınırı” olarak anılacak olan) İran-Türkiye sınırı boyunca farklı resmi olmayan sınır geçiş noktalarında sürekli olarak ateş açıldığına dair verilen bilgileri doğruladı.⁴⁵

Uluslararası Af Örgütü, İran ya da Türkiye sınırını -ve bazı durumlarda her iki sınırı- geçmeye çalışırken kendilerinin ya da akrabalarının ateş altında kaldığını ifade eden 48 Afganla mülakatlar gerçekleştirdi.⁴⁶ Türkiye ve İran güvenlik güçleri Afganları korkutup sınırdan geçmekten caydırmak, onları sınırın öte yakasına geri dönmeye zorlamak ya da alıkoymak için ateşli silahlar kullandı.⁴⁷ İran’da güvenlik güçleri Afganlara, sınırdaki duvarları tırmadıkları ve tel örgülerin altından sürünerek geçtikleri sırada ya da sınırdan veya İran’a doğru

⁴⁴ Mart 2021 ile Mart 2022 arasında Afganistan-İran sınırında ve Nisan 2021 ile Ocak 2022 arasında İran-Türkiye sınırında. 12 Mart 2022’de İslam Kale’de gerçekleştirilen mülakatlar; 10, 11, 13 ve 14 Mart 2022’de Herat’ta gerçekleştirilen mülakatlar; 15 Mart 2022’de sesli görüşme yoluyla gerçekleştirilen mülakatlar; 5,6,7 ve 8 Mayıs 2022’de İstanbul’da gerçekleştirilen mülakatlar ve 9, 10 ve 12 Mayıs 2022’de Van’da gerçekleştirilen mülakatlar.

⁴⁵ 22 Kasım 2021, 9, 21, 23 ve 28 Şubat 2022, 17 Mart 2022 ve 7 Nisan 2022’de sesli görüşme yoluyla gerçekleştirilen mülakatlar; 12 ve 14 Mart 2022’de Herat’ta gerçekleştirilen mülakatlar ve 6 Mayıs 2022’de İstanbul’da gerçekleştirilen mülakatlar. Koruma Grubu, Afganistan Koruma Analizi- Güncelleme- 4. Çeyrek, 2022, s.3, www.globalprotectioncluster.org/wp-content/uploads/AFG_Protection-Analysis-Update_Q4.pdf

⁴⁶ 12 Mart 2022’de İslam Kale’de gerçekleştirilen mülakatlar; 10, 11, 13 ve 14 Mart 2022’de Herat’ta gerçekleştirilen mülakatlar; 15 Mart 2022 ve 1,7 ve 16 Nisan 2022’de sesli görüşme yoluyla gerçekleştirilen mülakatlar; 5,6,7 ve 8 Mayıs’ta İstanbul’da gerçekleştirilen mülakatlar ve 9, 10 ve 12 Mayıs 2022’de Van’da gerçekleştirilen mülakatlar.

⁴⁷ 12 Mart 2022’de İslam Kale’de gerçekleştirilen mülakatlar; 10, 11, 13 ve 14 Mart 2022’de Herat’ta gerçekleştirilen mülakatlar; 15 Mart 2022 ve 1,7 ve 16 Nisan 2022’de sesli görüşme yoluyla gerçekleştirilen mülakatlar; 5,6,7 ve 8 Mayıs’ta İstanbul’da gerçekleştirilen mülakatlar ve 9, 10 ve 12 Mayıs 2022’de Van’da gerçekleştirilen mülakatlar.

yürürken veyahut arabayla giderken ateş açtı. Türkiye’de ise aktarılan tanıklıklara göre, sınırdaki tel örgülerin olduğu yerlerde ya da görüşmecilerin kanal olarak tanımladığı yerde kişilere ateş açıldı. Afganlar sınırları genellikle gece geçtikleri için güvenlik güçleri de çoğu kez sınırlı bir görüş mesafesinden, belli ki silahsız olan ve yakın bir tehdit arz etmeyen mültecilere ateş açtı.

Uluslararası Af Örgütü’nün görüştüğü iki yetişkin erkek, kendilerine doğrudan ateş açılmasına rağmen yolculuğa devam etmeye karar verdiklerini; zira Taliban’ın kontrolü altında olan Afganistan’a geri dönmek olan diğer seçeneğin nazarlarında çok daha kötü olduğunu söylediler.⁴⁸ Taliban’ın Mart 2021’de, yaşadığı kasabayı ele geçirmesinin ardından İran’a kaçan 19 yaşındaki Nasrat şunları aktardı: “İran güvenlik güçleri ateş açmaya başladı. Bize hoparlörlerle “Dur! Koşma! Yoksa ateş ederiz!” diye bağırdılar. Geri döndüğümüz takdirde Taliban’la karşı karşıya kalacağımızı bildiğimiz için, sınırı geçmekten başka çaremiz yoktu.”⁴⁹

Uluslararası Af Örgütü’nün araştırmaları, onlarca Afganın vurularak öldürüldüğünü ve çok daha yüksek sayıda kişinin ateş açılması sonucunda yaralandığını gösteriyor. Uluslararası Af Örgütü, İran güvenli güçlerinin, Afganistan’ın İran’la olan sınırını geçmeye çalışırken İran güvenli güçlerince hukuka aykırı olarak öldürülen altı Afgan yetişkin erkek ile 16 yaşındaki bir erkek çocuğun içinde yer aldığı vakaları belgeledi.⁵⁰ Uluslararası Af Örgütü, ayrıca, İran güvenli güçlerinin açtığı ateş sonucu vurulup yaralanan yedi yetişkin erkekle de mülakatlar gerçekleştirdi.⁵¹ Bu kişilere ilaveten, Afgan tanıklar Uluslararası Af Örgütü’ne, yolculukları esnasında İran güvenli güçlerinin dört yetişkin erkeği vurup öldürdüğünü gördüklerini ifade etti. Yine bu kişilerce aktarılan bilgilere göre, 14 yetişkin erkek ve bir kadın daha İran sınırında ya da İran’ın sınıra yakın topraklarında açılan ateş sonucu yaralanmıştı.⁵²

Uluslararası Af Örgütü, aynı zamanda, Türkiye güvenli güçleri tarafından açılan ateş sonucu vurulup yaralanan iki yetişkin erkekle de görüştü.⁵³ Uluslararası Af Örgütü, ilaveten, Türkiye güvenli güçlerince açılan ateş sonucu üç ergen erkek çocuğun öldürüldüğünü, altı yetişkin erkek ile üç erkek çocuğunun yaralandığını anlatan kişilerle de mülakatlar gerçekleştirdi.⁵⁴

Uluslararası Af Örgütü’nün belgelediği bu vakalarda öldürülen ya da yaralanan kişilerden teki dahi görünüşte, uluslararası hukuk ve standartlar uyarınca ateşli silah kullanımı için gereken eşiği karşılayabilecek nitelikte güvenli güçlerine ya da başkalarına karşı “yakın bir ölüm ya da ciddi yaralanma” tehdidi oluşturuyordu.⁵⁵ Dolayısıyla bu tür güç kullanımları hukuksuz ve keyfiydi. Hukuka aykırı öldürmelerin olası yargısız infaz vakaları olarak soruşturulması gerekiyor.

2.1 GERİ İTME YÖNTEMİ OLARAK ATEŞ AÇMA

“Bir kez daha sınırı geçmeye çalıştık ama bu sefer [Türkiye güvenli güçleri] bize ateş açtı. Kurşunlardan bazıları iki arkadaşımın bacaklarına isabet etti. (...) Bir mermi de benim başımı sıyrıp geçti. Biz de bu yüzden İran’a geri döndük.”

Türkiye güvenli güçlerinin kendisini zorla İran’da geri göndermesinin ardından ikinci kez Türkiye’ye geçmeye çalışan eski bir Afgan askeri olan Amir.

2.1.1 ATEŞLİ SİLAH KULLANIMININ GERÇEKLEŞTİĞİ KOŞULLAR

Uluslararası Af Örgütü, Mart 2021 ile Mart 2022 arasında İran güvenli güçlerinin Afgan kadın, erkek ve çocuklara karşı doğrudan atış mühimmatı kullandığı 14 olay ile Nisan 2021 ile Ocak 2022 arasında aynı şekilde

⁴⁸ 10 ve 11 Mayıs 2022’de Van’da gerçekleştirilen mülakatlar.

⁴⁹ 10 Mart 2022’de Herat’ta gerçekleştirilen mülakat.

⁵⁰ 9 ve 14 Mart 2022’de Herat’ta gerçekleştirilen mülakatlar; 11 ve 13 Mart 2022’de sesli görüşme yoluyla gerçekleştirilen mülakatlar ve 5 Mayıs 2022’de İstanbul’da gerçekleştirilen mülakatlar.

⁵¹ 10, 11, 13 ve 14 Mart 2022’de Herat’ta gerçekleştirilen mülakatlar ve 11 Mayıs 2022’de Van’da gerçekleştirilen mülakatlar.

⁵² 10, 11 ve 14 Mart 2022’de Herat’ta gerçekleştirilen mülakatlar.

⁵³ 10, 11, 13 ve 14 Mart 2022’de Herat’ta gerçekleştirilen mülakatlar ve 11 Mayıs 2022’de Van’da gerçekleştirilen mülakatlar.

⁵⁴ 5 Mayıs 2022’de İstanbul’da gerçekleştirilen mülakatlar; 9 Mayıs 2022’de Van’da gerçekleştirilen mülakatlar ve 21 Nisan ve 16 Mayıs 2022’de sesli görüşme yoluyla gerçekleştirilen mülakatlar.

⁵⁵ Kolluk Yetkilileri Tarafından Güç ve Ateşli Silah Kullanımı Hakkında BM Temel İlkeleri, Özel Hüküm 9:

“Kolluk yetkilileri, yakın bir ölüm ya da ciddi yaralanma tehdidine karşı nefsi müdafaa ya da başkalarını müdafaa, yaşama karşı ağır bir tehdit içeren özellikle ciddi bir suçun işlenmesini önlemek, böyle bir tehlike arz eden ve kolluğun otoritesine direnen bir kişiyi yakalamak veya kaçmasını önlemek ve yalnızca bu hedeflere ulaşmak için daha az aşırı vasıtaların yetersiz olduğu durumlarda kişilere karşı ateşli silah kullanmayacaktır. Her hâlükârda, ateşli silahların kasıtlı olarak öldürücü kullanımı, ancak hayatı korumak için kesinlikle kaçınılmaz olduğunda mümkün olabilir.”

Türkiye güvenlik güçlerinin karıştığı 8 olayı daha belgeledi.⁵⁶Afganistan'daki güvensizlik ortamından ötürü Eylül 2021'de köyünü terk eden ve İran sınırını diğer gençlerle birlikte Nimruz'dan geçen Nedim şunları anlattı:

“Gece İran [güvenlik güçleri] bize ateş açtı. İlk önce havaya ateş açıp bize durmamızı söylediler. Sonra, insanlar durmadıkları için, insanlara doğru ateş açmaya başladılar. Kurşunlar yerden ve bir kuleden olmak üzere iki farklı taraftan geliyordu. (...) Birkaç kez, bir merminin saçımın hemen yanından geçtiğini hissettim. Kurşunun yanımdan geçerken çıkardığı vızıldama sesini duydum. (...) Kimsenin yaralandığını ya da ölüp ölmediğini fark edemedim çünkü o sırada yalnızca oradan kaçmaya çalışıyordum.”⁵⁷

Dört vakada, Uluslararası Af Örgütü'nün görüştüğü kişiler, İran güvenlik güçlerinin, bazı yerlerde Afganistan ve İran'ı birbirinden ayıran birkaç metre yükseklikteki bir duvarı tırmanırken ya da sınırın İran tarafında duvardan aşağı inerlerken kendilerine ateş ettiğini söyledi.⁵⁸ Eski bir Afgan kolluk mensubu olan Naim, İran güvenlik güçlerinin kendisine Ağustos 2021'nin sonlarında Nimruz vilayetinden İran'a geçmeye çalışırken nasıl ateş açtığını şöyle aktardı:⁵⁹

“Ateş açmaya başladılar. Ben hemen bunun bir ikaz ateşi değil de doğrudan bize açılan bir ateş olduğunu anladım. Duvarın tepesindeydim. Biri göğsünden yaralanmıştı. (...) Afganistan tarafına atlardım. Kaç kişinin vurulduğunu bilmiyorum. Ateş açılmaya başlandığında kuzenimin de duvarın tepesinde olduğunu gördüm, ama daha sonra onu [gözden] kaybettim. Şimdi nerede olduğunu bilmiyorum. Kolları kırılan ya da başlarından kanlar akan çok sayıda insan gördüm. Bir gün sonra insanlar Nimruz'da yedi kişinin öldürüldüğünü ve 30 kişinin de yaralandığını söylüyordu.”

Uluslararası Af Örgütü'nün belgelediği beş vakada İran güvenlik güçleri, Nisan 2021 ile Mart 2022 arasında küçük gruplar halindeki Afganları, sınırdan uzağa ve İran içlerine taşıyan araçlara ateş açmıştı.⁶⁰ Bu vakaların dördünde, İran güvenlik güçleri hareket halindeki araçlara ateş açarken, birinde ise İran topraklarında hareket etmeyen bir aracı hedef almıştı. Beraberinde sekiz aile ferdiyle birlikte seyahat eden Hanif, Uluslararası Af Örgütü'ne, Mart 2021'de İran'a geçmelerinin ardından ateş altında kaldıklarını anlattı. Hanif, Uluslararası Af Örgütü'ne, İran güvenlik güçlerinin, ilk önce kendisine, akrabalarına ve içlerinde buldukları gruptaki diğerlerine, bu kişiler İran sınırı tarafındaki duvardan aşağı inip yaklaşık 100 metre kadar yürüdüktan sonra ateş açtığını söyledi.⁶¹ Hanif kurtulmayı başarmış ve Şiraz şehri dolaylarına ulaşana kadar aralarında akrabalarının da bulunduğu 11 kişiyle birlikte bir arabayla yolcuğuna devam edebilmişti. Hanif, İran güvenlik güçlerinin, bir keresinde araçlarına ateş açtığını, bunun üzerine aracın durduğunu; ancak aracın durmasına rağmen ateş etmeye devam ettiklerini de anlattı.⁶² Hanif, kendisinin ve arabada bulunan diğer tüm yetişkin erkeklerin yaralandığını ve iki kuzeninin de daha sonra bu ateşli silah yaralanmaları nedeniyle hayatını kaybettiğini ifade etti.

Görüşülen tanıklar, 24 olayda güvenlik güçlerinin mültecileri sınırdan geri çevirmek ya da onların sınırdan geçişini engellemek amacıyla havaya ateş açtığını aktardılar. Türkiye'deki avukatlar da bunun yaygın bir uygulama olduğunu teyit etti. Uluslararası Af Örgütü tarafından incelenen olayların 15'i Türkiye'de cereyan etmişti.⁶³

Benzer dokuz olay ise İran sınırında ya da İran toprakları dahilinde gerçekleşti.⁶⁴ Ağustos 2021'de İran'a geçmeye çalışan 20 yaşındaki Bilal “Biz geçerken, polis, insanları korkutmak için havaya ve ayaklarının yakınlarına ateş açtı.⁶⁵ İnsanlar kaçıştılar” dedi.⁶⁶

Havaya bir “uyarı” atışı yapıldığında, mermi, potansiyel olarak öldürücü bir hızla ve çoğu kez de atış yerinden oldukça uzak bir mesafede aşağı iner. Mermimin izlediği yolun kontrol edilmesi mümkün değildir ve dolayısıyla da nereye ineceğini ya da yanlışlıkla birine isabet edip etmeyeceğini bilmenin bir yolu yoktur.

⁵⁶ 9, 10, 11, 13 ve 14 Mart 2022'de Herat'ta gerçekleştirilen mülakatlar; 5 ve 7 Mayıs 2022'de İstanbul'da gerçekleştirilen mülakatlar; 11 Mayıs 2022'de Van'da gerçekleştirilen mülakatlar ve 13 ve 16 Mayıs 2022'de sesli görüşme yoluyla gerçekleştirilen mülakatlar.

⁵⁷ 6 Mayıs 2022'de sesli görüşme yoluyla gerçekleştirilen mülakat.

⁵⁸ 9 ve 13 Mart 2022'de Herat'ta ve 7 Mayıs 2022'de İstanbul'da gerçekleştirilen mülakatlar.

⁵⁹ 13 Mart 2022'de Herat'ta gerçekleştirilen mülakat.

⁶⁰ 9, 11 ve 14 Mart 2022'de Herat'ta gerçekleştirilen mülakatlar; 11 Nisan 2022'de sesli görüşme yoluyla gerçekleştirilen mülakatlar ve 10 Mayıs 2022'de Van'da gerçekleştirilen mülakatlar.

⁶¹ 13 Mart 2022'de Herat'ta gerçekleştirilen mülakat.

⁶² 13 Mart 2022'de Herat'ta gerçekleştirilen mülakat.

⁶³ Anılan olaylar Nisan 2021 ve Ocak 2022 tarihleri arasında meydana gelmişti. 12 Mart 2022'de İslam Kale'de gerçekleştirilen mülakatlar; 15 Mart 2022 ve 7 ve 16 Mayıs 2022'de sesli görüşme yoluyla gerçekleştirilen mülakatlar ve 9 ve 11 Mayıs 2022'de Van'da gerçekleştirilen mülakatlar.

⁶⁴ Anılan olaylar Mart 2021 ve Mart 2022 tarihleri arasında meydana gelmişti. 7 ve 11 Nisan 2022 ile 11,13 ve 16 Mayıs 2022'de sesli görüşme yoluyla gerçekleştirilen mülakatlar; 5,6,7 ve 8 Mayıs 2022'de İstanbul'da gerçekleştirilen mülakatlar ve 9 ve 10 Mayıs 2022'de Van'da gerçekleştirilen mülakatlar.

⁶⁵ Uluslararası Af Örgütü, İran kolluk güçlerinin ya da bir güvenlik makamının bu olaya dâhil olup olmadığını bağımsız olarak tespit edememektedir.

⁶⁶ 3 Mayıs 2022'de sesli görüşme yoluyla gerçekleştirilen mülakat.

Uyarı atışının yere doğru ya da herhangi bir yöne yatay şekilde yapıldığında, özellikle de zemin ya da duvarların, tuğla ya da beton gibi katı maddeler olması halinde merminin yine potansiyel olarak öldürücü olabilecek sekme riski vardır.⁶⁷ Dolayısıyla da uyarı ateşi yapılması, genellikle yaşama yönelik kabul edilemez bir risk ve ateşli silahların da hukuka aykırı kullanımını teşkil eder.

Güvenlik güçleri bazı durumlarda sözlü ikazlarda da bulundu. Uluslararası Af Örgütü'nün görüştüğü Afganlar, yaklaşık 17 olayda İran ya da Türkiye güvenlik güçlerinin ateş açmadan önce kendilerine durmalarını söylediklerini ya da anlamadıkları dilde bağırdıklarını ifade etti.⁶⁸ İran'a girmeye çalışırken kendisine yanındaki 12 kişiyle birlikte ateş açılan Ferhat, Uluslararası Af Örgütü'ne, "Dur! Durmazsanız sizi vuracağız!" dediklerini duydum. Kimse durmadı, koşmaya devam etti. Sonra her tarafa ateş açmaya başladılar" dedi.⁶⁹

Tanıkların, çocuk alanında çalışan insani yardım aktörlerinin ve iki Afgan insan hakları araştırmacısının aktardığına göre, Türkiye ve İran güvenlik güçleri aralarında çocukların da olduğu Afgan gruplara ateş açtı.⁷⁰ Dört erkek çocuk ve dört kız çocuğun ebeveynleri, Eylül 2021 ile Ocak 2022 arasında Türkiye güvenlik güçlerinin kendilerine ateş açtığını söyledi. Bazı tanıklıklar da Türkiye güvenlik güçlerinin müdahil olduğu benzer olayları aktardı. Çocuklardan biri bir "mermi yağmuru" ile karşılaştıklarını söyledi ki bu hem yaralanma hem de ölüm riskini artıran otomatik ya da yarı otomatik silahların kullanıldığına işaret ediyor.⁷¹ Türkiye güvenlik güçlerinin kendisini 15 kere İran'a zorla geri gönderdiğini ve son denemesinde Türkiye güvenlik güçlerinin açtığı ateş sonucu vurulduğunu söyleyen 16 yaşındaki Necip, "Hiç ara vermeksizin, durmadan ateş ettiler" dedi. İran güvenlik güçleri de aralarında çocukların da olduğu gruplara ateş açtı ve benzeri en az altı olay İran sınırında meydana geldi.⁷²

Görüşmecilerden bir bölümü, güvenlik güçlerinin ateş açtıkları esnada onlara doğru ışık tuttuğunu da söyledi; ancak yaşanan bu olaylar ekseriyetle gece gerçekleştiğinden, güvenlik güçlerinin kısıtlı bir görüşten ateş açmış olmaları son derece muhtemeldir.⁷³

Uluslararası Af Örgütü tarafından gerçekleştirilen mülakatlar, sınırları geçen Afganlara karşı öldürücü güç kullanılmasını meşru kılacak hiçbir sebebin olmadığını oldukça kuvvetli bir biçimde ortaya koyuyor. Sınırları geçen Afganların, ateşli silah kullanımını haklı çıkaracak yakın ölüm veya ciddi yaralanma tehdidi arz etmek bir yana, güvenlik güçleri için bir tehdit teşkil ettiğine dair dahi hiçbir emare bulunmuyordu. Görüşülen kişiler genellikle silahsız olduklarını iddia etti ve Uluslararası Af Örgütü de sınırı geçmeye çalışan Afganların güvenlik güçlerine ateş açtığı veya onlara saldırdığı olaylarla ilgili herhangi bir rapordan haberdar değildir.

2.1.2 ATEŞ ALTINDA ZORLA GERİ GÖNDERME

Uluslararası Af Örgütü'nün yaptığı görüşmelere göre, Türkiye ve İran güvenlik güçleri, Afganları ülkeye girişten caydırmak, korkutmak ve nihayetinde sınırın öte tarafına zorla geri göndermek için ateşli silah kullandılar.⁷⁴

24 yaşındaki eski bir Afgan istihbarat görevlisi olan Arif, Taliban'dan ölüm tehditleri aldığı için Ekim 2021'de Afganistan'dan kaçtığını söyledi. Arif, İran'a ulaştıktan sonra birkaç kez Türkiye'ye giriş yapmaya teşebbüs etmiş ve iki seferinde Türkiye güvenlik güçlerince açılan ateşe maruz kalmıştı. Yaşanan bu olayların biriyle ilgili olarak Arif, Uluslararası Af Örgütü'ne şunları anlattı: "Gece 1'de sınırı geçtik. Bazı ailelerin de olduğu yaklaşık 30 kişi kadar bir gruptuk. Üzerimizde silah filan yoktu. [Türkiye güvenlik güçleri] bize ateş açtılar. Bir adam bacağından vuruldu. Herkes kanala atıldığı için çok fazla yaralanan olmadı. Orada bir saat kadar durduk. [Onlar] ateş etmeyi kestikten sonra dışarı çıkıp İran'a geri döndük."⁷⁵ Uluslararası Af Örgütü, Türkiye sınırı

⁶⁷ Uluslararası Af Örgütü, *Kolluk Yetkilileri Tarafından Güç ve Ateşli Silah Kullanımı Hakkında BM Temel İlkelerinin Uygulanmasına İlişkin Rehber*, s. 114.

⁶⁸ 11 ve 14 Mart 2022'de Herat'ta gerçekleştirilen mülakatlar; 7 Mayıs 2022'de İstanbul'da gerçekleştirilen mülakatlar; 9, 10 ve 11 Mayıs 2022'de Van'da gerçekleştirilen mülakatlar ve 15 Mart 11 Nisan ve 6 ve 16 Mayıs 2022'de gerçekleştirilen mülakatlar.

⁶⁹ 14 Mart 2022'de Herat'ta gerçekleştirilen mülakat.

⁷⁰ 10, 13 ve 14 Mart 2022'de Herat'ta gerçekleştirilen mülakatlar; 11 ve 21 Nisan 2022 ile 6,8 ve 16 Mayıs 2022'de sesli görüşme yoluyla gerçekleştirilen mülakatlar; 5 Mayıs 2022'de İstanbul'da gerçekleştirilen mülakatlar ve 9 ve 10 Mayıs 2022'de Van'da gerçekleştirilen mülakatlar.

⁷¹ 10, 11, 13 ve 14 Mart 2022'de Herat'ta gerçekleştirilen mülakatlar; 7 Mayıs 2022'de sesli görüşme yoluyla gerçekleştirilen mülakatlar; 5 ve 7 Mayıs 2022'de İstanbul'da gerçekleştirilen mülakatlar ve 10 Mayıs 2022'de Van'da gerçekleştirilen mülakatlar.

⁷² 6, 8 ve 16 Mayıs 2022'de sesli görüşme yoluyla gerçekleştirilen mülakatlar ve 9 Mayıs 2022'de Van'da gerçekleştirilen mülakatlar.

⁷³ İlaveten, 10, 13 ve 14 Mart 2022'de Herat'ta gerçekleştirilen mülakatlar; 11 ve 21 Nisan 2022 ile 8 Mayıs 2022'de sesli görüşme yoluyla gerçekleştirilen mülakatlar; 5 Mayıs 2022'de İstanbul'da gerçekleştirilen mülakatlar ve 10 Mayıs 2022'de Van'da gerçekleştirilen mülakatlar.

⁷⁴ 10 Mart 2022'de Herat'ta gerçekleştirilen mülakatlar; 7 Mayıs 2022'de İstanbul'da gerçekleştirilen mülakatlar; 9 ve 10 Mayıs 2022'de Van'da gerçekleştirilen mülakatlar ve 5,6, 7, 13 ve 16 Mayıs 2022'de sesli görüşme yoluyla gerçekleştirilen mülakatlar.

⁷⁵ 12 Mart 2022'de İslam Kale'de gerçekleştirilen mülakatlar; 13 Mart 2022'de Herat'ta gerçekleştirilen mülakatlar; 15 Mart ve 16 Mayıs 2022'de sesli görüşme yoluyla gerçekleştirilen mülakatlar; 5,6,7 ve 8 Mayıs 2022'de İstanbul'da gerçekleştirilen mülakatlar ve 9,10 ve 12 Mayıs 2022'de Van'da gerçekleştirilen mülakatlar.

⁷⁶ 10 Mart 2022'de Herat'ta gerçekleştirilen mülakat.

geçen 38 erkek, kadın ve çocukla mülakatlar gerçekleştirdi ve bu kişilerin ezici çoğunluğu, sınırı geçerken en az bir kere ateş açılmasına maruz kalmıştı.⁷⁶

İran güvenlik güçleri de Afganlara karşı, ülkeye girmelerini ya da seyahatlerine devam etmelerini engellemek amacıyla ateş açtı. Şubat 2022'de İran'a geçmeye çalışan 22 yaşındaki bir inşaat işçisi olan Abbas, Uluslararası Af Örgütü'ne şunları söyledi: "Gece vakti İslam Kale kapısından geçmeye çalıştık. Tel örgütünün altından sürünerek ilerliyorduk. İranlı güvenlik güçleri bize 'Gelmeyin!' diye bağırdı, ama kaçakçı ilerlemeye devam etti. Bizim tehdit oluşturacak bir halimiz yoktu çünkü kimse silahlı değildi. Çok mermi sıktılar. (...) Öndeki kaçakçı vuruldu. Herkes Afganistan'a geri kaçtı."⁷⁷

35 yaşındaki bir işçi olan Sabur, 2021 yılının yazında İran sınırını geçmeyi başarmış ve yolculuğuna, İran güvenlik güçleri kendisini fark edene dek bir arabayla devam etmişti. Sabur, Uluslararası Af Örgütü'ne şunları aktardı:

"Bize durmamızı söylediler. Araba durdu ama bazıları kaçmaya çalıştı. Koşmaya başladıklarında güvenlik güçleri onları durdurmak için havaya üç kez ateş açtı. Ben bize ateş etmeyeceklerini düşündüm. Kimsenin onlara karşı bir tehdit oluşturması gibi bir durum söz konusu değildi. İnsanlar koşmaya devam etti. Ardından güvenlik güçleri herkese ateş etmeye başladı. Ben, sağ bacağımdan, dizimin hemen altından vuruldum. Sonradan ne olduğunu hatırlamıyorum çünkü bilincimi kaybettim. Gözlerimi açtığımda sınırın Afganistan tarafındaydım ve oraya nasıl gittiğimi hatırlamıyorum."⁷⁸

Türkiye ve İran güvenlik güçleri, sığınma talep etmek için bir sınırı geçmeye çalışan insanlara ateş ederek ve onları yargısız bir biçimde uluslararası bir sınırdan geri dönmeye zorlayarak, sığınma talep etme hakkı ve geri göndermeme ilkesi de dâhil olmak üzere uluslararası hukuku ihlal etti. Uluslararası hukuk kapsamında bir yükümlülük olan geri göndermeme ilkesi uyarınca, Türkiye ve İran, herhangi bir kişiyi ciddi insan hakları ihlalleriyle karşı karşıya kalma konusunda somut risk olan bir yere geri gönderemez (bkz. "Afganların Geri Gönderilmeleri Neden Hukuka Aykırıdır?" başlıklı kutucuk). Afganlar, uluslararası koruma talebinde bulunabilme fırsatına kavuşmadan ve yetkililer, bu kişilerin bireysel koşullarıyla koruma ihtiyaçlarını değerlendirmeden hukuka aykırı öldürücü güç kullanılarak sınırın diğer tarafına dönmeye zorlandılar.

2.2 ATEŞLİ SİLAH KULLANIMININ YOL AÇTIĞI ÖLÜM VE YARALANMALAR

"20 dakika kadar yürüdük, ardından silah seslerini işittik. [İran güvenlik güçleri] bize: 'Durun, daha fazla ilerlemeyin!' diye bağırdı. Kaçakçı ise durmamamızı söyledi. Bazı insanlar kaçıırken, bazıları da ateş altında kaldı. Oğlumun çığlık çığlığa bana seslendiğini duydum. Kaburgalarının oradan iki kurşunla vurulmuştu. Sonra ne olduğunu bilmiyorum, çünkü evlatlarım için korktuğumdan bayılmışım. Kendime geldiğime Afganistan'daydım, oğlumun öldüğünü gördüm. Bir takside cesedinin yanı başındaydım."

Dört oğlu ve iki kızıyla birlikte Afganistan'ı Nimruz şehriden terk eden 35 yaşında eşini kaybetmiş bir kadın olan Sakine.

⁷⁶ 26 görüşmeci ateş açılma anını anlattı. 10 ve 12 Mart 2022'de Herat'ta gerçekleştirilen mülakatlar; 5,6,7 ve 8 Mayıs 2022'de İstanbul'da gerçekleştirilen mülakatlar ve 9,10 ve 12 Mayıs 2022'de Van'da gerçekleştirilen mülakatlar.

⁷⁷ 10 Mart 2022'de Herat'ta gerçekleştirilen mülakat.

⁷⁸ Uluslararası Af Örgütü araştırmacıları Sabur'un bacağında, anlatımıyla tutarlı olan bir yara izini gördü. 11 Mart 2022'de Herat'ta gerçekleştirilen mülakat.

Uluslararası Af Örgütü'nün araştırmaları, onlarca Afganın vurularak öldürüldüğünü ve çok daha yüksek sayıda kişinin ateş açılması sonucunda yaralandığını gösteriyor. Uluslararası Af Örgütü'nün görüştüğü insani yardım aktörleri ve Afgan doktorlar yalnızca 2021 yılı içinde 59 ölüm ve 31 yaralanma vakası kaydetmişti⁷⁹; ancak ölüm ve yaralıların sayısını kaydedecek kapsamlı prosedürler olmadığı için toplam sayının genel itibarıyla çok daha yüksek olması son derece olası. Herat ve Nimruz'daki Afgan yetkililer de Uluslararası Af Örgütü'ne, sınırda İran güvenlik güçleri tarafından ateş açılmasının artık olağan bir vaka haline geldiğini doğruladı.⁸⁰ Nimruz vilayeti sınır şefi Mevlevi Anzala, Mart 2022'de Uluslararası Af Örgütü'ne, "Ortalama her ay [İran'daki] ateşli silah kullanımı nedeniyle 25-30 kişi hayatını kaybediyor. [İran güvenlik güçleri] herkese ateş açıyor. Bazen kadınların ve çocukların cesetleriyle de karşılaşyoruz, belki yaklaşık iki ya da üç...Ama ölenlerin büyük çoğunluğu erkek"⁸¹ dedi.

Uluslararası Af Örgütü, Nisan 2021 ve Ocak 2022 arasında İran sınırını geçmeye çalışırken İran güvenlik güçleri tarafından açılan ateş sonucu öldürülen altı yetişkin erkek ile 16 yaşındaki bir erkek çocuğun akrabalarıyla da görüştü.⁸² Tanıklar, ayrıca Uluslararası Af Örgütü'ne, İran güvenlik güçlerinin sorumlu olduğu dört ölümün daha olduğunu aktardılar.⁸³ Onlarca insan da ateşli silah kullanımı nedeniyle yaralanmıştı. Uluslararası Af Örgütü, İran sınırından geçmeye çalışırken vurulup yaralanan yedi yetişkin erkekle de mülakatlar gerçekleştirdi ve tanıklar, 14 erkek ile bir kadının daha aynı şekilde vurulup yaralandığını aktardı.⁸⁴ Uluslararası Af Örgütü, bu tanıklıklardan bir bölümünü doğrulayan ve yaraları gösteren fotoğraflarla röntgen filmlerini de inceledi.⁸⁵

Dahası, benzeri vakaların Türkiye sınırında da yaşandığı bildirildi. Görüşülen tanıklar, Türkiye güvenlik güçleri tarafından üç erkek çocuğun öldürüldüğünü ve altı yetişkin erkek ile üç erkek çocuğun da yaralandığını aktardılar. Uluslararası Af Örgütü, vurularak yaralanan iki yetişkin erkekle de mülakatlar gerçekleştirdi.⁸⁶

2.2.1 İRAN'A GİRDİĞİ İÇİN ÖLDÜRÜLEN KİŞİLER

"Sınırdaki duvara gitti, tırmandı ve başını yukarı kaldırdı. O an onu kafasından, sol şakağından vurdular. Sınırın [Afgan] tarafına öylece düşüp kaldı."

Ağustos 2021'de Kabil'in düşmesinden hemen sonra Nimruz vilayetindeki sınırda İran güvenlik güçleri tarafından vurularak öldürülen 19 yaşındaki bir gencin amcası olan Gulam.

Gulam'ın yeğeninin na'şını İran'daki morgdan alıp Afgan sınır kapısına getirilebilecek birini bulması dokuz gün sürdü. Gulam'a yeğeninin na'şıyla birlikte teslim edilen ve Uluslararası Af Örgütü tarafından da görülen Farsça el yazılı bir notta, yeğeninin "başına isabet eden bir kurşunla öldüğü" yazıyordu. Notu imzalayanın kimliği ise meçhul.⁸⁷

18 yaşındaki inşaat işçisi Aziz ise Uluslararası Af Örgütü'ne, amcasının, 2021 yılının yazında bir grup diğer Afganla birlikte Nimruz vilayetinden İran'a geçmeye çalışırken İran güvenlik güçleri tarafından vurulup öldürülmesini şöyle anlattı:

"İran güvenlik güçleri gelip bize durmamızı söylediler. Hepimiz [sınırın İran tarafındaki] duvardan aşağı inmiştik. Amcam bizden 20 metre kadar uzaktaydı. Ona herhangi bir ikazda bulunmaksızın ateş etmeye başladılar. Bütün bir şarjörü boşalttılar. Amcama iki kurşun isabet etti. Biri kürek kemiğinden girip göğsünden çıktı, diğeri de kulağından girip kafasından çıkarak onu öldürdü."

⁷⁹ 22 Kasım 2021 ile 28 Şubat 2022'de sesli görüşme yoluyla gerçekleştirilen mülakatlar ve 14 Mart 2022'de Herat'ta gerçekleştirilen mülakat.

⁸⁰ 12 Mart 2022'de Herat ve İslam Kale'de gerçekleştirilen mülakatlar ve 17 Mart 2022'de sesli görüşme yoluyla gerçekleştirilen mülakat.

⁸¹ 17 Mart 2022'de sesli görüşme yoluyla gerçekleştirilen mülakat.

⁸² 9, 13 ve 14 Mart 2022'de Herat'ta gerçekleştirilen mülakatlar; 11 Mart 2022'de sesli görüşme yoluyla gerçekleştirilen mülakat ve 5 Mayıs 2022'de İstanbul'da gerçekleştirilen mülakatlar.

⁸³ 10 ve 14 Mart 2022'de Herat'ta gerçekleştirilen mülakatlar; 5 Mayıs 2022'de İstanbul'da gerçekleştirilen mülakatlar; 9 Mayıs 2022'de Van'da gerçekleştirilen mülakatlar ve 16 Mayıs 2022'de sesli görüşme yoluyla gerçekleştirilen mülakatlar.

⁸⁴ 10, 11, 13 ve 14 Mart 2022'de Herat'ta gerçekleştirilen mülakatlar ve 11 Mayıs 2022'de Van'da gerçekleştirilen mülakatlar.

⁸⁵ Ne İran ne de Afganistan makamları tarafından ailelere ölüm belgesi ya da otopsi raporu verilmemişti.

⁸⁶ 10, 11, 13 ve 14 Mart 2022'de Herat'ta gerçekleştirilen mülakatlar ve 11 Mayıs 2022'de Van'da gerçekleştirilen mülakatlar.

⁸⁷ Bir nüshası Uluslararası Af Örgütü'nde mevcuttur. Her ne kadar notta kişinin sınırdaki duvarın Afganistan tarafında öldürüldüğü ifade edilse de aynı notta "cesedin" İran'ın Sistan ve Belucistan eyaletinde bulunan "Zabul'daki Amiralmomenin Hastanesi'ne getirildiği" yazıyordu.

Askerler isteselerdi onu oracıkta tutuklayabilirlerdi çünkü silahsızdı.⁸⁸ (...) Üç ya da dört asker yanımıza geldi. Ben ağlıyordum. Bize 'Keşke sınırın öte yanında Taliban sizi gebertseydi' dediler.⁸⁹

Aziz, İran güvenlik güçlerinin kendisini bir alıkoyma merkezine, amcasının bedenini ise morga götürdüklerini söyledi. Aziz, ertesi gün amcasının na'şını alıp Afganistan'a geri döndü. Aziz'in tanıklığına göre amcası herhangi bir şekilde bir tehdit arz etmiyordu ve bu durum, son derece yakın bir mesafede oldukları için İran güvenlik güçlerinin açıkça görebileceği bir şeydi; ancak güvenlik güçleri, buna rağmen kasıtlı olarak silahlarını ateşlediler.

Benzer bir biçimde Hanif de İran'ın Fars eyaletinde İran güvenlik güçlerinin, içinde buldukları arabaya ateş açarak, arabada bulunan iki kuzenini nasıl öldürdüğünü şöyle aktardı: "Bize bir anda ateş açmaya başladılar. Ne bir ikaz ne de başka bir şey... Kurşun yağıyordu. İlk önce tek bir el ateş ettiler. Araba durdu. Sonrasında kurşun yağdırmaya başladılar. Araba hasar aldı. İki kız kardeşimin dışında şoför de dâhil olmak üzere arabadaki herkes yaralandı. Bana iki kurşun isabet etti. İlk baş tarafıma- ki sonradan 10 dikeş atıldı bu yüzden-, ikincisi de sırtımın alt tarafına. İki kuzenimi öldürdüler. Birine 18 kurşun isabet etmişti, kimi göğüs bölgesine, kim ayaklarına, biri de boğazına. Diğer kuzenime isabet eden mermi ise kürek kemiğinden girip karın bölgesinden çıkmıştı." Güvenlik güçlerinin bu olayda arabanın durmuş olması ve görünüşe göre hiçbir tehdit arz etmemesine rağmen, araçtakilere sürekli ve şiddetli ateş açılması bir yana, ateş açılması için dahi hiçbir meşru gerekçeleri yoktu.

Aktarılan tanıklıklara göre İran güvenlik güçleri, diğer bazı durumlarda da araçlara pervasızca ateş açtılar. Örneğin ailesiyle birlikte Afganistan'dan kaçtığına sekiz aylık hamile ve dört çocuk annesi olan Feride, Uluslararası Af Örgütü'ne şunları söyledi:

"Araba süratliydi. Bize ateş etmeye başladılar. Ben arkadan birilerinin 'Dur!' diye bağırdığını duydum ama araba durmadı. Sonrasında ise silah seslerini duydum... Gebe olduğum için kanamam vardı. Şoför köprücük kemiğinden vurulmuştu. Eşime de biri bacağına, diğeri de kürek kemiklerinin ortasındaki bölgeye olmak üzere iki kurşun isabet etti. Dokuz yaşındaki oğlum da bacağından vuruldu. Ben bilincimi kaybetmişim, başkaca bir şey hatırlamıyorum. Kendime geldiğimde eşimin öldüğünü gördüm."⁹⁰

Tanıklar Uluslararası Af Örgütü'ne, İran güvenlik güçlerinin yaşları 13 ila 17 arasında değişen dört çocuğu da ateş açıp öldürdüğünü gördüklerini anlattı.⁹¹ 11 ve 16 yaşlar arasındaki altı çocuğuyla birlikte Afganistan'ın Nimruz vilayetinden İran'a geçen Sakine, 16 yaşındaki oğlunun İran sınırını geçip ilerlemeye başlamalarından sonra İran güvenlik güçlerince açılan ateş sonucu öldürüldüğünü söyledi. 24 yaşında bir berber olan Münir de Uluslararası Af Örgütü'ne, İran güvenlik güçlerinin, onlarla birlikte Nimruz vilayetinden yola çıkan 13 yaşındaki kuzeni ile 14 ve 17 yaşlarındaki iki çocuğu daha vurarak öldürdüğünü şöyle aktardı: "Sınırı geçtikten otuz dakika sonra üzerlerinde [sınır] muhafızı üniforması olan ve bizden 30 metre uzakta olan adamlar her iki tarafımızdan da bize ateş etmeye başladılar. (...) Kurşunlar yağmur gibi yağıyordu. Ben teslim olduğum için vurulmadım, ama diğer çocuklar kaçmaya çalıştılar. Altı kişiydik. Aramızdan üç kişiyi vurarak öldürdüler."⁹²

Görüşülen akrabalar, İran güvenlik güçlerinin cesetleri ya doğrudan Afganistan sınırına ya da akrabalarının talepte bulunup na'şın Afganistan'a getirilmesi için para ödeyene dek kalacağı İran'daki bir morg ya da hastaneye götürdüklerini anlattı.⁹³

2.2.2 ATEŞLİ SİLAH KULLANIMININ YOL AÇTIĞI YARALANMALAR

"Bir mermi sol şakağıma isabet edip dışarı çıktı. Birkaç metre koştuktan sonra yere düştüm. Üç saat kadar kendimde değildim. (...) [Bu olaydan sonra] bacağım bir ay boyunca felç kaldı. Şimdi bile bacağımı tam olarak hareket ettiremiyorum".

Ağustos 2021'in sonlarında İran güvenlik güçlerinin sınırda kendisine yakın mesafeden açtığı ateş sonucu yaralanan Hadi.⁹⁴

⁸⁸ Uluslararası Af Örgütü, Aziz tarafından aktarılan olayda kolluğun ya da başkaca bir güvenlik organının müdahilliliğini bağımsız olarak tespit edebilecek bir konumda değildir.

⁸⁹ 11 Mart 2022'de sesli görüşme yoluyla gerçekleştirilen mülakat.

⁹⁰ 14 Mart 2022'de Herat'ta gerçekleştirilen mülakat.

⁹¹ 14 Mart 2022'de Herat'ta gerçekleştirilen mülakat.

⁹² 5 Mayıs 2022'de İstanbul'da gerçekleştirilen mülakat. Uluslararası Af Örgütü öldürülen kuzenin bir fotoğrafını inceleme imkânı da buldu.

⁹³ 9, 13 ve 14 Mart 2022'de Herat'ta gerçekleştirilen mülakatlar; 11 Mart 2022'de sesli görüşme yoluyla gerçekleştirilen mülakatlar ve 5 Mayıs 2022'de İstanbul'da gerçekleştirilen mülakatlar.

⁹⁴ 14 Mart 2022'de Herat'ta gerçekleştirilen mülakat.

Uluslararası Af Örgütü (yedisi İran güvenlik güçleri, ikisi Türkiye güvenlik güçleri tarafından açılan ateş sonucu) yaralanan dokuz kişiyle ve (15'ine İran güvenlik güçlerinin, dokuzuna Türkiye güvenlik güçlerinin sebep olduğu bildirilen) 24 yaralanmayı aktaran tanıklarla mülakatlar gerçekleştirdi. İran'da zorla geri gönderilen kişileri tedavi eden Afgan bir doktor, Uluslararası Af Örgütü'ne, tedavi ettiği bazı silah yaralanmalarına ait fotoğrafları gösterdi ve tanıklıklardan bir kısmını şu şekilde doğruladı: "Baş, boyun, omuz, el dâhil olmak üzere vücudun tüm bölgelerine isabet eden ateşli silah yaralanması kaynaklı yaraları tedavi ettim."⁹⁵

Afgan doktorlar Uluslararası Af Örgütü'ne, 2022 yılının ilk üç ayı içinde, İran'dan zorla geri gönderilen kişiler arasında atış mühimmatı kullanımı neticesinde meydana gelen beş yaralanmayı tedavi ettiklerini kaydetti.⁹⁶ Herat vilayetinde yaşayan bir doktor ise gerçek sayıların muhtemelen çok daha yüksek olduğunu; zira kişilerin genellikle tedavi için memleketleri dışındaki hastanelere gittiğini aktardı.⁹⁷

Eylül 2021'de Afganistan'ı terk eden 35 yaşındaki bir inşaat işçisi olan Bahir, Nimruz vilayetinden İran'a geçtikten sonra İran güvenlik güçleri tarafından başından nasıl vurulduğunu şöyle anlattı:

"Tam duvara varmıştım ki [İran güvenlik güçleri] bize ateş etmeye başladı. Bir akrabam bacağından vuruldu, çömelerek onu kontrol etmeye yanına gittim. O sırada onu sağ şakağından vurdular. Sonra bir kurşun sağ kulağımı sıyrıp geçti, diğeri böbreğimin yanına, üçüncüsü de kasığıma isabet etti. (...) Mermiler her tarafımızdan yağıyordu. Onlarca mermi sıkıldı. Ben vurulduğumda öyle zannediyorum ki yanımdan geçen onuncu ya da on birinci kurşundu bana isabet eden. Ne tür bir silah kullandıklarını bilmiyorum, ama sanırım kalaşnikoftu. Bizim grubumuzda hiç kimsede silah yoktu. Ben, acılar içinde olduğum için sonrasında daha ne kadar süre ateş etmeye devam ettiklerini bilmiyorum. Çok kan kaybetmişim."⁹⁸

Görüşülen kişiler Türkiye güvenlik güçleri tarafından açılan ateş sonucunda da yaralandıklarını bildirdiler. Nasrat, Türkiye sınırını geçmelerinin ardından içinde bulunduğu gruba açılan ateşi anlatırken şunları söyledi: "Birden başımın arka tarafına bir şey isabet etti. Çok korkmuştum, yarımı hissetmiyordum. Yara açıldı ve kanıyordu."⁹⁹ Üç Afgan yetişkin erkek de Uluslararası Af Örgütü'ne aktardıkları tanıklıklarıyla tutarlı olan yara izlerini gösterdi.

Tanıklar, yaşlıların ve çocukların da yaralandığını anlattılar.¹⁰⁰ Örneğin, Necip, Türkiye'ye geçme çabalarının birinde Türkiye güvenlik güçleri tarafından vuruldukları için çılgın atan üç genç erkek çocuğu duyduğunu söyledi.¹⁰¹ Arif de Uluslararası Af Örgütü'ne Türkiye güvenlik güçleri tarafından açılan ateş sonucu yaralanan genç çocukları gördüğünü anlatırken şunları ekledi: "Polis dağdaki kuleden ateş ediyordu. Doğrudan bize ateş ediyorlardı, havaya değil. (...) Ben bir olayda bir kadınla iki çocuğun yaralandığını gördüm. 2 yaşında bir çocuk böbreğinden, altı yaşındaki bir başkası da elinden vurulmuştu. Çok korkmuştum. Nasıl hayatta kalabildiğime şaşırıyordum".¹⁰²

Yaralanan dokuz kişiden altısı Uluslararası Af Örgütü'ne, İran güvenlik güçlerinin kendilerini vurduktan sonra alıkoymadığını ve ciddi bir şekilde yaralanmış olmalarına rağmen herhangi bir sağlık hizmeti vermediğini anlattı (bkz. 4.2. Diğer türde kötü muamele).¹⁰³ Türkiye güvenlik güçlerinin açtığı ateş sonucunda başından yara alan Nasrat da Türkiye'de de sağlık hizmetine erişemediğini söyledi; zira Türkiye güvenlik güçleri, bunun yerine Nasrat'ı doğrudan İran'a geri itmişti.¹⁰⁴

Görüşülen yaralılarından hiçbiri ne İran ne de Türkiye yetkililerine resmi şikâyetle bulunmuştu. İran güvenlik güçleri tarafından yaralanan üç kişi, Uluslararası Af Örgütü'ne, yanlarında belgeleri olmadığı, İran'da düzensiz bir durumda olduklarından ya da şikâyetlerini hangi makama ileteceklerini bilmediklerinden şikâyetle bulunmadıklarını söyledi.¹⁰⁵ Uluslararası Af Örgütü ne Türkiye ne de İran makamları tarafından söz konusu olaylardan herhangi birine dair başlatılan bir soruşturma olduğundan haberdar değildir.

⁹⁵ Mart 2022'de Herat vilayetinde gerçekleştirilen mülakat. Tam tarih ve lokasyon bilgisi gizlilik nedeniyle saklı tutulmuştur.

⁹⁶ 14 Mart 2022'de Herat'ta gerçekleştirilen mülakat.

⁹⁷ 14 Mart 2022'de Herat'ta gerçekleştirilen mülakat.

⁹⁸ 13 Mart 2022'de Herat'ta gerçekleştirilen mülakat.

⁹⁹ 11 Mayıs 2022'de Van'da gerçekleştirilen mülakat.

¹⁰⁰ 10 ve 14 Mart 2022'de Herat'ta gerçekleştirilen mülakatlar ve 11 Nisan ve 16 Mayıs 2022'de sesli görüşme yoluyla gerçekleştirilen mülakatlar.

¹⁰¹ 16 Mayıs 2022'de sesli görüşme yoluyla gerçekleştirilen mülakat.

¹⁰² 10 Mart 2022'de Herat'ta gerçekleştirilen mülakat.

¹⁰³ 9, 10, 11 ve 13 Mart 2022'de Herat'ta gerçekleştirilen mülakatlar ve 21 Nisan 2022'de sesli görüşme yoluyla gerçekleştirilen mülakatlar.

¹⁰⁴ 11 Mayıs 2022'de Van'da gerçekleştirilen mülakat.

¹⁰⁵ 11 ve 13 Mart 2022'de Herat'ta gerçekleştirilen mülakat.

2.2.3 HUKUKA AYKIRI GÜÇ KULLANIMI, KEYFİ VE HUKUKA AYKIRI ÖLDÜRME VE OLASI YARGISIZ İNFAZ VAKALARI

İRAN'DA ÖLDÜRÜCÜ GÜÇ KULLANIMINA İLİŞKİN SORUNLU MEVZUAT

İran'ın, kolluk birimleri ile diğer güvenlik güçlerince ateşli silah kullanımını düzenleyen 1995 tarihli Gerekli Hallerde Silah Kullanımına İlişkin Kanunu, uluslararası hukuk ve standartların gerektirdiğinin aksine yakın bir ölüm ya da ciddi yaralanma tehdidi içermeyen durumlarda da ateşli silah kullanımına izin vermektedir. Kanun, kolluk birimleri ve güvenlik güçlerine “yasa dışı sınırlar yoluyla [ülkeye] girmek ya da [ülkeden] çıkmak niyetinde olan kişilerden, sınır muhafızlarının uyarılarını dinlemeyenleri engellemek ve durdurmak amacıyla” “başka seçeneğin olmadığı” hallerde ateşli silah kullanma izni vermektedir. Kanun, ateşli silah kullanımından önce, kolluk birimleri ve güvenlik güçlerine “şartlar gerektirdiğinde” sözlü uyarıda bulunmayı, “mümkünse” kişilerin bedenlerinin alt tarafını hedef almadan önce havaya uyarı ateşi açarak ateşli silah kullanımına başlamayı ve amaca ulaşamadığı durumlarda nihai olarak bedenlerinin üst tarafını hedef almayı emretmektedir. Kanun, aralarında sığınmacıların da olduğu sınırı düzensiz yollarla geçen kişilere karşı, bu kişilerin yakın bir ölüm ya da ciddi yaralanma tehdidi arz etmediği hallerde dahi kolluk güçlerinin öldürücü güç kullanmasına ve ölümcül olacak şekilde ateş etmesine müsaade ettiği için bu sınırlı güvenceler uluslararası hukuk ve standartların açık birer ihlalini teşkil etmektedir.

Yaşam hakkına saygı hem İran hem de Türkiye için bağlayıcı olan uluslararası insan hakları hukukunca korunmaktadır.¹⁰⁶ Bu hak, BM İnsan Hakları Komitesi tarafından ifade edildiği üzere “gerek bireyler gerekse de bir bütün olarak toplum açısından son derece elzem bir öneme sahiptir”¹⁰⁷ ve Komite, uluslararası hukukun devletleri “kişilerin, kolluk güçleri tarafından yaşam hakkından keyfi olarak mahrum edilmelerini önleyecek her türlü gerekli tedbiri almakla” yükümlü kıldığını açıkça belirtmiştir.

Bu bölümde ortaya konulduğu üzere, Uluslararası Af Örgütü hem Türkiye hem de İran güvenlik güçlerinin, Afganistan ya da İran'la olan sınırlarda ateşli silah kullanmak suretiyle yaşam hakkını ağır bir biçimde ihlal ettiğini belgeledi. İran güvenlik güçlerince işlenen hukuka aykırı öldürmelerin bazı vakalarda yargısız infaz olarak nitelendirilebilmesi mümkündür ve dolayısıyla da bu doğrultuda soruşturulmalıdır.

Güç ve Ateşli Silah Kullanımı Hakkında BM Temel İlkelerinde ifade edildiği üzere “Kolluk görevlileri, yakın bir ölüm ya da ciddi yaralanma tehdidine karşı nefsi müdafaa ya da başkalarını müdafaa, yaşama karşı ağır bir tehdit içeren özellikle ciddi bir suçun işlenmesini önlemek, böyle bir tehlike arz eden ve kolluğun otoritesine direnen bir kişiyi yakalamak veya kaçmasını önlemek ve yalnızca bu hedeflere ulaşmak için daha az aşırı vasıtaların yetersiz olduğu durumlar dışında kişilere karşı ateşli silah kullanmayacaktır. Her hâlükârda, ateşli silahların kasıtlı olarak öldürücü kullanımı, ancak hayatı korumak için kesinlikle kaçınılmaz olduğunda mümkün olabilir.”¹⁰⁸ Bu ilkelere herhangi bir aykırılık ise yaşam hakkının ihlali anlamına gelecektir.¹⁰⁹

Uluslararası Af Örgütü tarafından gerçekleştirilen mülakatların ortaya koyduğu üzere, İran ve Türkiye güvenlik güçleri sınırı geçmeye çalışan Afganlara karşı ateş açmış ve İran güvenlik güçleri, ayrıca, sınırı geçmeye çalışan Afganları öldürmüştür. Bu insanlar Afganistan'dan kaçan, belli ki silahsız ve bazen bitkin kişilerdi ve aralarında yaşlılar ve çocuklar da vardı. Söz konusu kişilerin sınırı korumakla görevli muhafızlara karşı herhangi yakın bir “ölüm ya da ciddi yaralanma” tehdidi arz ettiklerine dair hiçbir kanıtın olmadığı bu koşullarda, bu kişilere karşı ateş açılması, yaşam hakkının açık bir ihlalidir.

Dahası, bu raporda belgelenen bazı olaylarda yetkililerin, silahsız kişilere karşı kasıtlı ve hukuka aykırı olarak öldürme niyetini ortaya koyacak şekilde ateşli silah kullandığına dair emareler bulunmaktadır. Bu haller arasında şunlar yer almaktadır: Kısa mesafeden doğrudan kişilerin hedef alınarak ateş açılması, içinde insanların olduğu araçlara otomatik ya da yarı otomatik silahlarla sürekli bir şekilde ateş açılması ve insanların, bir duvarı tırmanmak gibi açıkça belli bir şeyle iştigal ettikleri ve yakın bir tehdit arz edemeyeceklerinin belli olduğu riskli yerlerde ateş açılması. Bu nitelikteki öldürmelerin kasti olduğu ve bir hükümetin emriyle ya da onun rızası veyahut göz yummasıyla gerçekleştirildiği hallerde bu vakalar, yargısız infaz anlamına gelecektir. Uluslararası Af Örgütü, yargısız infaz teriminden, bir hükümetin emriyle ya da onun suç ortağı olması veyahut

¹⁰⁶ ICCPR, Madde 6. ICCPR, İran açısından 1975 ve Türkiye açısından da 2003 yılı itibarıyla hüküm doğurmaya başlamıştır.

¹⁰⁷ BM İnsan Hakları Komitesi, 36 Sayılı Genel Yorum, para 2.

¹⁰⁸ Kolluk Yetkilileri Tarafından Güç ve Ateşli Silah Kullanımı Hakkında BM Temel İlkeleri, İlke No.9, www.un.org/ruleoflaw/files/BASICP-3.PDF

¹⁰⁹ BM İnsan Hakları Komitesi, 36 Sayılı Genel Yorum, para 13.

göz yummasıyla gerçekleşen ya da emir olmaksızın hareket eden bir resmi yetkili veya devlet görevlisi tarafından gerçekleştirilen kasıtlı ve hukuka aykırı ölümleri anlamaktadır.

Birleşmiş Milletler Hukuk Dışı, Keyfi ve Yargısız İnfazların Etkili Biçimde Önlenmesine ve Soruşturulmasına Dair İlkeler tüm hukuk dışı, keyfi ve yargısız infazları yasaklamakta ve bu türde infazların kanunla suç olarak düzenlenmesini gerektirmektedir.¹¹⁰ Bu ilkeler, ayrıca, bu türden infazların önlenmesi ve soruşturulmasıyla faillerinin yargılanmalarını da öngörmektedir.¹¹¹

Öldürme kastının olup olmadığının tam olarak tespit edilmediği hallerde dahi, ateş açan kişilerin bunu, kurşunlarının birine isabet edip ölüme ya da ciddi yaralanmaya sebebiyet verme ihtimalini umursamaksızın yaptıkları kesindi.

İnsan Hakları Komitesi, yaşam hakkının salt bir insanın devlet tarafından öldürüldüğünde değil, yaşama karşı makul olarak öngörülebilen tehdit oluşturduğunda da ihlal edildiği hususunda nettir.¹¹² Ateşli silah kullanımı, özellikle de görüş mesafesinin düşük olduğu ya da gelişigüzel ateş açıldığı durumlarda hemen her zaman bu tür bir risk oluşturacak ve dolayısıyla da yaşam hakkının ihlalini teşkil edecektir.

Yaşam hakkının ihlalinin yanı sıra, ateşli silah yaralanmalarının tedavi edilmemesi neticesinde sebebiyet vereceği yoğun ıstırap da işkence yasağını ihlal edebilir.¹¹³ Uluslararası hukuk, her durumda ve hiçbir istisna gözetmeksizin işkence ve diğer zalimane, insanlık dışı ve alçaltıcı muamele ya da cezayı yasaklamaktadır. Türkiye, her durumda ve hiçbir istisna gözetmeksizin işkence ve diğer türde kötü muameleyi yasaklayan BM İşkenceye Karşı Sözleşmeye ve Uluslararası Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesine (ICCPR), İran'a ise yalnızca ICCPR'ye taraftır. Dahası, her iki devletin sözleşme çerçevesindeki yükümlülüklerinden bağımsız olarak, işkence ve diğer türde kötü muamele yasağı bütün uluslar için bağlayıcı olan mutlak bir uluslararası hukuk normudur.¹¹⁴

İran sınırını geçmeye çalışan Afganlara ateş açılması ve bu kişilerin öldürülmeleri, İran güvenlik güçlerinin, Uluslararası Af Örgütü tarafından daha önce belgelenen silahsız kişilere karşı hukuka aykırı öldürücü güç kullanma pratiğiyle de uyumludur.¹¹⁵

¹¹⁰ BM Hukuk Dışı, Keyfi ve Yargısız İnfazların Etkili Olarak Önlenmesi ve Soruşturulmasına Dair İlkeler. 1989/65 sayılı Ekonomik ve Sosyal Konsey Kararı, (24 Mayıs 1989). Ayrıca bkz. para. 9, *Hukuk Dışı Olabilecek Ölümlerin Soruşturulmasına İlişkin Minnesota Protokolü*: Birleşmiş Milletler Hukuk Dışı, Keyfi ve Yargısız İnfazların Etkili Biçimde Önlenmesi ve Soruşturulmasına Dair Gözden Geçirilmiş El Kitabı (2016): "Devletler, koşullara bağlı olarak, özellikle yargısız infaz gibi uluslararası bir suç iddiasıyla ilgili olması halinde, potansiyel olarak hukuka aykırı ölümleri soruşturmada uluslararası işbirliğinde bulunmakla yükümlüdür"; BM Genel Kurul Kararı (A/RES/67/168,) 20 Aralık 2012 (para. 3);

¹¹¹ BM Hukuk Dışı, Keyfi ve Yargısız İnfazların Etkili Olarak Önlenmesi ve Soruşturulmasına Dair İlkeler. 1989/65 sayılı Ekonomik ve Sosyal Konsey Kararı, (24 Mayıs 1989).

¹¹² BM İnsan Hakları Komitesi, 36 Sayılı Genel Yorum, para 7.

¹¹³ BM İşkence ve Diğer Zalimane, İnsanlık Dışı ve Alçaltıcı Muamele ya da Cezaya Karşı Sözleşme, BM Genel Kurulu'nun 10 Aralık 1984 tarih ve 39/46 sayılı kararıyla kabul edilmiştir.

¹¹⁴ Örnek olarak bkz. Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi, *Prosecutor/Furundžija Kararı*, Yargılama Dairesi Dosya No. IT-95- 17/1-T (Karar), 10 Aralık 1998, para. 153-154; Uluslararası Adalet Divanı, Ahmadou Sadio Diallo Davası (*Gine Cumhuriyeti/Kongo Cumhuriyeti Kararı*), 30 Kasım 2010 tarihli karar, para. 87. Tam tanım için bkz. BM İşkenceye Karşı Sözleşme, Madde 1(1).

¹¹⁵ Uluslararası Af Örgütü, "İran: Yoksul yakıt taşıyıcılarının hukuka aykırı olarak öldürülmeleri bağımsız biçimde soruşturulmalıdır", 2 Mart 2021, www.amnesty.org/en/latest/news/2021/03/iran-unlawful-killings-of-destitute-fuel-porters-must-be-independently-investigated-2/

3. AFGANLARIN HUKUKA AYKIRI OLARAK GERİ GÖNDERİLMELERİ

Uluslararası Af Örgütü, İran'dan Afganistan'a, Türkiye'den İran'a ya da Türkiye'den Afganistan'a geri dönmeye zorlandıklarını anlatan ve aralarında İran üzerinden Türkiye'den Afganistan'a zincirleme nitelikte geri göndermeye maruz kalan altı erkeğin de olduğu 62'si erkek, beşi kadın ve altısı çocuk olmak üzere toplam 73 Afganla mülakatlar gerçekleştirdi. Uluslararası Af Örgütü, aynı zamanda, görüşülen bu kişilerin maruz kaldıkları birden fazla zorla geri gönderme ile bu kişilerle birlikte seyahat eden akrabalarının yaşadığı zorla geri göndermelere dair eriştiği vakalar sayesinde Mart 2021 ve Mayıs 2022 tarihleri arasında, 72'sinde çocukların da aralarında olduğu toplam 255 zorla geri gönderme vakasını da belgeleyebildi. Bu vakalardan yalnızca ikisi Ağustos 2021'den önce gerçekleşmişti. Bu 255 vakadan 178'sinde kişiler Türkiye'den İran'a, 67'sinde ise İran'dan Afganistan'a karayoluyla zorla geri gönderilmişti. Yine bu vakalar arasında sınırda gerçekleşen geri itmeler ile Türkiye ya da İran'da sınırı geçtikten sonra durdurulan kişilerden herhangi bir idari prosedür işletilmeksizin karayoluyla gönderilenler de yer alıyordu. Kalan diğer vakalar ise Türkiye'den Afganistan'a havayoluyla gerçekleştirilen toplam 10 hukuka aykırı sınır dışı işlemiydi.

Sözü edilen bu vakaların tamamında görüşülen kişiler, Türkiye ve İran yetkililerinin, Afganistan ya da İran'a geri dönmek istemeseler de kendilerini ülkeyi terk etmeye zorladığını söyledi. Görüşülen kişilerden bir bölümü de Türkiye ve İran yetkililerine geldikleri ülkede risk altında olduklarını ifade ettiklerini de aktardı. STÖ çalışanları, Afgan insan hakları araştırmacıları, Afganistan'daki insani yardım aktörleri ve Türkiyeli avukatlar da Afganların İran'dan ve Türkiye'den Afganistan'a zorla geri gönderilmelerine dair verilen bilgileri teyit etti.¹¹⁶ Ancak tüm bunlara rağmen, havayoluyla gerçekleştirilen sınır dışı işlemleri Türkiye yetkilileri tarafından "gönüllü geri dönüşler" olarak nitelendirildi.

İran ve Türkiye güvenlik güçleri, Afganları karayoluyla sınırdan zorla geri gönderdi. Aktarılan tanıklıklara göre, Afganlar, İran ve Türkiye'deki resmi olmayan sınır geçiş noktalarında ya da iki ülkenin toprakları içindeki ilerledikleri esnada yolda durdurulmuştu. Türkiye ve İran güvenlik güçleri bu kişileri ya derhal sınıra götürüp onları geri itmiş ya da geri göndermeden önce idari gözetim altına almıştı. Uluslararası Af Örgütü, 31'i İran ve 22'si Türkiye'de olmak üzere kadın, erkek ve çocukların alıkonulduğu 53 vakayı belgeledi. Belgelenen bu vakaların 34'ünde, alıkoyma iki gün ila iki buçuk ay arasındaki değişen süreler boyunca devam etmişti. Hem İran hem de Türkiye'de alıkonuların avukata erişimlerine izin verilmedi ve hâkim huzuruna çıkarılmadılar. İran yetkilileri kişileri otobüslerle sınıra nakletti ve Afganistan'a geri gönderdi; Türkiye yetkilileri ise onları düzensiz sınır geçişlerinden İran'a geri gönderdi.

Uluslararası Af Örgütü, Mart 2022'de Afganistan'daki İslam Kale sınır kapısında, İran'dan zorla geri gönderilen onlarca Afgan erkek ve erkek çocuğun ülkeye varışlarına tanıklık etti.

¹¹⁶ 22 Kasım 2021 ile 9, 21, 23 ve 28 Şubat 2022, 17 Mart 2022 ve 7 Nisan 2022'de sesli görüşme yoluyla gerçekleştirilen mülakatlar ve 6 Mayıs 2022'de İstanbul gerçekleştirilen mülakatlar.

Dahası, Uluslararası Af Örgütü tarafından belgelendiği üzere, Türkiye yetkilileri, 10 kişiyi Türkiye'den Kabil'e charter seferleriyle hukuka aykırı olarak sınır dışı etti.¹¹⁷ Sınır dışı edilen Afganlar, Türkiye yetkililerine Afganistan'a geri dönmek istemediklerini söylediklerini ve yetkililerin, kendilerinin Afganistan'a geri gönderilmeleri halinde karşılaşabilecekleri risklerle ilgili bir değerlendirmede bulunmadığını aktardı.

İki Afgan yetişkin erkek, Uluslararası Af Örgütü'ne, İran güvenlik güçlerinin atış mühimmatı kullanımı ya da Afganistan'daki olaylar nedeniyle yolculuklarından önce yaralanmış olmalarına ve sağlık hizmetine ihtiyaç duymalarına rağmen, İran güvenlik güçlerinin kendilerini yine de gözaltına alıp, zorla Afganistan'a geri göndermeden önce bir gün boyunca alıkoymadığını anlattı.¹¹⁸ Hadi, Ağustos 2021'de İran sınırını geçtikten sonra yürürken İran güvenlik güçlerinin kendisine ateş ettiğini ve bacağına isabet eden bir kurşun nedeniyle bayıldığını söyleyerek "Gözlerimi Zahidan'daki [İran'ın Sistan ve Belucistan eyaleti] bir alıkoyma merkezinde açtım. [Gruptan] 18 kişi gözaltına alınmış, diğerleri kaçmıştı. Yaralananların hepsi oradaydı" dedi.¹¹⁹

Uluslararası Af Örgütü tarafından belgelenen bu zorla geri gönderme vakalarının tümünde İran ve Türkiye yetkilileri, kişilerin bireysel durumları ile koruma ihtiyaçlarına dair herhangi bir değerlendirmede bulunmamıştı. Aktarılan tanıklıklara göre bu makamlar, Afganistan'da tehlikede olacaklarını ifade eden Afganların iddialarını göz ardı ederek, bazı vakalarda sınırı tekrar geçmekten caydırmak için bu kişileri tehdit etti. Yine belgelenen vakaların tümünde Türkiye ve İran yetkilileri, Afganlara uluslararası koruma başvurusunda bulunma fırsatı tanımamıştı.

BMMYK, devletlere hiç kimseyi Afganistan'a geri göndermeme çağrısında bulunmuştur.¹²⁰ İlaveten, bu raporda belgelenen 255 zorla geri gönderme vakasının tamamında Türkiye ya da İran yetkilileri, devletlerin bir kişiyi zulüm ya da diğer ciddi insan hakları ihlalleriyle karşı karşıya kalabileceklerine dair somut risk bulunan bir yere göndermelerini yasaklayan geri göndermeme yükümlülüğüne saygı gösterilmesini güvence altına almak için uluslararası hukuk uyarınca öngörülen usul güvencelerini de kişilere sağlamamıştı. Dolayısıyla Türkiye ve İran yetkilileri, Afganları Afganistan'a ya da güvenliklerinin garanti altına alınmadığı bir başka ülkeye zorla geri göndererek uluslararası hukuku ihlal etti (bkz. "Afganların Geri Gönderilmeleri Neden Hukuka Aykırıdır?" başlıklı kutucuk). Bu makamlar, aynı zamanda her bir bireysel vakayı incelemek yerine, uyruk ya da gelinen koşullar gibi gruba dair değerlendirmelere dayalı olarak sınır dışı kararı verilmesini yasaklayan toplu sınır dışı etme yasağını da ihlal etti.

3.1 KARAYOLU ÜZERİNDEN GERİ İTME VE DİĞER ZORLA GERİ GÖNDERMELER

"Otobüs sınırda, dağdaki bir kulenin yanında durdu. Kadınlar ağlıyor ve polislerin bacaklarına yapışıp kendilerini sınır dışı etmemeleri için onlara yalvarıyordu. Bizi akşam altıdan gece yarısına dek orada tuttular. Çok soğuktu ve çok üşüyorduk. Gece yarısı [Türkiye güvenlik güçleri] altından birer birer geçebilelim diye tel örgüleri kaldırdı. Kaçmayalım diye de bize büyük, uzun silahlar doğrulttular."

Türkiye'den İran'a eşi ve dört kızıyla birlikte on kez zorla geri gönderilen 36 yaşındaki Sima.

¹¹⁷ 5, 6, 7, 10, 11, 13 ve 16 Mayıs 2022 tarihlerinde sesli görüşme yoluyla gerçekleştirilen mülakatlar.

¹¹⁸ 14 Mart 2022'de Herat'ta gerçekleştirilen mülakatlar.

¹¹⁹ Uluslararası Af Örgütü, görüşmecinin baldırında tanıklığıyla tutarlı olan büyük bir yara izini gördü. 14 Mart 2022'de Herat'ta gerçekleştirilen mülakat.

¹²⁰ BMMYK, Afganistan'dan Kaçan Kişilerin Uluslararası Koruma İhtiyaçlarına İlişkin Kılavuz Notu, Ocak 2022, www.refworld.org/docid/61d851cd4.html

Aktarılan tanıklıklara göre, ülkelerinden kaçan Afganlar, İran ya da Türkiye'ye girer girmez yakalanma ve zorla geri gönderme tehdidiyle karşı karşıya bulunuyorlar. 25 görüşmeci İran ya da Türkiye yetkililerinin kendilerini sınırdan geçmelerinin hemen ardından sınırın yakınlarında durdurduğunu anlattı.¹²¹ Güvenlik güçleri diğerlerini ise daha sonraki bir safhada, ülkenin merkezine doğru ilerlerken yolda ya da İran'da Şiraz veya Tahran ve Türkiye'de Van ya da İstanbul gibi büyük kentlere ulaşmalarının ardından durdurmuştu.¹²² Vakaların bir bölümünde güvenlik güçleri, kişileri, örneğin Yunanistan'a giden bir teknede ya da İran'da Türkiye sınırına yakın bir yerde komşu ülkeye girerken durdurmuştu.¹²³ Uluslararası Af Örgütü tarafından belgelenen vakaların tamamında geri gönderilen Afganlar, güvenlik güçlerinin onları düzensiz sınır geçişleri olarak tanımladıkları yerlere götürdüğünü ve onları bir çitin üzerinden tırmanmaya veya altından sürünerek geçmeye zorladığını söyledi. İki ayrı vakada ise görüşülen Afganlar Türkiye polisinin, ailesiyle birlikte Afgan bir erkeği ve 17 yaşındaki bir çocuğu, uluslararası koruma talebinde bulunmak için geldikleri polis karakolunda yakalayıp alıkoyduğunu aktardı.¹²⁴ Afganistan'daki uluslararası koalisyon için çalışan 22 yaşındaki Şekip, Uluslararası Af Örgütü'ne annesi, eşi, erkek kardeşi ve yedi çocuğuyla birlikte yakalanıp alıkonulduklarını söyledi.¹²⁵

"Van'daki göç müdürlüğüne gitmeye karar verdik. Sığınma başvurusunda bulunabileceğimizi düşünmüştük. Orada bize, bizi kaydedemeyeceklerini söylediler. Göç müdürlüğünün yanında bir polis karakolu vardı, oraya gitmemizi söylediler. Polisin bize yardım edeceğini düşündük. Polis karakoluna girmemizin ardından tek kelime dahi etmeden, kapatmak için ellerimizden önce cep telefonlarımızı, sonra da diğer her şeyimizi aldılar. Bizi bir hücreye koyup, yedi çocukla birlikte [oracıkta] kilitlediler."¹²⁶

Uluslararası Af Örgütü, Türkiye ve İran yetkililerinin, kişileri yakalamalarının ardından onları ya derhal sınırdan geri ittiğini ya da sınıra otobüslerle sevk etmeden önce bir gün ile iki buçuk ay arasında değişen sürelerle alıkoyduğunu tespit etti. Türkiye sınırındaki geri itmeler o denli yaygındı ki Türkiyeli bir avukat, kaçakçıların, kendilerine rehberlik etmeleri için para ödeyen kişilere üç geçiş garantisi ettiklerini anlattı.¹²⁷

Aktarılan tanıklıklara göre, geri itmeler ile idari bir prosedür yürütülmeksizin karayolu üzerinden yapılan diğer geri göndermeler defalarca hem İran hem de Türkiye'de gerçekleşti. Türkiye'de sığınma ve göç hukuku alanında çalışan bir avukat da Türkiye'den zorla geri gönderme uygulamalarındaki sürekliliği doğruladı. Van Barosu Göç ve İltica Komisyonu Başkanı Mahmut Kaçan ise şunları aktardı: "Ağustos 2021'den beri binlerce insan geri itildi. Türkiye sistematik olarak göçmenleri geri itmeye başladı. Geri itmeler her gün gerçekleşiyor. Bu olaylar aynı şekilde meydana geliyor, güvenlik güçleri sınırın farklı noktalarında aynı şekilde hareket ediyorlar."¹²⁸

3.1.1 SINIRDA ANLIK GERİ İTME

"Sabah 6'da, hava hâlâ karanlıkken bizi İran'a geri gönderdiler. Geçmemizi sağlamak için bizimle dikenli tel örgülere kadar geldiler. Tel örgüler, insanlar oradan İran'dan Türkiye'ye geçtiği için zaten hasarlıydı. Bize 'hiçbir şekilde geri gelmeyin, çünkü girmenize izin vermeyeceğiz' dediler. İran polisi tarafından tutuklanmaktan korktuk."

Navad, 34 yaşındaki eski uluslararası askeri tercüman.¹²⁹

İran ve Türkiye yetkilileri, Afganları sırasıyla Afganistan ve İran'a, sınırı geçer geçmez ya da geçtikten kısa bir süre sonra geri itti. Uluslararası Af Örgütü, İran'dan Afganistan'a dört ve Türkiye'den İran'a ise aralarında iki çocuğun da olduğu 17 derhal geri itme vakasını belgeledi.¹³⁰ Güvenlik güçleri yeni gelen Afganları araçlarla nakletti ya da onları sınırı geçtikten hemen sonra veyahut ertesi gün, sınır geçiş noktalarına yürümeye zorladı.

¹²¹ 9, 10, 11 ve 13 Mart 2022'de Herat'ta; 15 Mart ile 8 ve 16 Mayıs'ta sesli görüşme yoluyla; 6, 7 ve 8 Mayıs 2022'de İstanbul'da ve 10 ve 12 Mayıs 2022'de Van'da gerçekleştirilen mülakatlar.

¹²² 10, 11 ve 13 Mart 2022'de Herat'ta; 11 Nisan ve 16 Mayıs 2022'de sesli görüşme yoluyla ve 9 Mayıs 2022'de Van'da gerçekleştirilen mülakatlar.

¹²³ 10 ve 13 Mart 2022'de Herat'ta ve 7, 8 ve 11 Mayıs 2022'de sesli görüşme yoluyla gerçekleştirilen mülakatlar.

¹²⁴ 11 Nisan 2022'de sesli görüşme yoluyla gerçekleştirilen mülakat ve 5 Mayıs 2022'de İstanbul'da gerçekleştirilen mülakat.

¹²⁵ ABD ordusunun yanı sıra NATO önderliğinde çokuluslu bir askeri koalisyon da 2001 ve 2021 seneleri arasında Afganistan'da varlığını sürdürdü.

¹²⁶ 11 Nisan 2022'de sesli görüşme yoluyla gerçekleştirilen mülakat.

¹²⁷ 15 Mayıs 2022'de sesli görüşme yoluyla gerçekleştirilen mülakat.

¹²⁸ 7 Nisan 2022'de sesli görüşme yoluyla gerçekleştirilen mülakat.

¹²⁹ 6 Mayıs 2022'de İstanbul'da gerçekleştirilen mülakat.

¹³⁰ 9 ve 10 Mart 2022'de Herat'ta; 8, 10 ve 16 Mayıs 2022'de sesli görüşme yoluyla; 5, 6, 7 ve 8 Mayıs 2022'de İstanbul'da ve 12 Mayıs 2022'de Van'da gerçekleştirilen mülakatlar.

Göç alanında çalışan Türkiyeli bir avukat, Uluslararası Af Örgütü'ne "Afganlar [Türkiye] sınırında tespit edilmeleri halinde derhal geri itiliyorlar" dedi.¹³¹

Yaşadığı kentte devam eden çatışmalardan ötürü 2021 yılının bahar ayında Afganistan'ı terk edip Türkiye'ye varan 18 yaşında bir öğrenci olan Nadir, güvenlik güçlerinin kendisine ateş açtığını ve içinde bulunduğu grubu nasıl yakaladığını şu şekilde aktardı: "Herkesin üzerini aradılar. İngilizce "Türkiye yok!" dediler. Yetişkinlerin neyi var neyi yoksa aldılar. Gözlerimizin önünde herkesin telefonlarını kırdılar.¹³² Yetişkinleri dövdüler. Bizi 50 metre ötedeki sınır duvarına göturdüler. Duvarın altında bir delik vardı ve sınırı geçmek için sürünmek zorunda kaldık."¹³³ Bazı vakalarda ise Türkiye güvenlik güçleri kişilere sınıra dek nezaret etmeyip, onlara yalnızca yolu göstermekle yetindi. Necip de "Bizi bir gece tuttular ve geri gönderdiler. Bir daha gelmememizi söylediler. Bizimle yolun yarısına kadar yürüyüp "İran'a geri dönün!" dediler. Yolun geri kalanında yalnız gitmemize izin verdiler" dedi.¹³⁴

Zorla geri gönderilen iki Afgan, Uluslararası Af Örgütü'ne, hem İran hem de Türkiye güvenlik güçleri ülke topraklarına girmelerini engellediği için İran-Türkiye sınırında birkaç kez ileri-geri gittiklerini ve bu nedenle birden fazla geri itmeye maruz bırakıldıklarını söyledi.¹³⁵

Örneğin, 21 yaşındaki bir öğrenci olan Hamid, Şubat 2022'de dağdaki bir patikada yürürken hem Türkiye hem de İran güvenlik güçleri tarafından alıkonulmuştu:

"[Türkiye güvenlik güçleri] bizi dağın tepesindeki bir kontrol noktasına yolladı. Ardından ilk grubu İran güvenlik güçlerine gönderdiler. İran güvenlik güçleri de geldi ve bizi Türkiye sınırına geri gönderdiler. [Türkiye güvenlik güçleri] bizi dövmeğe başladı, arkadaşım dayak yüzünden bayıldı. İran sınır polisi ile Türkiye sınır polisi arasında bizimle ilgili tartışma çıktı. Birisi 'Bunlar sizin insanınız!' derken, diğeri de 'Hayır, sizin!' diyordu. İran polisi bize ateş açtı ve 'Gidin, gidin' dedi. Bir mermi başımın tam üstünden geçip gitti, diğerk herkes de etrafımdaydı."¹³⁶

Hamid, İran güvenlik güçlerinin nihayetinde, kendisini ve onunla birlikteki 80 kadın, erkek ve çocuğu tutuklayarak, İran'ın Batı Azerbaycan eyaletinde olan ve Türkiye sınırına yaklaşık 50 kilometre uzaklıkta bulunan Urmiye şehrindeki bir alıkoyma merkezine götürdüğünü anlattı.

Aktarılan tanıklıklara göre yakalamanın ardından ya da yeni varan Afganların zorla geri gönderilmelerinden hemen önce Türkiye güvenlik güçleri kişilerin telefon, giysi, ayakkabı ve parasına el koydu ve bu tanıklıklar, Türkiyeli bir avukat tarafından da doğrulandı.¹³⁷ Bazı vakalarda görüşülen kişiler Uluslararası Af Örgütü'ne Türkiye güvenlik güçlerinin telefonlarını kırdığını ve/veya eşyalarını yaktığını da aktardı.¹³⁸ Bir vakadaki görüşmecisi Türkiye güçlerinin Afgan kimliğini ateşe verdiğini söyledi.¹³⁹ Eski bir hükümet görevlisi olan Rafi, Türkiye güçlerinin eşyalarını nasıl yaktığını şu şekilde anlattı:

"Bize eşyalarımızı ve telefonlarımızı bir kenara bırakmamızı söylediler. Para ya da telefon bulurlarsa döverlerdi. Kıyafetlerimizi ve yanımızdaki [İran parasını] yaktılar. Euro ya da dolar bulurlarsa alıyorlar. Benim giysilerimi ve telefonumu aldılar. Benim ve herkesin telefonunu kırdılar. Beni, üzerimde sadece bir tişört ve iç çamaşırın olacak şekilde geri gönderdiler. Yalınayaktım. Hava soğuktu. Bunu bir daha gelmemizi istemedikleri için yaptılar. İran'a geçmeden hemen önce polis, bize, kendilerinden sonra "Türkiye yok!" diye tekrarlamamızı emrediyordu."¹⁴⁰

Afganlar ülkelerinden kaçmaya çalışırken derhal geri itildikleri için, uluslararası hukukun ihlalini teşkil edecek bir şekilde uluslararası koruma başvurusunda bulunmaları da engellendi. Benzer bir biçimde, Türkiye ve İran yetkilileri geri göndermeme ilkesini de ihlal ederek bu kişilerin içinde buldukları bireysel koşullara ve Afganistan ya da İran'da gerçek bir zulüm veya diğerk ciddi insan hakları ihlalleriyle karşı karşıya kalma risklerine dair herhangi bir değerlendirme yapmadı. Dolayısıyla derhal gerçekleştirilen bu kitlesel geri göndermeler (geri itmeler) hukuka aykırıdır ve İran'ın ve Türkiye'nin uluslararası hukuk uyarınca sahip oldukları yükümlülüklerle, özellikle de geri gönderme yasağı ve toplu sınır dışı yasağı ile bağdaşmamaktadır.

¹³¹ 6 Mayıs 2022'de İstanbul'da gerçekleştirilen mülakat.

¹³² Uluslararası Af Örgütü, İran güvenlik güçlerinin ya da bir diğerk güvenlikten sorumlu organının bu olayda bir müdahilliği bulunup bulunmadığını bağımsız olarak teyit edememiştir.

¹³³ 7 Mayıs 2022'de İstanbul'da gerçekleştirilen mülakat.

¹³⁴ Mayıs 2022'de sesli görüşme yoluyla gerçekleştirilen mülakat.

¹³⁵ 10 Mart 2022'de Herat'ta ve 12 Mart 2022'de İslam Kale'de gerçekleştirilen mülakatlar.

¹³⁶ Uluslararası Af Örgütü, İran güvenlik güçlerinin ya da bir diğerk güvenlikten sorumlu organının bu olayda bir müdahilliği bulunup bulunmadığını bağımsız olarak teyit edememiştir. 12 Mart 2022'de İslam Kale'de gerçekleştirilen mülakat.

¹³⁷ 10 Mart 2022'de Herat'ta; 7 Nisan 2022'de sesli görüşme yoluyla; 5 ve 7 Mayıs 2022'de İstanbul'da ve 9 Mayıs 2022'de Van'da gerçekleştirilen mülakatlar.

¹³⁸ 7 ve 8 Mayıs 2022'de İstanbul'da; 8 Mayıs 2022'de sesli görüşme yoluyla ve 10 Mayıs 2022'de Van'da gerçekleştirilen mülakatlar.

¹³⁹ 9 Mayıs 2022'de Van'da gerçekleştirilen mülakat.

¹⁴⁰ 7 Mayıs 2022'de İstanbul'da gerçekleştirilen mülakat.

AFGANLARIN GERİ GÖNDERİLMELERİ NEDEN HUKUKA AYKIRIDIR?

Uluslararası bir yükümlülük olan geri göndermeme ilkesi uyarınca, Türkiye ve İran'ın herhangi bir kişiyi zulüm, işkence ya da diğer zalimane, insanlık dışı veya alçaltıcı muamele ya da ceza gibi ciddi insan hakları ihlalleriyle karşılaşma yönünde somut risk altında olacakları bir yere gönderemez. Geri göndermeme ilkesi, 1951 Mülteci Sözleşmesi'nin 33. maddesi ile BM İşkence ve Diğer Zalimane, İnsanlık Dışı ve Alçaltıcı Muamele ve Cezaya Karşı Sözleşme'nin ("BM İşkenceye Karşı Sözleşme") 3. maddesinde yer bulmuştur. Dahası, geri gönderme yasağı, uluslararası teamül hukukunun da bir parçası olup, bu, bir ülkenin ilgili uluslararası sözleşmeyi onaylayıp onaylamamasından ya da bu türden bir sözleşmenin uygulamasına dair sınırlamalar koyup koymamasından bağımsız olarak yasağın tüm devletler üzerinde bağlayıcı olduğu anlamına gelir. Bir kimsenin, geri gönderildiği takdirde yaşam hakkının ihlali ile karşı karşıya kalma riski ya da işkence veya diğer zalimane, insanlık dışı ya da alçaltıcı cezaya maruz kalma tehlikesi altında bulunduğu hallerde bu yasak mutlak ve herhangi bir istisna kabul etmez. İlaveten hem Türkiye hem İran geri göndermeme ilkesini kendi ulusal yasal çerçevelerine de dahil etmiştir.

Afganistan'daki İnsan Hakları Durumuna İlişkin BM Özel Raportörü, Mayıs 2022'de Afganistan'a gerçekleştirdiği bir ziyaretinde "fiili yetkililerinin politikalarının ve mutlak kontrol yönelimlerinin, geniş bir yelpazedeki insan hakları üzerinde kümülatif bir etkiyle sahip olduğu ve korkuyla yönetilen bir toplum yarattığına dair endişelerini" ifade etmiş ve "kadınların kamusal yaşamdan giderek silinmelerinin özellikle endişe verici olduğunu" kaydetmiştir.

Taliban'ın kontrolü ele geçirmesinin ardından ülke çapındaki güvenlik ve insan hakları durumu göz önünde bulundurulduğunda, Afganistan'a yapılacak zorla nakillerin tamamı geri gönderme anlamına gelmektedir ve dolayısıyla hukuka aykırıdır. BMMYK, tüm devletlere, Afganların zorla geri gönderilmelerini askıya alma ve devletlerin uluslararası ve bölgesel hukuk kapsamındaki yükümlülüklerine uygun olarak tüm Afganların geri göndermeye karşı korunmasını sağlama çağrısında bulundu. BMMYK, ayrıca, tüm devletleri, Afganlar için, sığınma statüleri belirleninceye dek uygun güvencelere sahip geçici koruma türleri ya da benzeri düzenlemeler gibi yasal bir kalış zemini sağlamaya teşvik etmektedir.

3.1.2 NAKİL ÖNCESİNDE HUKUKA AYKIRI ALIKOYMA

Uluslararası Af Örgütü'nün görüştüğü, İran'a veya Türkiye'ye girdikten sonra durdurulan ve derhal geri iletilmemiş olan Afganların neredeyse tamamı Afganistan veya İran'a zorla nakledilmeden önce alıkonulmuştu.¹⁴¹

Uluslararası Af Örgütü, görüşülen Afganların tanıklıklarına dayanarak İran ve Türkiye'de 53 alıkoyma vakasını belgeledi. Uluslararası Af Örgütü tarafından belgelenen bu vakalarda, İran güvenlik güçleri altı kişiyi iki günden az ve 25 kişiyi ise iki gün ile bir buçuk ay arasında değişen bir süreyle alıkoymuştu.¹⁴² Türkiye güvenlik güçleri ise üç Afganı iki günden az bir süreyle; aralarında beş çocuğun da olduğu 19 kişiyi ise iki gün ile iki buçuk ay arasında değişen sürelerle alıkoymuştu. Türkiye'deki bu vakaların dördünde kişiler iki kez alıkonuldu.¹⁴³ Türkiye'deki avukatlar ile Afganistan'daki insani yardım aktörleri ve STÖ çalışanları Afganların geri gönderilmeden önce Türkiye ve İran'da alıkonulduklarını doğruladılar.¹⁴⁴

Alıkonulan Afganlar Uluslararası Af Örgütü'ne İran'da resmi idari gözetim merkezi olarak tanımladıkları yerlerde tutulduklarını aktardı.¹⁴⁵ Ne BMMYK'nın ne de STÖ'lerin bu merkezlere erişimi bulunmuyor ve bu merkezlere dair çok az bilgi kamuya paylaşılmış durumda. Görüşülen kişiler, Türkiye sınırına yakın Urmiye'deki büyük idari gözetim merkezleri ile (Tahran eyaleti) Veramin, (Fars eyaleti) Şiraz ve (Sistan ve Belucistan eyaleti) Zahidan şehirlerindeki merkezlerde tutulduklarını ifade etti. Doğarun/İslam Kale sınır kapısından zorla geri gönderilen kişilerin büyük bir bölümü ise İran'ın kuzeydoğusunda bulunan ve ülkenin Afganistan'la olan Doğarun/İslam Kale sınır kapısının kuzeydoğusundan 150 kilometre uzaklıktaki Razavi Horasan eyaletinin Sefid Seng kentindeki geri gönderme merkezinde bir gece ile birkaç gün arasında değişen süreler boyunca tutulmuştu. İran yetkilileri yakalamanın ardından bu kişileri bir gün ile bir buçuk ay arasında alıkoyma sonrasına Afganistan'a geri gönderdi.

¹⁴¹ Beş mülteci nihayetinde serbest bırakıldıklarını söyledi. Bu kişilerden birine bir polis karakoluna giderek düzenli imza verme yükümlülüğü getirildi ve diğer dördü ise Türkiye yetkililerinin kendilerini Yunanistan ya da Bulgaristan sınırında bıraktıklarını söyledi.

¹⁴² 10, 11, 13 ve 14 Mart 2022'de Herat'ta ve 12 Mart 2022'de İslam Kale'de gerçekleştirilen mülakatlar ve 11 ve 14 Nisan 2022'de sesli görüşme yoluyla gerçekleştirilen mülakatlar.

¹⁴³ 10 Mart 2022'de Herat'ta ve 5 Mayıs 2022'de İstanbul'da; 5, 6, 8 ve 16 Mayıs 2022'de sesli görüşme yoluyla ve 9, 10, 11 ve 12 Mayıs 2022'de Van'da gerçekleştirilen mülakatlar.

¹⁴⁴ 22 Kasım 2021'de sesli görüşme yoluyla gerçekleştirilen mülakat; 9 ve 28 Şubat 2022, 17 Mart 2022, 7 Nisan 2022 ve 5 ve 6 Mayıs 2022'de İstanbul'da gerçekleştirilen mülakatlar.

¹⁴⁵ 10, 11, 13 ve 14 Mart 2022'de Herat'ta ve 12 Mart 2022'de İslam Kale'de gerçekleştirilen mülakatlar ve 11 ve 14 Nisan 2022'de sesli görüşme yoluyla gerçekleştirilen mülakatlar.

İran güvenlik güçlerinin açtığı ateş sonucu vurulan ve yaralanan dört Afgan, Uluslararası Af Örgütü'ne İran güçlerinin, yaralı olmalarına rağmen kendilerini alıkoymadığını anlattı.¹⁴⁶ İran yetkilileri bu kişilerden yalnızca ikisine sağlık hizmeti sağlamış, diğer ikisini ise bu hizmetten mahrum etmişti. İran güvenlik güçleri, Nisan 2021'de Nimroz eyaletinden geçtikten sonra İran topraklarına girmelerinin ardından Abdül'ün 18 yaşındaki oğlunu bacağından vurarak yaraladı. Abdül, ertesi gün zorla geri gönderilmeden önce oğluna tıbbi bakım sağlanmadan bir idari gözetim merkezine götürüldüklerini aktardıktan sonra şunları kaydetti: "Oğlum çok kan kaybettiğini ve ağrısını dindirmek için ilaca ihtiyacı olduğunu söylüyordu. [İran güvenlik güçleri] ona "Kes sesini Afgan pıslığı!" dediler."¹⁴⁷

Türkiye'de durdurulan Afgan görüşmeciler ise Türkiye güvenlik güçlerinin kendilerini dağlardaki küçük askeri üslerde, sınırın yakınında açık havada ya da Tuzla (İstanbul), Kurubaş (Van), Erzurum, Ağrı ve Malatya'daki geri gönderme merkezlerine nakletmeden önce kısa sürelerle aralarında polis merkezlerinin de olduğu resmi alıkoyma yerlerinde tuttuklarını aktardı.

Türkiye yetkililerinin kişilere zaman zaman sözlü olarak ifade ettiği alıkoyma nedeni ise Afganların yanlarında resmi belgelerinin olmayışydı.¹⁴⁸ İran'da alıkonuların büyük bölümü ile Türkiye'de alıkonulan iki kişi, Uluslararası Af Örgütü'ne her iki ülkede de aşırı kalabalık koşullarda tutulduklarını ve kendilerine çok az yiyecek ve içecek verildiğini ya da hiç vermediğini söylediler.¹⁴⁹

HUKUKA AYKIRI ALIKOYMA

İran'daki 1931 tarihli Yabancı Uyrukluların İran'a Girişleri ve İran'da İkametleri Hakkındaki Kanun çerçevesinde, yabancı uyrukluların ülkeye düzensiz yollarla girmesi hapis cezası ya da para cezası gerektiren bir suç olarak düzenleniyor.¹⁵⁰ Ancak İran yetkilileri, Uluslararası Af Örgütü'nün görüştüğü kişilerden hiçbirine alıkoyma nedenleri, itiraz ve diğer kanuni prosedürler ve adil yargılanmayla ilgili hakları konusunda bilgi vermemişti.

Dahası, alıkonulan beş Afgan, Uluslararası Af Örgütü'ne İran makamlarının kendilerini (ve kendileriyle birlikte tutulan gruptaki diğer kişileri) geçerli vizeleri olmalarına rağmen gözaltına aldığını anlattı.¹⁵¹ 28 yaşında bir inşaat işçisi olan Halil, İran'a vizeyle seyahat etmişti. Halil, İran güvenlik güçlerinin kendisini Türkiye'ye girme yönündeki başarısız girişiminin ardından Türkiye sınırına yakın bir yerde yakaladığını anlattıktan sonra şunları aktardı: "Hem beni yakaladıklarında hem de sonrasında Urmiye'deki [bir idari gözetim merkezine] götürdüklerinde onlara pasaportumla vizemi gösterdim. Oradaki görevli vizemi gördü ve pasaportumu yüzüme fırlattı."¹⁵²

Türkiye'de ise Afganlar, ülkeye düzensiz yollarla girmeleri nedeniyle idari gözetim altına alındı. Uluslararası Af Örgütü, görüşülen kişilerden ikisi hakkında verilen idari gözetim kararlarını inceledi; ancak bu kararlarda alıkoyma nedeni açıkça belirtilmemişti. Türkiye'deki Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu'na ("YUKK") göre haklarında sınır dışı kararı alınan kişilerin altı aya kadar idari gözetim altına alınabilmeleri mümkün.¹⁵³ Türkiye hukuku uyarınca bir idari gözetimin hukuka uygun olması için, bu karar ile sınır dışı kararının Valiliklerce verilmesi gerekiyor. Her ne kadar Kanun'da alıkoyma niteliği taşımayan tedbirlerin ("idari gözetime alternatifler") uygulanabileceğine dair hükümlere yer verilse de Türkiye'ye düzensiz yollarla giren ya da sahte belge kullanan kişilerden haklarında sınır dışı kararı alınanlar bakımından idari gözetim uygulaması fiilen otomatik bir şekilde uygulanıyor.¹⁵⁴ Öte yandan, YUKK'un 8. ve 65. maddeleri uyarınca, Kanun'daki düzenli yollarla giriş ve belge kontrolüne ilişkin hükümler uluslararası koruma başvurusunda bulunma önünde bir engel teşkil etmiyor. Buna göre, sığınmacıların, ülkeye düzensiz yollarla girmiş olsalar dahi idari gözetim altına alınmaksızın "makul bir süre içinde" uluslararası koruma başvurusu yapabilmeleri gerekiyor. Benzer bir biçimde, gözetim altına alınan sığınmacıların da Kanun uyarınca başvuruda bulunma imkanlarının olması

¹⁴⁶ 9, 13 ve 14 Mart 2022'de Herat'ta gerçekleştirilen mülakatlar.

¹⁴⁷ 9 Mayıs 2022'de Herat'ta gerçekleştirilen mülakat.

¹⁴⁸ 11 Mayıs 2022'de Van'da gerçekleştirilen mülakat ve 11 Nisan 2022 ile 8 ve 11 Mayıs 2022'de sesli görüşme yoluyla gerçekleştirilen mülakatlar.

¹⁴⁹ 9, 10, 11, 13 ve 14 Mart 2022'de Herat'ta, 12 Mart 2022'de İslam Kale'de ve 6 Mayıs 2022'de İstanbul'da gerçekleştirilen mülakatlar.

¹⁵⁰ 1931 tarihli Yabancı Uyrukluların İran'a Girişleri ve İkametleri Hakkındaki Kanun, Madde 13 ve Madde 15, Mayıs 1931, rc.majlis.ir/fa/law/print_version/92268

¹⁵¹ 13 Mart 2022'de Herat'ta gerçekleştirilen mülakatlar ve 8 Mayıs 2022'de sesli görüşme yoluyla gerçekleştirilen mülakat.

¹⁵² 8 Mayıs 2022'de sesli görüşme yoluyla gerçekleştirilen mülakat.

¹⁵³ 2013 tarih ve 6548 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu, 54-57. maddeler, www.unhcr.org/tr/wp-content/uploads/sites/14/2017/04/LoFIP_ENG_DGMM_revised-2017.pdf

¹⁵⁴ 2013 tarih ve 6548 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu, Madde 53 ve 57, www.unhcr.org/tr/wp-content/uploads/sites/14/2017/04/LoFIP_ENG_DGMM_revised-2017.pdf

gerekiyor.¹⁵⁵ Yine YUKK'un 68. maddesine göre, Türkiye'ye düzensiz yollarla girişlerin caydırılması için sığınmacıların 30 güne kadar idari gözetim altına alınabilmeleri mümkün.¹⁵⁶

Uluslararası hukukta kişi özgürlüğü hakkı yalnızca belirli ve son derece istisnai durumlarda kısıtlanabilir¹⁵⁷ ve bu nedenle de göçle ilgili alıkoymaya yalnızca son çare olarak başvurulmalıdır.¹⁵⁸ Göçle ilgili otomatik alıkoymalar, tabiatı gereği keyfidir ve dolayısıyla hukuka aykırıdır.¹⁵⁹ Devletler her bir göçmen, mülteci ya da sığınmacı hakkında, bu kişilerin içinde buldukları özel durum ve ihtiyaçları göz önünde bulundurarak bireysel bir değerlendirme yürütmelidir. Kişi hürriyetinin otomatik olarak kısıtlanması, alıkoymanın orantıllığı ve gerekliliğine dair bireysel bir değerlendirmenin yapılmasına mâni olur ve dolayısıyla da hukuka aykırıdır. Çocuklar hiçbir durumda göç bağlamında alıkonulmamalıdır.¹⁶⁰ Alıkoyma, yalnızca bireyin koruma ihtiyaçlarının değerlendirilmesi amacıyla uygulanmamalı ve yine bu türden fiiller, salt egemenlik, devletlerin sınırlarını kontrol etme yetkisi ya da düzensiz giriş ya da kalışlara karşı genel bir caydırma politikası gibi mülâhazalarla meşrulaştırılmamalıdır.

Türkiye ya da İran'da alıkonulan 53 vakadaki görüşmecilerden, İran'da alıkonulanların hiçbirine hukuki temsile erişim imkânı sağlanmamış, Türkiye'de ise yalnızca bir kişi avukata erişebilse de bu erişim, kendisi hakkında verilen sınır dışı kararına itirazda bulunma süresi geçtikten sonra mümkün olabilirdi.¹⁶¹ Türkiye'de ve İran'da alıkonulanlar Uluslararası Af Örgütü'ne ya böyle bir hakları olduğunu bilmedikleri ya telefona erişimlerinin olmayışı ve kimi arayacaklarını bilmedikleri için yetkililere de sormaktan korktukları ya da Türkiye'de alıkonulanlar açısından hemen serbest bırakılacaklarını düşündüklerinden alıkonuldukları süre zarfında hukuki yardım talep etmediklerini bildirdi.

Üç görüşmeci, Türkiye'de yetkililerin kendilerini avukatı aramaktan böyle bir haklarının olmadığını ya da ne de olsa geri gönderileceklerinden avukatın kendilerine bir faydası olmayacağını söyleyerek vazgeçtiklerini aktardı.¹⁶² Sınır nakledilmeden önce Van'da üç gün boyunca alıkonulan Şafi, "Tercüman bana, bir avukat gelse de serbest bırakılmayacağımı, çünkü insanların geri gönderildikleri bir yerde olduğumu söyledi" dedi.¹⁶³ Türkiye'deki avukatlar da böyle bir imkânın alıkonulan kişiler açısından son derece güç olduğunu teyit ettiler.¹⁶⁴ Bir avukat ise şunları aktardı: "Yabancıları bir avukatla görüşmekten vazgeçirmeye çalıştıklarını duyuyoruz. [Alıkonulan kişilere] avukatları varsa daha uzun süre boyunca tutulacaklarını söylüyorlar. Alıkonulanların devletin fonladığı adli yardımdan yararlanmaları da güç".¹⁶⁵

Uluslararası Af Örgütü'nün gördüğü kişilerden hiçbirisi göç bağlamında tutulmalarına itiraz edebilmeleri için hâkim karşısına çıkarılmamıştı.¹⁶⁶ Uluslararası Af Örgütü iki günden fazla alıkonulduktan sonra hem İran'dan hem Türkiye'den karayoluyla zorla geri gönderilen 34 vakayı belgeledi.¹⁶⁷ Bu vakaların hiçbirinde kişiler alıkonuldukları süre zarfında bir hâkim önüne çıkarılmamıştı ya da bu kişilerin alıkonulmalarına karşı itirazda bulunabilme imkânları olmamıştı.

¹⁵⁵ 2013 tarih ve 6548 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu, Madde 8 ve Madde 65, www.unhcr.org/tr/wp-content/uploads/sites/14/2017/04/LoFIP_ENG_DGMM_revised-2017.pdf

¹⁵⁶ 2013 tarih ve 6548 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu, Madde 68, www.unhcr.org/tr/wp-content/uploads/sites/14/2017/04/LoFIP_ENG_DGMM_revised-2017.pdf

¹⁵⁷ Bkz. diğerlerinin yanı sıra, ICCPR, Madde 9: "Hiç kimse, kanunca belirlenmiş olan nedenlere dayalı ve usullere uygun olması hariç, özgürlüğünden yoksun bırakılmayacaktır."

¹⁵⁸ BM Keyfi Alıkoymalar Çalışma Grubu, *Göçmenlerin Özgürlüklerinden Yoksun Bırakılmalarına İlişkin Gözden Geçirilmiş 5. Görüş*, para 12: "Göç bağlamındaki her türlü idari gözetim ya da gözaltı, yalnızca istisnai bir son çare olarak, en kısa süre için ve salt meşru bir amaç tarafından haklı oldu hallerde uygulanmalıdır..."

¹⁵⁹ *a.g.e.*

¹⁶⁰ Örnek olarak bkz. BM Çocuk Hakları Komitesi'nin BM Çocuk Hakları Sözleşmesine dair yorumu: <https://www.ohchr.org/en/press-releases/2018/02/un-child-rights-experts-call-eu-wide-ban-child-immigration-detention>

¹⁶¹ 8 Mayıs 2022'de sesli görüşme yoluyla gerçekleştirilen mülakat.

¹⁶² 5 ve 16 Mayıs 2022'de sesli görüşme yoluyla gerçekleştirilen mülakatlar ve 11 Mayıs 2022'de Van'da gerçekleştirilen mülakat.

¹⁶³ 11 Mayıs 2022'de Van'da gerçekleştirilen mülakat.

¹⁶⁴ 5 ve 6 Mayıs 2022'de İstanbul'da gerçekleştirilen mülakatlar ve 17 Mayıs 2022'de sesli görüşme yoluyla gerçekleştirilen mülakatlar.

¹⁶⁵ 6 Mayıs 2022'de İstanbul'da gerçekleştirilen mülakat.

¹⁶⁶ Kişilerden birisi, (daha önce Türkiye yetkilileri tarafından götürülüp bırakıldığı) Yunanistan sınırına yakın bir yerde yakalandıktan sonra kaçakçılık suçlamasıyla mahkemeye çıkarıldı. Bir başkası ise İran'da hırsızlık suçlamasıyla üç yıl hapis cezasına mahkûm edildi. Bu kişi, cezasının infazının tamamlanmasının ardından 2022 yılının başlarında Afganistan'a nakledildi. 9 Mart 2022'de Herat'ta ve 11 Mayıs 2022'de sesli görüşme yoluyla gerçekleştirilen mülakatlar.

¹⁶⁷ 10, 11, 13 ve 14 Mart 2022'de Herat'ta; 11 Nisan 2022'de sesli görüşme yoluyla; 5 Mayıs 2022'de İstanbul'da ve 9, 10 ve 11 Mayıs 2022'de Van'da gerçekleştirilen mülakatlar.

ALIKOYMA YLA İLGİLİ HUKUKİ ÇERÇEVE

Özgürlüğünden yoksun bırakılan herkes, alıkonulmasının hukuka uygunluğu konusunda bir mahkemeye başvuruda bulunma hakkına sahiptir.

Hem İran hem de Türkiye, kişi özgürlüğü hakkını, diğer uluslararası hukuk belgeleriyle birlikte güvence altına alan BM Uluslararası Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi'ne (ICCPR) taraftır. Bir kişi, ancak kanun tarafından belirlenmiş nedenlere dayalı ve usullere uygun olarak özgürlüğünden yoksun bırakılabilir. Uluslararası hukuk, keyfi yakalama, gözaltı ve tutuklamayı yasaklamaktadır. Devletler, keyfiliğin önlenmesi için, özgürlükten yoksun bırakmanın kanuna uygun, orantılı ve usul güvencelerini içerecek şekilde olmasını güvence altına almakla yükümlüdür.

Uluslararası hukuk uyarınca mülteciler ve göçmenler özgürlük karinesinden yararlanır ve bu kişilerin göç bağlamında alıkonulmaları, ancak vaka bazında yapılacak bir değerlendirmeyle ve yalnızca muhakkak gerekli olduğu müddetçe sadece son derece istisnai durumlarda meşru kabul edilebilir. Her türlü özgürlükten yoksun bırakma uygulaması kanun tarafından öngörülmesi, mutlaka haklı bir gerekçesi olmalı, keyfiyetten uzak olmalı ve mümkün olan en az derecede kısıtlayıcı olmalıdır. Herhangi bir inceleme olmaksızın uzun süreli idari gözetim uluslararası hukuk uyarınca yasaktır.

Uluslararası standartlar yakalanan ya da gözaltına alınan herkesin derhal bir hâkimin ya da kanunla yargı erki kullanmaya yetkili kılınan bir başka görevlinin önüne çıkarılmasını gerektirmekte ve hakkında bir suç isnadı olan kişilerin haklarına yer vermektedir (Madde 9(3), ICCPR). Çoğu durumda, yakalama ya da gözaltından sonraki 48 saatten uzun süreli gecikmeler aşırı olarak değerlendirilmektedir. Bir avukata erişim olmaksızın ya da yargısal bir denetim bulunmaksızın gerçekleştirilen gözaltı, uluslararası hukuka göre söz konusu uygulamayı hukuka aykırı kılacaktır.

ÇOCUKLARIN ALIKONULMASI

Türkiye yetkilileri hem tek başlarına hem de aileleriyle birlikte seyahat eden Afgan çocukları rutin olarak alıyordu ve onları, yetişkinlerle birlikte aynı idari gözetim yerlerinde tuttu. Yaşları 15 ve 17 arasında değişen beş erkek çocuk Uluslararası Af Örgütü'ne, Türkiye yetkililerinin kendilerini dört gün ila iki buçuk ay arasında değişen sürelerle yetişkinlerle birlikte idari gözetim altında tuttuğunu anlattı.¹⁶⁸ 17 yaşındaki Esat, zorla geri gönderilmeden önce Türkiye'nin doğusundaki Aşkale geri gönderme merkezinde on gün boyunca tutulduğunu söyledikten sonra "12 yaşında olanların bile olduğu çok sayıda genç vardı. Ben, bir tercüman vasıtasıyla [Türkiye yetkililerine] 17 yaşında olduğumu söyledim ama umurlarında olmadı"¹⁶⁹ Bir vakada, yanında yetişkin aile bireyleri olmaksızın seyahat eden bir başka erkek çocuk, yetkililere yaşını söylediğinde, ona içinde bulunduğu grupta bir arkadaşının olup olmadığını sorulduğunu ve o arkadaşının kendisinden sorumlu kişi olarak görevlendirildiğini anlattı.¹⁷⁰

Şekip de yaşları 3 ile 11 arasında değişen erkek ve kız yeğenlerinin kendisi ve ebeveynleriyle birlikte, sığınma başvurusunda bulunmaya çalıştıkları esnada gözetim altına alınmalarının ardından Van polis merkezi olarak tanımladığı bir yerde tutulduklarını aktardı.¹⁷¹ Benzer bir biçimde, sekiz görüşmeci de Uluslararası Af Örgütü'ne alıkonuldukları esnada kendileriyle birlikte toplam 40 çocuğun da aynı odada olduğunu ifade etti.¹⁷²

Alıkonulan kişilerin, Afganistan'daki STÖ çalışanlarının ve Afgan insan hakları araştırmacılarının verdikleri bilgilere göre, İran yetkilileri de çocukları yetişkinlerle birlikte alıyordu.¹⁷³ Bir görüşmeci Uluslararası Af Örgütü'ne, İran yetkililerinin Eylül 2021 tarihinde kendisini iki küçük çocuğuyla birlikte Zahidan'da bir gün boyunca alıkoymadığını, diğer iki görüşmeci de Mart 2022'de Şiraz'daki bir merkezde alıkonuldukları esnada çocukların kendilerine yakın bir başka odada tutulduklarını anlattı.¹⁷⁴

Çocukların göç bağlamında alıkonulmaları, böyle bir uygulama hiçbir koşulda çocuğun üstün yararına hizmet etmeyeceği için uluslararası hukukta yasaklanmıştır.¹⁷⁵ Hem İran hem Türkiye BM Çocuk Hakları

¹⁶⁸ 5 Mayıs 2022'de İstanbul'da; 6, 8 ve 16 Mayıs 2022'de sesli görüşme yoluyla ve 9 Mayıs 2022'de Van'da gerçekleştirilen mülakatlar.

¹⁶⁹ 9 Mayıs 2022'de Van'da gerçekleştirilen mülakat.

¹⁷⁰ 8 Mayıs 2022'de sesli görüşme yoluyla gerçekleştirilen mülakat.

¹⁷¹ 11 Nisan 2022'de sesli görüşme yoluyla gerçekleştirilen mülakat.

¹⁷² 5 Mayıs 2022'de İstanbul'da; 7, 8 ve 13 Mayıs 2022'de sesli görüşme yoluyla ve 9 Mayıs 2022'de Van'da gerçekleştirilen mülakatlar.

¹⁷³ 9, 21, 23 ve 28 Şubat 2022 ile 11 Mart ve 11 Nisan 2022'de sesli görüşme yoluyla ve 13 Mart 2022'de Herat'ta gerçekleştirilen mülakatlar.

¹⁷⁴ 11 Mart ve 11 Nisan 2022'de sesli görüşme yoluyla ve 13 Mart 2022'de Herat'ta gerçekleştirilen mülakatlar.

¹⁷⁵ BM Göçmen İşçiler Komitesi, Nikaragua'nın İlk Raporuna İlişkin Nihai Gözlemler, 11 Ekim 2016, (CMW/C/NIC/CO/1) para 39-40; Türkiye'nin İlk Raporuna İlişkin Nihai Gözlemler, 31 Mayıs 2016, (CMW/C/TUR/CO/1), para. 47-48; Nijer'in İlk Raporuna İlişkin Nihai Gözlemler, 11 Ekim 2016, (CMW/C/NER/CO/1), para. 33. Ayrıca bkz. BM Keyfi Alıkoymalar Çalışma Grubu, 2018, para. 11; Amerikalılar Arası İnsan Hakları Mahkemesi, OC-21-14 Sayılı Tavsiye Görüşü: Göç ve/veya Uluslararası Koruma İhtiyacı Bağlamında Çocukların Hakları

Sözleşmesi'ne ("ÇHS") taraftır. Sözleşmenin uygulanmasını denetmekle görevli Çocuk Hakları Komitesi de "genel bir kural olarak çocukların alıkonulmaması gerektiğini" ve "alıkoymanın sırf çocuğun [...] göçmenlik ya da ikamet durumu ya da bu statülerin yokluğu nedeniyle meşru kılınamayacağını" kaydetmiştir.¹⁷⁶ Çocuk Hakları Komitesi ile Göçmen İşçiler Komitesi de "kendilerinin ya da ebeveynlerinin göçmen statüsü nedeniyle herhangi bir çocuğun alıkonulmasının bir çocuk hakkı ihlali olduğunu ve çocuğun üstün yararı ilkesini çiğnediğini" vurgulamıştır.¹⁷⁷

AB'İN TÜRKİYE'NİN SINIR YÖNETİMİNE VERDİĞİ DESTEĞİN SONUÇLARI

Avrupa Birliği (AB), Türkiye İçişleri Bakanlığı ile Avrupa Konseyi raporlarına göre Türkiye ve İran sınırındaki duvar inşaatı ile gözetleme sistemlerine mali yardım sağladı. Dahası, AB Türkiye Delegasyonu tarafından yayımlanan belgelere göre AB, geri gönderme merkezlerinin inşa edilmesine de mali destek verdi. AB, 2016 yılında aralarında İzmir ve Erzurum'da olanlar da dâhil olmak üzere her biri 750 kişi kapasiteli altı geri gönderme merkezinin inşası için Türkiye'ye 60 milyon Euro, 2017 yılında ise Van, Kurubaş'taki yeni bir merkez için de 13 milyon Euro katkıda bulundu. Aralarında üç çocuğun da olduğu 11 Afgan görüşmeci, Uluslararası Af Örgütü'ne, bu merkezlerin bir ya da ikisinde tutulduklarını anlattı. Bu kişilerin tamamı daha sonra İran'a ya da Afganistan'a charter uçuşlarla hukuka aykırı olarak geri gönderildiğini ifade etti.

Uluslararası hukuka göre, devlet tarafından uluslararası hukuka aykırı bir fiilin işlenmesinde bir devlete yardım eden veya destek sağlayan uluslararası bir kuruluş, bu haksız fiilden uluslararası olarak sorumlu olabilir. Mali destek, haksız fiilin gerçekleşeceğine dair bilginin olması halinde, uluslararası hukuka aykırı bir fiilin işlenmesine yardım veya destek olarak kabul edilir. Bu rapor, Türkiye'nin Afganların İran ve Afganistan'a hukuka aykırı olarak zorla geri gönderilmesine ilişkin programı hakkında bilgi vermektedir. AB, Afganların hukuka aykırı bir şekilde geri gönderilmeden önce tutuldukları idari gözetim merkezlerine mali yardım sağlamaya devam ederse, Türkiye yetkililerince alıkonulan ve mali yardım sağladığı merkezlerden geri gönderilen Afganlara karşı işlenen ihlallerde suç ortağı olarak kabul edilecektir. Buna ek olarak, Uluslararası Af Örgütü, AB'nin kapsamlı bir insan hakları risk değerlendirmesi yapmasını ve uluslararası insan hakları korumalarının ihlal edilmediğini güvence altına almak için Türkiye'ye sağlanan yardımlarda koşullara yer vermesini beklemektedir.

3.1.3 OTOBÜSLERLE ZORLA NAKİL

"[Türkiye yetkilileri] bizim de içinde olduğumuz elli kişiyi, koltukları olmayan bir minibüsle sınıra götürdü. Akşam sekiz sularıydı. Eli silahlı ve üniformalı iki adam vardı. Bizi Türk sınır muhafızlarına teslim ettiler. (...) Beni sıcak tutan montum da dâhil olmak üzere tüm eşyalarımızı elimizden aldılar. Bizi dövdüler. Bana üç kez tokat attılar. Küfrettiler. Bizi gece 1'e kadar tuttular. Sonra da İran'a gitmemizi söylediler. Yolu gösterdiler. O sırada uzun namlulu silahlarını bize doğrultmuşlardı. İki metre [genişliğinde] bir kanalı geçmek zorunda kaldık. İran köylerini görebiliyorduk."

Alıkonulduktan sonra Türkiye güvenlik güçlerince zorla İran'a geri gönderildiğini anlatan 17 yaşındaki Eyüp.¹⁷⁸

İRAN'DAN AFGANİSTAN'A GERİ GÖNDERME

İran'dan zorla geri gönderilen kişiler, Uluslararası Af Örgütü'ne, İran güvenlik güçlerinin kendilerini yakalayıp idari gözetim merkezlerine nakletmelerinin ardından, Doğarun (İran, Razavi Horasan Eyaleti) ve İslam Kale (Afganistan, Herat Vilayeti) ya da Milak (İran, Sistan ve Belucistan Eyaleti) ve Zerenc (Afganistan, Nimruz Vilayeti) resmi sınır kapılarından otobüslerle zorla gönderdiğini anlattı: "Ertesi sabah bildiğiniz yolcu otobüsü gibi bir otobüse binmemizi emrettiler. Silahlı değillerdi ama biz kaçak olduğumuzu bildiğimiz için otobüse binmemek için diretemezdik. Otobüs bizi sınıra götürdü." Bunları anlatan Şevket, Razavi Horasan eyaletindeki

ve Çocuklara Sağlanacak Güvenceler, 19 Ağustos 2014, para. 154; BM Göçmenler Özel Raporörü 2017, para. 61 ve BMMYK, "BMMYK'nın mülteci ve göçmen çocukların göç bağlamında alıkonulmalarına dair pozisyonu", Ocak 2017.

¹⁷⁶ BM Çocuk Hakları Komitesi, 6 Sayılı Genel Yorum, para 61.

¹⁷⁷ BM Göçmen İşçiler Komitesi, 4 Sayılı Genel Yorum (2017) ve BM Çocuk Hakları Komitesi, Menşe, Transit, Varış ve Geri Dönülen Ülkelerde Uluslararası Göç Bağlamında Çocukların İnsan Haklarına İlişkin Devletlerin Yükümlülüklerine Dair 23 Sayılı Genel Yorum (2017), 16 Kasım 2017, (CMW/C/GC/4-CRC/C/GC/23), para. 5.

¹⁷⁸ 5 Mayıs 2022'de İstanbul'da gerçekleştirilen mülakat.

Sefid Seng şehrinde bulunan bir idari gözetim merkezinde bir gece tutulduktan sonra Ocak ayının sonu ile Şubatın başında Afganistan'a zorla geri gönderilmişti.¹⁷⁹

Uluslararası Af Örgütü araştırmacıları, 12 Mart 2022 tarihinde Afganistan'daki İslam Kale sınır kapısına gerçekleştirdikleri bir ziyaret esnasında, İran'dan otobüslerin gelişi ile daha kısa süre önce zorla geri gönderilmiş olan Afgan erkek ve erkek çocukların bu otobüslerden inip sınırın Afganistan tarafındaki kontrollerden geçişlerine tanıklık etti.¹⁸⁰

İran güvenlik güçleri tarafından zorla geri gönderilen dört Afgan, Uluslararası Af Örgütü'ne İran güvenlik güçlerinin onları Afganistan'a zorla geri gönderdiklerinde, içinde buldukları gruplarda bazı küçük çocukların da olduğunu anlattı.

Uluslararası Af Örgütü tarafından gerçekleştirilen mülakatlar, İran güvenlik güçlerinin, ülkenin iç kesimlerdeki idari gözetim merkezlerinde tutulan Afganları zorla geri göndermeden önce, bu kişileri bir ya da birden fazla gece daha alıkonulacakları sınıra yakın merkezlere naklettiğini ortaya koydu.¹⁸¹ Zorla geri gönderilen Afganlar, Uluslararası Af Örgütü'ne, otobüste kendileriyle birlikte 40 kadar Afgan uyruklu kişinin daha olduğunu ve bazen birden çok otobüsün büyük grupları zorla sınıra sevk ettiğini anlattı.

İlaveten, zorla geri gönderilen 13 Afgan, Uluslararası Af Örgütü'ne silahlı bir İran güvenlik gücü mensubunun da kendilerine otobüste nezaret ettiğini söyledi.¹⁸² Mart 2022'de zorla geri gönderilmeden önce Fars eyaletindeki Şiraz'dan Razavi Horasan eyaletindeki Sefid Seng şehrine otobüsle nakledilen 30 yaşındaki Turyali, Uluslararası Af Örgütü'ne şunları anlattı: "Üniformalı iki kişi vardı, biri silahlıydı. Herkesi tehdit edip silahını göstererek 'Aranızdan biri kaçacak olursa onu bu silahla vururum' diyordu."¹⁸³ Alıkonulanlardan bir diğeri, Uluslararası Af Örgütü'ne, kendilerini zorla geri gönderecek olan otobüsten atlamaya çalışırken el ve ayaklarından yaralanan dört yetişkin erkeğin de kendisiyle birlikte alıkonulduğunu söyledi.¹⁸⁴ Üç kişi de nakil esnasında ellerinin kelepçelendiğini, diğer iki kişi ise gözlerinin bağlandığını ifade etti.¹⁸⁵

İran yetkilileri tarafından otobüslerle zorla sınır dışı edilen Afgan görüşmecilerin tamamı Uluslararası Af Örgütü'ne, yol masrafı olduğunu düşündükleri ya da böyle olduğu söylenen bir ücret ödemeye zorlandıklarını da aktardı. İran güvenlik güçleri sınıra varıncaya dek, bir merkezden diğerine her bir seyahatte onlardan para istemişti. Uluslararası Af Örgütü'nün, talep edilen bu ücretin ne karşılığında olduğuna dair net bir bilgisi yok. Hanif, Uluslararası Af Örgütü'ne, Sefid Seng'deki bir idari gözetim merkezinde İranlı bir yetkilinin kendisinden 59 Amerikan Doları'na tekabül edecek bir meblağı ödemesini istediğini söyledi. Hanif'in aktardığına göre, Nisan 2021'de gerçekleşen bu olayda bu paranın neden istendiğini sorduğunda yetkilinin verdiği cevap "Siz Afganlar bir daha gelmeyiniz diye" şeklindeydi.¹⁸⁶

Aktarılan tanıklıklara göre, İran güvenlik güçleri tarafından Afganlardan talep edilen meblağ, benzer yolculuklar için dahi birbirinden farklıydı. Bazı görüşmeciler, Afganistan sınırına götürülmek için ortalama 70 Amerikan Doları'na tekabül eden bir meblağı ödediklerini söylerken, bazıları da başka yerlerde 16 ila 278 Amerikan Doları arasında değişen tutarları ödemeye zorlandıklarını aktardı. Ortalama 70 Amerikan Doları hem Afganistan hem de İran standartlarına göre ciddi bir meblağ ve bu tutar, bu uzaklıktaki bir yolculuk için gereken normal otobüs bileti fiyatının çok üstünde. Dahası, kişilerin bu ödemeleri yapmaları zorunlu tutulmuştu ve Tahran eyaletindeki Veramin'de bulunan bir idari gözetim merkezinde tutulan Zayitullah gibi bu meblağı karşılayamayanlar, karşılayana ya da başkası tarafından karşılanana dek alıkonuldu. Zayitullah "Ben on gün kaldım çünkü hiç param yoktu. Parası olanları çabucak geri gönderiyorlardı. Parası olmayanlar ise o parayı toparlayana dek bekliyordu" dedi.¹⁸⁷ Halihazırda hukuka aykırı olan idari gözetimin, sırf yol masraflarının karşılanamaması nedeniyle gerçekleştirilmesi ve uzatılması keyfidir (bkz. Bölüm 3.1.2. Nakil Öncesinde Hukuka Aykırı Alıkoyma).

TÜRKİYE'DEN İRAN'A GERÇEKLEŞTİRİLEN NAKİLLER

Türkiye yetkilileri de Afganları benzer bir biçimde ülkenin İran'la olan sınırına nakletti; ancak tanıklıklara göre otobüslerdeki kişi sayısı değişkenlik arz ediyordu ve kişiler, Türkiye yetkililerine para ödemek zorunda

¹⁷⁹ 9 Mart 2022'de Herat'ta gerçekleştirilen mülakat.

¹⁸⁰ 10 ve 13 Mart 2022'de Herat'ta ve 11 ve 21 Nisan 2022'de sesli görüşme yoluyla gerçekleştirilen mülakatlar.

¹⁸¹ 10, 11, 13 ve 14 Mart 2022'de Herat'ta ve 11 Nisan ve 7 Mayıs 2022'de sesli görüşme yoluyla gerçekleştirilen mülakatlar.

¹⁸² 9, 10, 11, 13 ve 14 Mart 2022'de Herat'ta gerçekleştirilen mülakatlar.

¹⁸³ 13 Mart 2022'de Herat'ta gerçekleştirilen mülakat.

¹⁸⁴ 14 Nisan 2022'de sesli görüşme yoluyla gerçekleştirilen mülakat.

¹⁸⁵ 10, 11 ve 13 Mart 2022'de Herat'ta gerçekleştirilen mülakatlar.

¹⁸⁶ 13 Mart 2022'de Herat'ta gerçekleştirilen mülakat.

¹⁸⁷ 10 Mart 2022'de Herat'ta gerçekleştirilen mülakat.

birakılmamıştı.¹⁸⁸ Türkiye'den gerçekleştirilen nakiller bazı araştırma kuruluşları ve insan hakları örgütleri tarafından da belgelendi.¹⁸⁹

Görüşülen kişiler, Uluslararası Af Örgütü'ne, Türkiye güvenlik güçlerinin kişileri genellikle farklı resmi olmayan sınır geçiş noktalarında gece vakti bıraktıklarını anlattı.¹⁹⁰ İki görüşmeci, otobüste kendilerine silahlı güvenlik güçlerinin nezaret ettiğini söyledi.¹⁹¹ İki Afgan görüşmeci sınıra küçük çocuklarıyla birlikte götürüldüklerini aktardığından, bu tanıklıktan Türkiye güvenlik güçlerinin çocukları da zorla naklettiği sonucu çıkıyordu.¹⁹² Diğer üç görüşmeci de 2 ila 25 çocuğun, üç farklı nakilde kendileriyle birlikte İran sınırına otobüslerle zorla götürüldüğünü ifade etti.¹⁹³

Şekip, Uluslararası Af Örgütü'ne, Türkiye güvenlik güçlerinin, kendisini, eşini, annesini, kardeşlerini ve yaşları 3 ile 11 arasında değişen yedi erkek ve kız yeğenini Van'daki idari gözetim merkezinden, İran sınırında bilmedikleri bir yere zorla götürdüğünü şu şekilde anlattı:

“Beyaz bir otobüste, küçük bir silah taşıyan bir polis memuruyla birlikte yaklaşık 100 kişi bizimle geri gönderildi. Bizi otobüse indirdiler, akşamüstü saat 4'tü. Beklememizi söylediler. İran askerleri fark etmesin diye gündüzleri insanları geri göndermekten kaçındıklarını düşünüyorum. Hava karardığında Türk askerleri, 'Ülkeye kaçak girmeyin, gidin ve bir daha gelmeyin' dediler. Bize yolu gösterdiler. Kestikleri bir çit vardı.”

Ocak 2022'de aile fertleriyle birlikte Türkiye'den İran'a geri gönderilen Şekip.¹⁹⁴

Bir görüşmeci Uluslararası Af Örgütü'ne, Türkiye güvenlik güçlerinin kendisini zorla geri göndermelerini engellemek için iki gün boyunca açlık grevi yaptığını; ancak buna rağmen birkaç gün sonra sınıra nakledildiğini anlattı.¹⁹⁵

Tanıklıklara göre, Türkiye güvenlik güçleri, yakalama ve alıkoymada yaptıkları üzere, kişileri sınırdan geri göndermeden hemen önce eşyalarına el koyup yaktı.¹⁹⁶ Türkiye'den İran'a iki kez zorla geri gönderilen 16 yaşındaki Şerif şöyle anlattı: “Bizi Türkiye sınırına altı minibüsle götürdüler. Yanımda iki genç çocuk daha vardı. Polis tüm eşyalarımızı, sırt çantalarımızı alıp ateşe verdi. (...) Bizi İran'a gönderdiklerinde gece yarısıydı. Üzerinden atladığımız kısa bir dikenli tel örgü vardı.”¹⁹⁷

Türkiye güvenlik güçleri Afganları İran'a dönmeye mecbur etmek için zor da kullandı. Sekiz Afgan görüşmeci Uluslararası Af Örgütü'ne, Türkiye güvenlik güçlerinin 12 vakada İran'a geri dönmeleri için kendilerini silahla tehdit ettiğini anlattı.¹⁹⁸ Taliban'ın kontrolü ele geçirmesinin ardından memleketinden Mart 2021 tarihinde ayrılan 19 yaşındaki bir öğrenci olan Şafi, İran'dan Türkiye'ye geçmeye çalıştığını; ancak Türkiye güvenlik güçlerinin kendisini iki kez geri ittiğini söyledi. Şafi, her iki teşebbüsünde de tehdit edildiği için İran'a nasıl geri döndüğünü şöyle aktardı: “Bize silahlarını gösterdiler, biz de İran'a geri dönmek zorunda kaldık. Üzerimize silahlarını doğrulttular. Geri dönmemiş olsaydık belki ateş de açarlardı. (...) [İkinci keresinde] bize büyük silahlar doğrultup gidin dediler. Dönerken de arkamızdan havaya dört ya da beş kez ateş açtılar.”¹⁹⁹

HUKUKA AYKIRI GERİ GÖNDERME

Uluslararası Af Örgütü'nün görüştüğü Afganlar, uluslararası korumaya başvurabilme imkânı bulamadan ve Afganistan, İran ve hatta bir vakada Suriye'ye geri gönderildikleri takdirde karşı karşıya kalabilecekleri riskler ve geri gönderilme gerekçelerine dair herhangi bir bireysel değerlendirme yapılmadan İran'dan Afganistan'a ve Türkiye'den İran'a, alıkonulduktan sonra otobüslerle zorla geri gönderilmişlerdi. Türkiye ve İran yetkilileri,

¹⁸⁸ 5 Mayıs 2022'de İstanbul'da; 11 Nisan, 8 Mayıs ve 13 Mayıs 2022'de sesli görüşme yoluyla ve 9, 10 ve 11 Mayıs 2022'de Van'da gerçekleştirilen mülakatlar.

¹⁸⁹ Afghanistan Analyst Network, *Afğan Göçü: Türkiye'deki göçmenler kendi başlarına terk edildi*, 22 Aralık 2020, www.afghanistan-analysts.org/en/reports/migration/afghan-exodus-migrant-in-turkey-left-to-fend-for-themselves/; EuroMed Rights, *Türkiye sınırında muallakta kalan Afgan mülteciler AB korumasına ihtiyaç duyuyor*, 31 Ağustos 2021, euromedrights.org/publication/afghan-refugees-stuck-in-limbo-at-turkish-border-need-eu-protection/; İnsan Hakları İzleme Örgütü, *Türkiye: Askerler Afgan Sığınmacıları Dövüp İran'a Geri İtiyor*, 15 Ekim 2021, www.hrw.org/news/2021/10/15/turkey-soldiers-beat-push-afghan-asylum-seekers-back-iran.

¹⁹⁰ 5 Mayıs 2022'de İstanbul'da; 11 Nisan, 8 Mayıs ve 13 Mayıs 2022'de sesli görüşme yoluyla ve 9, 10 ve 11 Mayıs 2022'de Van'da gerçekleştirilen mülakatlar.

¹⁹¹ 11 Nisan 2022'de sesli görüşme yoluyla ve 5 Mayıs 2022'de İstanbul'da gerçekleştirilen mülakatlar.

¹⁹² 8 Mayıs 2022'de sesli görüşme yoluyla ve 9 Mayıs 2022'de Van'da gerçekleştirilen mülakatlar.

¹⁹³ 8 ve 13 Mayıs 2022'de sesli görüşme yoluyla ve 9 ve 10 Mayıs 2022'de Van'da gerçekleştirilen mülakatlar.

¹⁹⁴ 11 Nisan 2022'de sesli görüşme yoluyla gerçekleştirilen mülakat.

¹⁹⁵ 10 Mayıs 2022'de Van'da gerçekleştirilen mülakat.

¹⁹⁶ 7 ve 8 Mayıs 2022'de İstanbul'da ve 9 ve 10 Mayıs 2022'de Van'da gerçekleştirilen mülakatlar.

¹⁹⁷ 8 Mayıs 2022'de İstanbul'da gerçekleştirilen mülakat.

¹⁹⁸ 10 Mart 2022'de Herat'ta; 5 ve 7 Mayıs 2022'de İstanbul'da gerçekleştirilen mülakatlar; 9 ve 11 Mayıs 2022'de Van'da gerçekleştirilen mülakatlar ve 16 Mayıs 2022'de sesli görüşme yoluyla gerçekleştirilen mülakatlar.

¹⁹⁹ 11 Mayıs 2022'de Van'da gerçekleştirilen mülakat.

kişileri sınır dışı etmeden önce kendilerine, haklarındaki alıkoyma ve sınır dışı kararına itiraz etme ya da avukata erişebilme imkânı da vermemiştir.

Karayolu üzerinden zorla geri gönderilen Afganların büyük bir kısmına ne Türkiye ne de İran yetkilileri tarafından sınır dışı etme gerekçesini belirten resmi sınır dışı kararları tebliğ edilmemiştir.²⁰⁰ Bu nedenle de bu kişilerin haklarındaki bu kararlara karşı itiraz edebilmeleri mümkün olmadı. Yalnızca iki görüşmeci, Uluslararası Af Örgütü'ne, Türkiye yetkililerinin, alıkonuldukları esnada kendilerine bir belge imzalatıldığını; ancak belgelerin Türkçe olduğunu ve yetkililerin bu belgelere dair herhangi bir açıklamada bulunmadıklarını ya da kendilerine bir tercüman desteği sağlamadıklarını ifade etti.²⁰¹ Türkiye yetkilileri tarafından verilen ve Uluslararası Af Örgütü tarafından incelenen bu idari gözetim kararlarında idari gözetim ve/veya sınır dışına ilişkin bir gerekçeye yer verilmemiş ve idari gözetim veya sınır dışı sebepleri hakkında doldurulması gereken kısımlar boş bırakılmıştır.

Benzer bir biçimde, Uluslararası Af Örgütü tarafından belgelenen vakaların hiçbirinde ne İran ne de Türkiye yetkilileri bireysel vakalar ile uluslararası koruma ihtiyacına dair bir değerlendirme yapmamıştır. Bazı vakalarda yetkililer, gönderdikleri takdirde yaşamları ya da insan haklarına dair endişeleri olduğunu açıkça ifade eden kişilerin dahi sığınma prosedürlerine erişimlerine izin vermemiştir. Dolayısıyla bu zorla nakiller, geri göndermeme ilkesinin ihlalini teşkil etmektedir.

Dahası, sözü edilen bu eylemler, geri göndermeme ilkesini ihlal etmenin yanı sıra, her bir bireysel vakaya ve o vakanın koşullarına dair adil ve nesnel bir değerlendirme ya da referans içermemeleri nedeniyle, sınır dışı kararlarının bir gruptaki her bir bireyin vakasının incelenmesine dayalı olmaktan ziyade uyruk ya da gelinen koşullar gibi gruba dair değerlendirmelere dayalı olarak verilmesini yasaklayan toplu sınır dışı etme yasasını da ihlal etmiştir. Toplu sınır dışı işlemleri, tüm devletler için bağlayıcı olan uluslararası teamül hukukunda ve temel insan hakları sözleşmelerinde yasaklanmıştır.²⁰²

BİR VAKA: ZİNCİRLEME GERİ GÖNDERME

Uluslararası Af Örgütü, önce Türkiye yetkilileri tarafından İran'a geri itilen ve ardından da İran güvenlik güçleri tarafından zorla Afganistan'a geri gönderilen altı farklı zincirleme geri gönderme vakasını da belgeledi.

Halil, daha önceleri bir bakanlıkta çalışıyordu. Ancak Taliban'ın ülkedeki kontrolü ele geçirmesinin ardından, Taliban'ın kendisini çalıştığı yere sokmadığını ve maaşını ödemediğini anlattı. Mart 2022'nin başlarında eşi ve beş yaşındaki oğluyla birlikte ülkeden ayrılmaya karar verdi. Aile, Halil'in (bir seyahat acentesine fazladan ödeme yaparak) alabildiği vizeler sayesinde İran'a resmi sınır kapısından geçerek girdi; ancak sonrasında sınırını düzensiz yollarla geçerek Türkiye'ye ulaşmaya çalıştı. Türkiye'de polis Halil ve ailesini Van'a yakın bir yerde yakaladı ve aile daha sonra, Van'daki geri gönderme merkezinde altı gün boyunca idari gözetim altında tutuldu. Halil, Türkiye güvenlik güçlerine kendisinin önceki hükümet için çalıştığını ve Afganistan'da tehlike altında olduğunu söyledi. Ancak buna rağmen Türkiye yetkililerinin kendisini, eşini ve oğlunu, diğer ailelerin de olduğu yaklaşık 150 kişilik bir grupla sınıra götürdüğünü ve iki metre yüksekliğindeki duvarı tırmanmaya zorladığını anlattı.

Halil, o esnada İran yetkililerinin de duvarın öte yanında beklediğini ve kendilerini gözaltına aldıklarını söyledi. İran yetkilileri, grubu üç gün boyunca tutulacakları Urmiye'deki bir idari gözetim merkezine nakletmeden önce Batı Azerbaycan eyaletindeki Maku'daki bir merkeze götürdü. Yetkililer, Halil ve ailesi ile diğer Afganları daha sonra Tahran eyaletindeki Veramin'de bulunan bir başka alıkoyma merkezine sevk etti. Halil, burada da Afganistan'a gönderilmesi halinde risk altında olacağını anlattı. Ancak İran güvenlik güçleri, iki gün sonra Halil ve ailesi ile diğer Afganları, İslam Kale sınır kapısından Afganistan'a geri göndermek için Razavi Horasan eyaletindeki Sefid Seng şehrine nakletti.

²⁰⁰ 9 ve 10 Mayıs 2022'de Van'da gerçekleştirilen mülakatlar.

²⁰¹ 9 ve 10 Mayıs 2022'de Van'da ve 8 ve 13 Mayıs 2022 sesli görüşme yoluyla gerçekleştirilen mülakatlar.

²⁰² Diğerlerinin yanı sıra, BM İnsan Hakları Komitesi "topluya da kitlesel sınır dışı işlemlerini öngören kanun ya da kararların" ICCPR'nin 13. maddesinin ihlali anlamına geleceğini tespit etmiştir. Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması Komitesi ile İşkenceye Karşı Komite de toplu sınır dışı işlemlerini uluslararası hukukun bir ihlali olarak nitelendirmiştir. Bkz. Uluslararası Hukukçular Birliği, Göç ve Uluslararası İnsan Hakları Hukuku, 2021 (üçüncü baskı), s. 200.

3.2 TÜRKİYE'DEN AFGANİSTAN'A HUKUKA AYKIRI SINIR DIŞI

“Havaalanına kadar herkes kelepçeliydi. [Türkiye yetkilileri] bize gişeden geçmemiz için sınır dışı etme belgeleri verdiler. Üzerinde Dari ve Türkçe olarak ‘vatanına gönüllü dönüş’ yazıyordu. Ama ‘gönüllü’ yazmasına rağmen, gönüllü olan bir şey yoktu. Ben zorla sınır dışı edildim. [Güvenlik güçleri] bize uçağa kadar eşlik etti.”

Nisan 2022 ortalarında Afganistan'a sınır dışı edilen Eltaf.

Uluslararası Af Örgütü, Mart 2022'nin ortası ile Mayıs 2022'nin başları arasındaki dönemde Türkiye'den Afganistan'a havayoluyla sınır dışı edilen yedisi erkek üçü çocuk 10 kişiyle mülakatlar gerçekleştirdi.²⁰³ Görüşülen bu kişilerin tamamı, Türkiye yetkililerinin kendilerini 60 ila 400 kişi arasında değişen ve ortalama birkaç yüz kişinin olduğu büyük gruplar halinde sınır dışı ettiğini aktardı. Yine görüşülen bu kişilerden altısı, çocukların da kendileriyle birlikte uçakla sınır dışı edildiklerini söyledi. İfade edilen çocuk sayısı iki ila 100 arasında değişiyordu.²⁰⁴




22-25 Nisan tarihleri arasında Malatya'dan planlanan 4 charter uçuştan sonuncusu 227 Afganistan uyruklu yabancıyla Malatya Havalimanından Kabil'e sorunsuz şekilde ulaşmıştır. Bu uçuşla birlikte;

27 Ocak tarihinden bugüne Afganistan'a 30 charter düzenlenmiş olup sadece charter seferlerle **6.805 Afganistan vatandaşının ülkesine dönüşü sağlanmıştır.**

Bu yıl sınır dışı edilen Afgan uyruklu yabancı sayısı **11.036**'ya ulaşmıştır.

Bu yıl sınır dışı edilen toplam düzensiz göçmen sayısı **23.853**'e ulaşmıştır.

TÜRKİYE CUMHURİYETİ İÇİŞLERİ BAKANLIĞI
TC İÇİŞLERİ BAKANLIĞI GÖÇ İDARESİ BAŞKANLIĞI

 Göç İdaresi Başkanlığı'nın internet sayfasından alınan ekran görüntüsü, yayım tarihi: Nisan 2022 sonu [Erişim Tarihi: 20 Mayıs 2022]

Uluslararası Af Örgütü üç görüşmeci hakkında Türkiye yetkililerince verilen resmi sınır dışı kararlarını inceledi.²⁰⁵ Ayrıca, Van İl Göç İdaresi Genel Müdürlüğü tarafından 22 Ocak 2022 tarihinde yayımlanan ve 227 Afgan uyruklunun, 27 Ocak 2022'de Van ilindeki Kurubaş geri gönderme merkezinden ülkelerine charter uçuşlarla geri gönderilmek üzere Van havaalanına götürüleceğini belirten resmi bildirimini de inceledi.²⁰⁶

²⁰³ 5, 6, 7, 10, 11, 13 ve 16 Mayıs 2022'de sesli görüşme yoluyla gerçekleştirilen mülakatlar.

²⁰⁴ 7, 10, 13 ve 16 Mayıs 2022'de sesli görüşme yoluyla gerçekleştirilen mülakatlar.

²⁰⁵ Belgeler Uluslararası Af Örgütü'nde mevcuttur.

²⁰⁶ Belgeler Uluslararası Af Örgütü'nde mevcuttur.

Türkiye yetkilileri sınır dışı işlemlerini gerçekleştirdiklerini açıkladı. Nisan 2022'nin sonlarında Göç İdaresi Başkanlığı internet sayfasında Afganların sınır dışı edilmesine ilişkin bilgiler içeren bir görsel yayımladı. Görselde, "22-25 Nisan tarihleri arasında Malatya'dan planlanan 4 charter uçuştan sonuncusu 227 Afganistan uyruklu yabancıyla Malatya Havalimanından Kabil'e sorunsuz şekilde ulaşmıştır. Bu uçuşla birlikte; 27 Ocak tarihinden bugüne Afganistan'a 30 charter düzenlenmiş olup sadece charter seferlerle 6.805 Afganistan vatandaşının ülkesine dönüşü sağlanmıştır." ifadeleri yer aldı.

İlaveten, İstanbul Valiliği, 23 ve 24 Haziran 2022 tarihlerinde 721 Afganın sınır dışı edildiğini kaydederek "önümüzdeki günlerde sınır dışı işlemleri devam edecektir" şeklinde bir açıklamada bulundu.²⁰⁷

Uluslararası Af Örgütü, daha önce 2020 yılında da o dönemde ülkedeki durumun güvenli geri dönüşlere uygun olmamasına rağmen Afganların Afganistan'a sınır dışı edilmelerini belgelemişti.²⁰⁸

Türkiye yetkilileri, Afganistan'a gerçekleştirilen sınır dışı işlemlerinin hukuka uygun olduğunu; zira yalnızca düzensiz göçmen statüsünde bulunanlar ile Afganistan'a geri dönmek isteyen Afganları geri gönderdiklerini ileri sürüyor. Şubat 2022'nin ortalarında Türkiye İçişleri Bakanı Şunları aktardı: "27 Ocak tarihinde Afganistan'a Ariana Havayolları ve charter seferleri ile yeniden buradaki kaçak Afganları göndermeye başladık. Yaklaşık 5 charter sefer yaptık şimdiki kadar. Bazen 3 günde, bazen 5 günde bir geri gönderme merkezlerindeki Afganları oraya gönüllü geri dönüş kapsamında gönderiyoruz."²⁰⁹ Ancak Uluslararası Af Örgütü tarafından elde edilen bilgiler, bu sınır dışı işlemlerinin gerçekten "gönüllü" olup olmadığı hususunda ciddi şüpheler uyandırıyor. Geri gönderildikten sonra karşı karşıya kalılabilecek risklerin tespit edilmesine dayanmayan sınır dışı işlemleri bir uluslararası hukuk yükümlülüğü olan geri göndermeme ilkesinin ihlalini teşkil eder. BMMYK da devletlere hiç kimseyi Afganistan'a geri göndermeme çağrısında bulunmuştur.

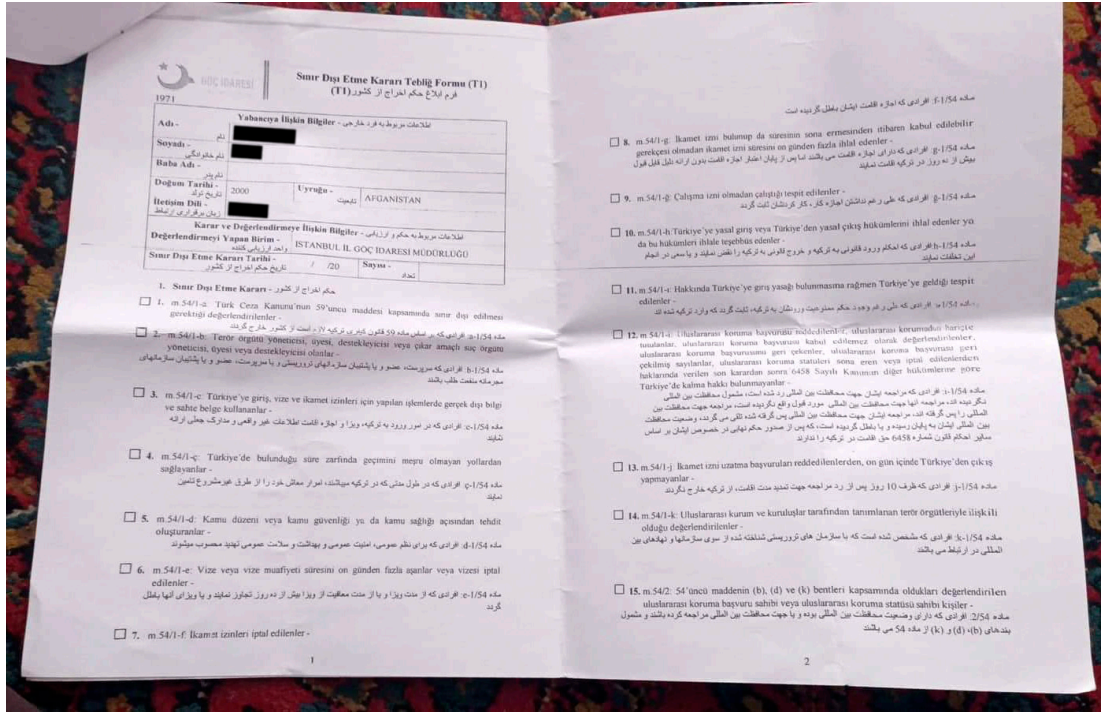
Aktarılan tanıklıklar ile Türkiye'de göç alanında çalışan avukatların verdikleri bilgilere göre, Türkiye yetkilileri, aralarında çocukların da bulunduğu Afganları, sınır dışı etmeden önce geri gönderme merkezlerinde idari gözetim altına almıştı. Uluslararası Af Örgütü tarafından incelenen belgelerde, havayoluyla sınır dışı edilen Afganlara genellikle iki tür belgenin verildiği görüldü. Bu belgelerden ilki Göç İdaresi Başkanlığı tarafından Türk Ceza Kanunu'nun 59. maddesi çerçevesinde verilen "sınır dışı etme kararı tebliğ formuydu"²¹⁰. Her ne kadar Türkiye'deki mevzuat uyarınca düzensiz girişlerden ötürü yabancı uyruklular hakkında idari gözetim ve sınır dışı kararları alınması mümkün olsa da görüşülen kişilere, sınır dışı edilme nedenleri açıkça tebliğ edilmemiş ve bu kararlara ilişkin gerekçelere de Uluslararası Af Örgütü tarafından incelenen belgelerde yer verilmemişti. İkinci grup belge ise, Türkiye'deki Afganistan Konsolosluğu ya da Afganistan Büyükelçiliği tarafından verilen ve sınır dışı edilecek kişilerin kimlik ve uyruklarını teyit eden seyahat belgeleriydi. Uluslararası Af Örgütü tarafından belgelenen vakaların tümünde, seyahat belgesinde, görüşülen kişilerin aksini ifade etmelerine rağmen geri dönüşlerin "gönüllü" olduğu yazılıydı.

²⁰⁷ İstanbul Valiliği, Basın Açıklaması, 25 Haziran 2022, www.istanbul.gov.tr/basin-aciklamasi-2022-55

²⁰⁸ Uluslararası Af Örgütü, *2020/2021 Raporu: Türkiye*, <https://www.amnesty.org/en/location/europe-and-central-asia/turkey/report-turkey>

²⁰⁹ Cumhuriyet, *Süleyman Soylu Türk vatandaşlığına geçen Suriyeli sayısını açıkladı*, 17 Şubat 2022, <https://www.cumhuriyet.com.tr/turkiye/suleyman-soylu-turk-vatandasligina-gecen-suriyeli-sayisini-acikladi-1908803>

²¹⁰ Türk Ceza Kanunu, Madde 59, (Değişik: 31/3/2005 –5328/1 md.) (1) İşlediği suç nedeniyle hapis cezasına mahkum edilen yabancı, denetimli serbestlik uygulanarak cezasının infazına veya koşullu salıverilmesine karar verildikten ve her halde cezasının infazı tamamlandıktan sonra, durumu, sınır dışı işlemleriyle ilgili olarak değerlendirilmek üzere derhal İçişleri Bakanlığı'na bildirilir, [www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-REF\(2016\)011-e](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-REF(2016)011-e)



↑  Sınır dışı etme kararı tebliğ formu. ©Ulusalrasi Af Örgütü

Sınır dışı edilen 10 görüşmeciden yedisi Afgan yetkililerin geri gönderme merkezlerini ziyaret ettiklerini ya da “Dari konuşan biriyle” telefon görüşmesi yaptıklarını anlattı.²¹¹ Bir Afgan yetkili ve Türkiyeli bir avukat da Afgan yetkililerin süreç müdahil olduklarını teyit ettiler.²¹² Bir Afgan yetkili, Uluslararası Af Örgütü’ne, Türkiye yetkililerinin Afganları sınır dışı edebilmek için kendilerine belgeleri göndermeleri konusunda baskı yaptıklarını aktardı.²¹³ Aktarılan tanıklıklara göre, Afgan yetkililer, geri gönderme merkezlerinde geri gönderilen Afganların kişisel bilgilerini doğruladı ve bazı vakalarda kişilere herhangi bir bilgi vermeksizin ya da okumalarına müsaade etmeksizin bir kâğıt imzalatıldı. Bir Afgan yetişkin erkek ile bir Afgan çocuk, Afgan yetkililere geri dönmek istemediklerini söylediklerini; ancak yetkililerin bu taleplerini duymazdan geldiğini anlattı.²¹⁴

Sınır dışı edilen ve beş farklı geri gönderme merkezinde tutulan sekiz Afgan da Uluslararası Af Örgütü’ne, Türkiye yetkililerinin kendilerine gönüllü geri dönüş belgelerini imzalamaları için baskı yaptığını söyledi.²¹⁵ Bu kişilerden biri yaşadığı süreci şöyle aktardı:

“Bize [belgeye imza atmamak için] parmak izi vermezseniz, [güvenlik güçleri] sizi vermeniz için zorlayacak’ dediler. Ben vermek istemedim. Güvenlik güçleri beni kamera olmayan bir odaya aldı. Altı kişiydiler. Ben onlara, Afganistan’da tehdit altında olduğumu söyledim. Umurlarında olmadı. Beni dövüp, duvara ittiler. Yere düştüm. İki adam bacaklarımı tuttu, birisi de göğsüme oturdu. Diğer iki kişi de parmak izimi almak için parmaklarımı kâğıda bastırdı.”²¹⁶

Diğer iki görüşmeci de herhangi bir belge imzalamamış olmalarına rağmen daha sonra belgelerin imzalandığını gördüklerini söyledi.²¹⁷ Mayıs 2022’nin başlarında sınır dışı edilen 21 yaşındaki Beşir “Ben hiçbir şey imzalamadım. (...) Sonra bana bir kâğıt verdiler ve gördüm ki benim yerime imza atmışlar” dedi.²¹⁸

²¹¹ 5, 6, 7, 10, 11 ve 13 Mayıs 2022’de sesli görüşme yoluyla gerçekleştirilen mülakatlar.

²¹² 17 Mayıs 2022’de sesli görüşme yoluyla gerçekleştirilen mülakat, mülakata dair ayrıntılı gizliliğin korunması amacıyla saklı tutulmuştur.

²¹³ Ayrıntılar gizlilik gerekçesiyle saklı tutulmuştur.

²¹⁴ 5 ve 6 Mayıs 2022’de sesli görüşme yoluyla gerçekleştirilen mülakatlar.

²¹⁵ 5, 6, 7, 13 ve 16 Mayıs 2022’de sesli görüşme yoluyla gerçekleştirilen mülakatlar.

²¹⁶ 11 Mayıs 2022’de sesli görüşme yoluyla gerçekleştirilen mülakat. Benzer bulgular İzmir’deki bir geri gönderme merkezinde araştırma yürüten Türkiye merkezli bir insan hakları örgütü tarafından da ortaya konmuştur. Bianet, *Afganistanlılara zorla “gönüllü geri dönüş belgesi” imzalatıldı*, 22 Nisan 2022, m.bianet.org/english/migration/260844-afghans-in-izmir-forced-to-sign-voluntary-return-papers

²¹⁷ 10 ve 11 Mayıs 2022’de sesli görüşme yoluyla gerçekleştirilen mülakatlar.

²¹⁸ 8 Mayıs 2022’de sesli görüşme yoluyla gerçekleştirilen mülakat.

د افغانستان اسلامي جمهوریت سفارت
EMBASSY OF THE ISLAMIC REPUBLIC
of AFGHANISTAN
Ankara - Turkey

NO: Malatya
DATE: 2022

شماره: Malatya
تاریخ: 2022

TRANSIT PASS FOR RETURNING TO
AFGHANISTAN

This travel document is valid for up to 2 months after the date of
issuance.

این سند از تاریخ صدور آن تا دو ماه اعتبار دارد

SURNAME:		
NAME:		
FATHER'S NAME:		
DATE OF BIRTH:	2004	1382
PLACE OF BIRTH:	Afghanistan	افغانستان
RESIDENCE IN AFGHANISTAN:	Afghanistan	محل سکونت در افغانستان: افغانستان
RESIDENCE IN TURKEY:	Malatya	محل سکونت در ترکیه: Malatya
OCCUPATION:	FREE	شغل: آزاد
DURATION OF STAY IN TURKEY:		مدت اقامت در ترکیه:
REASON FOR RETURN:	VALUNTARY	دلیل بازگشت: داوطلبانه

SIGNATURE OR FINGERPRINT

این سند به استناد فرمان شماره 998 صادر شده است و فقط برای بازگشت به افغانستان، به منظور بازگشت حامل آن به کشور صادر گردید.
این سند برای اقامت در ترکیه و برای سفارت ملاقات ارائه شده توسط خود شخص تنظیم شده است. ملاقات این سند اعتبار قانونی ندارد.
بدان توجه: از ملاقات محترم پولیس مسخر خواهد شد تا در قسمت ثبت هویت نامبرده توجه نمود.

OBSERVATION:
THIS PASS IS ISSUED BY THE EMBASSY OF THE ISLAMIC REPUBLIC OF AFGHANISTAN IN ANKARA ONLY FOR
RETURN TO AFGHANISTAN, AS PER THE DECREE NO: 396 OF THE GOVERNMENT OF AFGHANISTAN.

امضاء و یا نشانه حامل سند

مأمور قلمتلی
Consul

Çinnah Caddeesi No: 10/10 Malatya - Ankara - Türkiye Tel: (0312) 442 25 23 Fax: (0312) 442 62 58

 Türkiye'deki Afganistan Büyükelçiliği tarafından verilen bir seyahat belgesi @Uluslararası Af Örgütü

düşüncesinden ötürü fenalaştı. Biri 13 yaşındaydı. Diğeri ise ikinci kattaki yemek odasının penceresinden atıldı” dedi.²²³

Dahası, tanıklıklara göre, alıkonulan Afganlar, usul güvencelerine aykırı olarak ya bir avukata erişemedikleri ya da nasıl yapacaklarını bilmedikleri için sürecin hiçbir aşamasında haklarında verilen sınır dışı kararlarına karşı itirazda bulunamadı. Taliban'ın kendisini tehdit etmesi nedeniyle Afganistan'dan kaçan 27 yaşındaki Şah şunları söyledi: “Yönetici bize avukat tutma hakkımız olmadığını söyledi. Ben Afganistan'da sorunlarım olduğunu ve yanımda bunları ispatlayacak belgelerimin olduğunu söyledim; ama bana cevap vermedi. Bize 'bir kez bu kampa sevk edildiyse, serbest bırakılmanızın imkânı yok. Buraya gelen herkes sınır dışı edilir' dedi.”²²⁴

Sınır dışı edilen Afganların tamamı silahlı güvenlik güçlerinin kendilerine havalimanı ve uçağa kadar nezaret ettiğini, dördü ise nakilleri esnasında kelepçelendiklerini anlattı.²²⁵ Mayıs 2022'nin başlarında 200 kişiyle birlikte Kabil'e sınır dışı edilen Zahir, bazı kişilerin kaçmaya çalıştıklarını söyleyerek şunları ekledi:²²⁶ “Bizi İstanbul Havalimanı'na götürdüler. Otobüste dört polis vardı. Bizi başka bir otobüse naklettikleri esnada iki adam kaçmaya çalıştı. Polisler onları çok fena dövdüler. Bir adam sınır dışı edilmemek için ağlayıp yalvarıyordu çünkü eşi ve çocuğu Türkiye'deydi. O adam bayılıp kaldı, ama polis ona yardım etmedi. Sonrasında bizi doğrudan uçağa götürdüler. Dışarıda 20 polis vardı, uçağın kalkmasını bekliyordu. Beni zorla sınır dışı ettiler.”

Bu tanıklıklar Türkiye yetkililerinin ileri sürdüğünün aksine, charter uçuşlarla gerçekleştirilen geri göndermelerin tamamının gönüllü olmadığını ortaya koyuyor. Uluslararası hukuk, Türkiye'ye resmi bir sınır kapısından ya da kimlik belgeleriyle giriş yapıp yapmadıklarından bağımsız olarak uluslararası koruma ihtiyacı

Tanıklıklara göre iki vakada Türkiye yetkilileri, kişilere imza atmadıkları takdirde daha uzun süre boyunca tutulacaklarını ve nihayetinde de sınır dışı edileceklerini söyleyerek baskı yaptı.²¹⁹

“Türkiye güvenlik güçleri sınır dışı kâğıtlarını getirdi. Bana, imza atmazsam altı ay hapis yatacağımı, ama imzalarsam sınır dışı edileceğimi söylediler. Ben de onlara 'Afganistan'a geri dönmektense altı ay hapis yatmayı yeğlerim' dedim. Beni ve diğerlerini zorlamak için dövdüler ama ben imzalamadım. Beni tekmeleyip, sırtıma vurdular. Ben ağlamaya başlayınca bana 'Kaybol gözümüzün önünden!' dediler.”

Mayıs 2022'nin başlarında Türkiye'den sınır dışı edilen 21 yaşındaki eski bir asker olan Kader.²²⁰

Uluslararası korumaya ihtiyaç duyan kişilerin “gönüllü geri dönüş” belgelerini imzalamaya zorlanması, daha önceden Uluslararası Af Örgütü tarafından belgelenen ve hem Afgan hem de Suriyeli mültecilere yapılanlarla da tutarlılık arz eden bir uygulama.²²¹

Afgan görüşmeciler Uluslararası Af Örgütü'ne, diğer alıkonuların da geri dönmek istemediğini anlattı. Görüşmecilerden ikisi, insanların sınır dışı edileceklerini duyduklarına bayıldığını ve tutulanlardan birinin intihara teşebbüs ettiğini söyledi.²²² Şerif, “Üç kişi sınır dışı edilme

²¹⁹ 6 ve 16 Mayıs 2022'de sesli görüşme yoluyla gerçekleştirilen mülakatlar.

²²⁰ 16 Mayıs 2022'de sesli görüşme yoluyla gerçekleştirilen mülakat.

²²¹ Uluslararası Af Örgütü, Türkiye: İnsanları Suriye'ye Hukuka Aykırı Olarak Sınır Dışı Etmeye Son Verin ve Güvenliklerini Sağlayın, 29 Mayıs 2020, İndeks No: 44/24292020, www.amnesty.org/en/documents/eur44/2429/2020/en/; Uluslararası Af Örgütü, Türkiye: Binlerce Afgan Mülteci İnsafsızca Sınır Dışı Ediliyor, 21 Nisan 2018, www.amnesty.org/en/latest/news/2018/04/turkey-thousands-of-afghans-swept-up-in-ruthless-deportation-drive/

²²² 7, 8 ve 11 Mayıs 2022'de sesli görüşme yoluyla gerçekleştirilen mülakatlar.

²²³ 8 Mayıs 2022'de sesli görüşme yoluyla gerçekleştirilen mülakat.

²²⁴ 5 Mayıs 2022'de sesli görüşme yoluyla gerçekleştirilen mülakat.

²²⁵ 10, 13 ve 16 Mayıs 2022'de sesli görüşme yoluyla gerçekleştirilen mülakatlar.

²²⁶ 10 Mayıs 2022'de sesli görüşme yoluyla gerçekleştirilen mülakat.

içindeki Afganların ya da diğer yabancı uyrukluların, zulüm veya diğer ciddi insan hakları ihlalleriyle karşı karşıya kalma riski altında olacakları bir yere gönderilmelerini yasaklıyor. Ancak Türkiye yetkilileri Afganların geri gönderildikleri takdirde karşılaşabilecekleri riskleri bireysel olarak değerlendirmedikleri ve geri gönderme ve toplu sınır dışı etme yasaklarına riayet edilmesini sağlayacak güvencelere saygı göstermedikleri için gerçekleştirilen bu sınır dışı işlemleri hukuka aykırıdır.

3.3 GERİ DÖNÜŞTEKİ RİSKLERİN DEĞERLENDİRİLMEMESİ

“[Türkiye güvenlik güçleri] bana niçin ve nasıl geldiğimi sordu. Ben de ekonomik sorunlarla iç savaş yüzünden geldiğimi söyledim. Bana ‘Ülkende kalmak ve [Taliban’a karşı] savaşmak zorundasın’ dediler.”

Türkiye güvenlik güçlerinin iki kez İran’a geri ittiği 17 yaşındaki Eyüp.

Uluslararası Af Örgütü’nün görüştüğü 73 Afgandan hiçbiri ne İran ne de Türkiye’de kaydolabilmiş ya da uluslararası koruma başvurusu talebini iletebilme imkânı bulabilmişti. Görüşmeciler, Uluslararası Af Örgütü’ne, İran ve Türkiye yetkililerine Afganistan’a geri gönderilmeleri halinde ciddi insan hakları ihlalleriyle karşı karşıya kalma risklerinin olduğunu söylemeye çalışsa da bu endişeleri yetkililer tarafından görmezden gelinmişti.²²⁷

3.3.1 SİĞINMA PROSEDÜRÜNE ERİŞİMİN ENGELLENMESİ

“[İran güvenlik güçleri] bize sığınma talebinde bulunma gibi bir imkânın olduğundan bahsetmedi. Zaten kimseyi dinledikleri yok ki. Onlara bir şey demeye kalktığımızda sadece dayak yiyorsunuz.”

Mart 2022’de İran’dan Afganistan’a geri itilen 30 yaşındaki Rateb.²²⁸

İran ve Türkiye’de uluslararası koruma taleplerinin kayıt altına alınması için gerekli altyapı tesis edilmiş olsa da (bkz. “Mülteci Statüsünün Belirlenmesi” başlıklı kutucuk), uygulamada yeni varış yapan Afganlar bu prosedürlere ulaşamadıklarını aktardı. Görüşülen kişiler, Uluslararası Af Örgütü’ne, varmalarından kısa bir süre sonra zorla geri gönderildikleri, özellikle İran’da nereye başvuru yapıp süreçte nasıl ilerleyeceklerini bilmedikleri ya da Türkiye’de kendilerine göç müdürlüklerinin kapalı olduğu söylendiği için başvuruda bulunamadıklarını anlattı.²²⁹

Beş Afgan Uluslararası Af Örgütü’ne, Türkiye’deki göç müdürlüklerine gitmeye çalıştıklarını; ancak oradaki yetkililerin kendilerine kayıtların kapalı olduğunu söylediğini belirtti.²³⁰ Nitekim eşi ve dört kızıyla birlikte kaydolmaya çalışan Sima’nın başına gelen tam buydu ve Sima yaşadıklarını şöyle aktardı: “Kaydolmak için birçok kez göç müdürlüğüne gittik. Kapalı olduğunu söylediler. Bize ‘yabancılar polisine gidin, sizi ya [kaydın açık olabileceği] bir şehre götürürler ya da sınır dışı ederler’ dediler.”²³¹ 12 görüşmeci ise Uluslararası Af Örgütü’ne, Türkiye’de uluslararası korumaya nasıl başvuracaklarını bilmediklerini ya da kendilerinden önce gelen Afganların onlara bunun imkânsız olduğunu söylemeleri nedeniyle böyle bir çaba içine girmediklerini aktardı.²³²

Türkiyeli avukatlar ve Avrupa Mülteciler ve Sürgünler Konseyi (“ECRE”) tarafından yayımlanan bir rapor, bir avukat yardımı olmaksızın yeni gelen Afganların Türkiye’de kaydolup sığınma talebinde bulunabilmelerinin son

²²⁷ 11, 13 ve 14 Mart 2022’de Herat’ta; 11 ve 21 Nisan 2022 ile 16 Mayıs 2022’de sesli görüşme yoluyla; 5, 6, 7 ve 8 Mayıs 2022’de İstanbul’da ve 9 ve 10 Mayıs 2022’de Van’da gerçekleştirilen mülakatlar.

²²⁸ 13 Mart 2022’de Herat’ta gerçekleştirilen mülakat.

²²⁹ 11 ve 13 Mart 2022’de İstanbul’da; 7 Mayıs 2022’de sesli görüşme yoluyla ve 9 ve 10 Mayıs 2022’de Van’da gerçekleştirilen mülakatlar.

²³⁰ 5 ve 7 Mayıs 2022’de İstanbul’da; 11 Nisan 2022 ve 7 Mayıs 2022’de sesli görüşme yoluyla ve 9 Mayıs 2022’de Van’da gerçekleştirilen mülakatlar.

²³¹ 9 Mayıs 2022’de Van’da gerçekleştirilen mülakat.

²³² 5 ve 7 Mayıs 2022’de İstanbul’da; 8, 11 ve 16 Mayıs 2022’de sesli görüşme yoluyla ve 9, 10 ve 12 Mayıs 2022’de Van’da gerçekleştirilen mülakatlar.

derece güç olduğunu teyit etti.²³³ Türkiye’de göç alanında çalışan bir avukat da “[Türkiye yetkilileri] göç müdürlüklerinin kapalı olduğunu söylüyorlar. İran’dan gelişleri engellemek ve Afganları sığınma başvurusunda bulunmaktan vazgeçirmek için gayretlerini artırdılar. Resmi bir sevk sistemi bulunmuyor” dedi.²³⁴

İran’a yeni varış yapan Afganların tamamı Uluslararası Af Örgütü’ne, Yabancılar ve Yabancı Göçmen İlişkileri Bürosu’na uluslararası koruma başvurusu için gitmeyi denemediklerini ve İran güvenlik güçlerinin kendilerini yakalayıp alıkoymduğunda, onları sığınma talebinde bulunma hakkına dair bilgilendirmediğini ya da süreçle ilgili herhangi bir bilgi vermediğini söyledi.

İlaveten, sekiz görüşmeci, İran ve Türkiye’de dayaktan korktukları için uluslararası koruma başvurusunda bulunmaktan çekindiklerini ifade etti.²³⁵

Nimruz’daki Milak sınır kapısından Ocak 2022’de geri itilmeden önce İran güvenlik güçlerince yakalanan ve kısa bir süre alıkonulan Rahim “[İran’da] sığınma talebimi kaydettirmek mümkün olmadı. Hiç kimse [İran güvenlik güçlerine] sormaya cesaret edemedi çünkü tek kelime dahi etmemize izin vermiyorlardı. Kendi aramızda konuştuğumuz zaman bile bizi dövdüler. Onlara sormuş olsaydık, bizi döver ve küfrederlerdi” dedi.²³⁶

Eski bir Afgan istihbarat görevlisi olan Arif de Türkiye yetkililerine, misillemeden çekindiği için risk altında olduğunu söylemediğini belirttiikten sonra şunları ekledi: “Ben ekonomik nedenlerden ötürü geldiğimi söyledim. Güvenlik güçleriyle birlikte çalıştığımı söylemedim çünkü bizi ABD ve NATO destekliyordu ve bunu sorun edebilirler diye düşündüm”.²³⁷ Eski bir asker olan Nasrat ise Türkiye’de tutuklanmaktan korktuğu için uluslararası koruma başvurusunda bulunmaya teşebbüs etmediğini söyledi. Nitekim tam da korkulan bu durum, göç müdürlüğüne gitmelerinin hemen ardından ailesiyle birlikte idari gözetim altına alınan Şekip’in başına gelmişti (bkz. 3.1. Karayolu Üzerinden Geri İtme ve Diğer Zorla Göndermeler).

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi’ndeki ilkelerde yer verildiği üzere herkesin zulüm altında başka ülkelere sığınma ve sığınma olanaklarından yararlanma hakkı vardır.²³⁸ Bu hak, alıkonulan kişiler için de geçerlidir. İran ve Türkiye yetkilileri, Afganları bu haktan mahrum ederek uluslararası hukuku ihlal ettiler. Türkiye, aynı zamanda, riayet etmekle yükümlü ve taraf olduğu 1954 tarihli Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’ni de (“AİHS”) ihlal etti. Çocuk Hakları Sözleşmesi (“ÇHS”) uyarınca, refakatsiz çocuklar, sığınma talebinde bulunmak ve istismar, ayrımcılık ve geri göndermeye karşı korunmak da dâhil olmak üzere yetişkinlerle aynı haklara sahiptir.²³⁹ ÇHS, ayrıca, refakatsiz çocuklara, derhal değerlendirme, kayıt ve çocuğun ailesinin izini bulmaya yönelik gayretlerin de aralarında olduğu özel destek verilmesini gerektirmektedir.²⁴⁰

3.3.2 KORUMA İHTİYAÇLARINA DAİR DEĞERLENDİRME YAPILMAMASI

“Türkiye’deki polis bana ‘Ülkeni niçin terk ettin? Neden orada kalmıyorsun?’ diye sordu. Hepimiz risk altında olduğumuzu ve bu yüzden geldiğimizi söyledik. Onlar da ‘Bizi ilgilendirmez, sizi burada gebertiriz’ dediler.”

Türkiye’den İran’a dört kez geri itilen Arif.²⁴¹

Uluslararası Af Örgütü’nün görüştüğü Afganlardan hiçbirine, neredeyse yarısının (37 kişi) hem sınıra yakın yerlerde yakalandıkları esnada hem de götürüldükleri alıkoyma merkezlerinde İran ve Türkiye yetkililerine Afganistan’da risk altında olduklarını söylemesine rağmen uluslararası koruma ihtiyaçları sorulmadı ya da bu yetkililerce kişilerin bireysel koşullarına ilişkin değerlendirme yapılmadı. Mart 2022 başlarında İran güvenlik güçleri tarafından Afganistan’a geri gönderilen Lütfullah, “Onlara ‘Hayatım tehlikede. Ülkemdeki durum nedeniyle Afganistan’a dönmek istemiyorum’ dedim. Ama onların umurunda olmadı ve bana ‘Ülkene geri dön’ dediler. Aramızda birkaç eski asker de vardı” diye anlattı.²⁴²

²³³ 5 ve 6 Mayıs 2022’de İstanbul’da ve 17 Mayıs 2022’de sesli görüşme yoluyla gerçekleştirilen mülakatlar. Avrupa Mülteciler ve Sürgünler Konseyi, Türkiye: Prosedürde Farklı Uyruklara Gösterilen Farklı Muameleler, asylumineurope.org/reports/country/turkey/asylum-procedure/differential-treatment-specific-nationalities-procedure/

²³⁴ 6 Mayıs 2022’de İstanbul’da gerçekleştirilen mülakat.

²³⁵ 11 Nisan 2022’de sesli görüşme yoluyla; 7 Mayıs 2022’de İstanbul’da ve 9, 11 ve 12 Mayıs 2022’de Van’da gerçekleştirilen mülakatlar.

²³⁶ 15 Mart 2022’de sesli görüşme yoluyla gerçekleştirilen mülakat.

²³⁷ 10 Mayıs 2022’de Herat’ta gerçekleştirilen mülakat.

²³⁸ BM Genel Kurulu, *İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi*, 10 Aralık 1948, 217 A (III), <http://www.refworld.org/docid/3ae6b3712c.html>, Madde 14(1).

²³⁹ BM Çocuk Hakları Komitesi, “Menşe Ülkeleri Dışındaki Refakatsiz ve Ailelerinden Ayrı Düşmüş Çocuklara Gösterilecek Muamele” 6 Sayılı Genel Yorum, 09/01/2005,CRC/GC/2005/6 (2005), para. 12.

²⁴⁰ BM Çocuk Hakları Komitesi, “Menşe Ülkeleri Dışındaki Refakatsiz ve Ailelerinden Ayrı Düşmüş Çocuklara Gösterilecek Muamele” 6 Sayılı Genel Yorum, 09/01/2005,CRC/GC/2005/6 (2005), para. 31.

²⁴¹ 10 Mart 2022’de Herat’ta gerçekleştirilen mülakat.

²⁴² 13 Mart 2022’de Herat’ta gerçekleştirilen mülakat.

Görüşülen kişilerin tamamı Uluslararası Af Örgütü'ne, tıpkı İran güvenlik güçleri tarafından iki kez geri itilen Sabur gibi, risk altında olduklarını söylediklerinde yetkililerin kendilerine kulak asmadığını aktardı:

"[İran güvenlik güçleri] bize 'Siz Afganlar burada ne yapıyorsunuz?' diye sordu. Ben de 'Afganistan'da hayatımız tehlikede, bizi niye gönderiyorsunuz?' diye cevap verdim. (...) İçlerinden birisi 'Şimdi ülkeniz iyi durumda, haydi yallah! Siz ne zamandan beri [İran'a] yasa dışı olarak gelmeye başladınız? Gidin vizenizi alın öyle gelin' dedi. Ben de 'vize alamıyoruz, izin verin girelim' dediğimde yanıtları hayır oldu."²⁴³

Sekiz vakada görüşmeciler, kendilerini alıkoyan Türkiye yetkililerine iddialarını teyit eder belgeleri ya da Afganistan'da aldıkları yaraların kanıtlarını gösterdiklerini söyledi.²⁴⁴ Örneğin bu kişilerden Kader, "Onlara güvenlik sorunları nedeniyle ve orduda çalıştığımız için Afganistan'a geri dönemeyeceğimizi söyledik. Ama onlar [Türkiye yetkilileri] 'Ülkenize dönün' dediler. Telefonumdaki sertifikaları gösterdim ama umurlarında olmadı" dedi.²⁴⁵

Dahası, bir Afgan, Uluslararası Af Örgütü'ne, Türkiye'deki Afgan diplomatların Türkiye yetkililerine Afganistan'da zulüm riski altında olan ve idari gözetim altında tutulan Afganların isimlerini ve onlar hakkında bilgileri verdiğini de söyledi. Ancak Afgan bir yetkiliye göre Türkiye bu kişileri yine de sınır dışı etti.²⁴⁶

Herkesin, hakkında bir sınır dışı kararı verilmeden önce koruma ihtiyaçlarının bireysel olarak değerlendirilmesi hakkı vardır. Bir kişi, zulme uğrama riski altında olduğunu söylediğinde de bu, yetkilileri bir değerlendirme yapma yükümlülüğü altına sokar. Bu hususta bir değerlendirmenin yapılmamış olması, bireyleri, geri göndermeme ilkesince yasaklanan zulme geri gönderilme ihtimaliyle karşı karşıya bırakır. Dolayısıyla da bir devletin, varış ülkelerindeki bireysel riskleri değerlendirmede hallerde gerçekleştirilen geri göndermeler hukuka aykırı olacaktır.

Tanıklıklara göre, İran ve Türkiye güvenlik güçleri bazı vakalarda Afganları ülkeye geldikleri için suçladı, onlara hakaret etti ve bir daha gelmemeleri için tehdit etti. Örneğin Sima'nın eşi, Türkiye güvenlik güçlerinin onu ve ailesini İran'a nakletmeden önce kendisini tehdit ettiğini söyledi: "Biri 'Seni bir daha burada görürsem öldürürüm' dedi ve bana başından silahla vurulmuş cesetlerin resimlerini gösterdi."²⁴⁷ Vahit, Uluslararası Af Örgütü'ne, İran'da, 51 diğer Afganla birlikte zorla Afganistan'a geri gönderilmeden önce, Sefid Seng'deki bir idari gözetim merkezinde İran güvenlik güçlerinin kendisinin de içinde bulunduğu gruba şunları söylediğini aktardı: "Afgan pislikleri, ülkemizi kirletiyorsunuz, defolup gidin ülkenize!"²⁴⁸

İran ve Türkiye yetkilileri geri göndermeme ilkesini çiğneyerek, Uluslararası Af Örgütü'nün görüştüğü ve geri gönderilmekten endişe ettiğini ifade eden kişilerden hiçbirinin uluslararası koruma başvurusunda bulunmasına izin vermedi ve geri gönderme öncesinde bireysel koşulları ve karşı karşıya oldukları riskler konusunda değerlendirme yapmadı.²⁴⁹

²⁴³ 11 Mart 2022'de Herat'ta gerçekleştirilen mülakat.

²⁴⁴ 5, 6, 8 ve 16 Mayıs 2022'de sesli görüşme yoluyla; 6, 7 ve 8 Mayıs 2022'de İstanbul'da ve 10 Mayıs 2022'de Van'da gerçekleştirilen mülakatlar.

²⁴⁵ 16 Mayıs 2022'de sesli görüşme yoluyla gerçekleştirilen mülakat.

²⁴⁶ Mülakata ilişkin ayrıntılar gizlilik nedeniyle saklı tutulmuştur.

²⁴⁷ 10 Mayıs 2022'de Van'da gerçekleştirilen mülakat.

²⁴⁸ 14 Mart 2022'de Herat'ta gerçekleştirilen mülakat.

²⁴⁹ Geri gönderilecek kişilerin, kendilerini risklerle karşı karşıya bırakabilecek bir geri gönderme kararı öncesinde içinde buldukları koşulların bireysel olarak değerlendirilmesi ihtiyacı, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 3. ve Sözleşmeye Ek 4 Sayılı Protokolün 4. maddesinden (toplu sınır dışı yasağı) çıkmaktadır. Bu hususta, diğerlerinin yanı sıra, bkz. ALHM, *F.G./Sveç Kararı*, Başvuru No. 43611/11, 16 Ocak 2014, hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-140020%22]}, para. 33-34. Karar, Türkiye açısından ilgilidir.

BİR VAKA: AFGANLARIN SURİYE'YE RESMİ OLMAYAN YOLLARLA NAKLİ

“Bizi Yunanistan’a göndereceklerini söylediler. Afganistan’a sınır dışı edilmeyip, Yunanistan’a gönderileceğimiz için mutluyduk. Ama kendimizi Suriye’de bulduk.”

Noor, Aralık 2021’de Türkiye’ye İran üzerinden düzensiz yollarla girdi. Türkiye güvenlik güçleri, Noor’u ve altı Afgan yetişkin erkeği daha İstanbul’a doğru gittikleri esnada bir minibüsteyken yakaladı. Noor, Uluslararası Af Örgütü’ne, Türkiye yetkililerine Afganistan’da risk altında olduklarını söylemeye çalıştıklarını; ancak kendilerine ‘Kes konuşmayı!’ şeklinde cevap verildiğini anlattı.

Bu yedi kişi bir idari gözetim merkezine götürülerek, kendilerine üzerinde ne yazdığına dair bir açıklama yapılmayan bir kâğıt imzalatıldı. Uluslararası Af Örgütü, “Gönüllü Geri Dönüş Talep Formu” yazılı bu belgede kişilerin isim, yaş, uyruk ve imzalarının bulunduğunu gördü. Noor, “Avukat talep etmek mümkün olmadı çünkü ne zaman onlarla konuşsak polis bize öfkeli davranıyordu. (...) Afgan olduğumuzu biliyorlardı çünkü bize ‘Afganlar’ diye sesleniyorlardı” dedi. Daha sonra Türkiye güvenlik güçlerinin grubu sınıra götürdüğünü aktardı ve şunları ekledi:

“Polis bize başkaca bir şey söylemeden sadece ‘Yunanistan, Yunanistan’ dedi. Biz oranın Suriye sınırı olduğunu bilmiyorduk, sınırı geçince anladık. Orada bir [savaşçı] vardı ve Arapça konuşuyorlardı. Ben [savaşçıyı] gördüğümde, gitmek istemediğimizi söyledim ama [Türkiye] polisi bizi dövüp gitmeye zorladı. Beni ve herkesi dövdüler, her tarafımıza siyah sopalarla vurdular.”

Noor, Suriye’de silahlı bir grubun kendisi ve beraberinde seyahat eden altı kişiyi alıkoyduğunu da anlattı. O ve diğerleri, serbest bırakıldıktan sonra yeniden Türkiye’ye geçmeye çalıştılar. Noor, ilk denemelerinde Afgan olduklarını söylemelerine rağmen Türkiye güvenlik güçlerinin havaya ateş açıp onları durdurduklarını, dövdüklerini ve geri ittiklerini; ancak yine de gruptan iki kişinin Türkiye’ye geçebildiğini söyledi.

Noor ikinci defa Türkiye’ye geçmeye çalıştıklarını, bu sefer de Türkiye güvenlik güçlerinin kendilerini yakaladığını söyledikten sonra, “Ağladık ve onlara Afgan olmamıza rağmen bizi niye Suriye’ye gönderdiklerini sorduk. Bizi ya Afganistan’a göndermelerini ya da Türkiye’de kalmamıza müsaade etmelerini söyledik. Ama bize ‘Nereden geldiyseniz oraya dönün!’ dediler ve bizi tekrar [Suriye’ye] geri gönderdiler” dedi.

4. İŞKENCE VE DİĞER TÜRDE KÖTÜ MUAMELE

“Yaralı olduğumu gördükleri halde tüfeklerinin kabzasıyla sırtıma vurdular. Pantolonumda ve ayakkabılarımda kan vardı. Bir kayanın üzerine düşüp kolumu kırdım.”

Ferhat, Ekim 2021’de İran güvenlik güçlerince vurulup yaralanmasının ardından İran’da idari gözetim altında maruz bırakıldığı muameleyi anlatıyor.

Uluslararası Af Örgütü’nün görüştüğü 44 Afgandan 23’ü İran güvenlik güçlerinin, 21’i ise Türkiye güvenlik güçlerinin kendilerini işkence ya da diğer türde kötü muameleye maruz bıraktığını ifade etti.²⁵⁰ Türkiyeli bir avukat, STÖ çalışanları, Afganistan’daki insani yardım aktörleri, Afgan insan hakları araştırmacıları ve sınırda çalışan Afgan bir yetkili de Uluslararası Af Örgütü’ne, Afganlara karşı Türkiye ve İran güvenlik güçleri tarafından dayak dahil işkence ve diğer türde kötü muamele uygulandığı iddialarını bildirdiler.²⁵¹

4.1 DAYAK VAKALARI

“Beni iki gün iki gece tuttular. Sürekli dövüyorlardı. Bir kumandan, askerlere bizi her iki saatte bir ağır sopalarla dövmelerini emretti.”

Arif Van’da askeri bir üs olarak tanımladığı yerdeki alıkonulması esnasında başından geçenleri anlatıyor.

En yaygın bildirilen işkence veya diğer türde kötü muamele yöntemi, üç çocuk dahil insanların dövülmesiydi.²⁵² İran ve Türkiye güvenlik güçleri, yakalama ve alıkoyma esnasında ve geri itmelerden önce erkekleri ve erkek çocukları dövdü. İsmail, üzerinde “sınır muhafızı” yazılı bej rengi üniformalar giyen İran güvenlik güçlerinin,

²⁵⁰ 10, 11, 13 ve 14 Mart 2022’de Herat’ta, 12 Mart 2022’de İslam Kale’de; 15 Mart 2022’de sesli görüşme yoluyla; 5, 7 ve 8 Mayıs 2022’de İstanbul’da ve 9, 10 ve 12 Mayıs 2022’de Van’da gerçekleştirilen mülakatlar.

²⁵¹ 22 Kasım 2021, 9, 23 ve 28 Şubat 2022 ve 7 Nisan 2022’de sesli görüşme yoluyla gerçekleştirilen mülakatlar ile 12 Mart 2022’de İslam Kale’de gerçekleştirilen mülakatlar. Koruma Grubu, *Afganistan Koruma Analizi: Güncelleme- 4. Çeyrek, 2022*, s.3, www.globalprotectioncluster.org/wp-content/uploads/AFG_Protection-Analysis-Update_Q4.pdf

²⁵² 5 Mayıs 2022’de İstanbul’da ve 8 ve 16 Mayıs 2022’de sesli görüşme yoluyla gerçekleştirilen mülakatlar.

Şubat 2022 sonunda Türkiye'den İran'a geçtikten kısa bir süre sonra kendisini nasıl dövdüklerini şu şekilde aktardı: "Bizi yakaladılar. Dövdüler. Hiç merhametleri yoktu, tekme atıp yumrukladılar. Sopalar ve bazen de silahlarıyla dövdüler. Bir adamın başına kalaşnikof silahla vurdular. Beni tekmeleyip yumrukladılar. Hâlâ sırtımdaki acıyı hissedebiliyorum" dedi.²⁵³

Görüşmecilerden ikisi alıkonuldukları süre zarfında İran güvenlik güçlerinin, İran sınırını geçerken silahla yaralanmış olmalarına rağmen onları dövdüğünü anlattı.²⁵⁴ Amir, Ağustos 2021'nin sonlarında İran'dan Türkiye'ye geçmeye çalışan Afganlara Türkiye güvenlik güçlerince açılan ateş sonucunda bir merminin başını sıyrıp geçtiğini söyledi. Türkiye güvenlik güçleri tarafından geri itildikten sonra İran güvenlik güçleri tarafından durdurulan ve Urmiye'deki bir alıkoyma merkezinde tutulan Amir yaşadıklarını şöyle anlattı: "[İran güvenlik güçleri] başımın kanadığını fark edip bana ne olduğunu sordular. Ben de açıkladım; ama bu sefer doğrudan yaramın olduğu yere vurdular ve yaram tekrar kanamaya başladı. (...) Bir keresinde 'Lütfen başıma vurmayın' dedim. [Alıkoyma merkezindeki] bir güvenlik görevlisi bana 'Neresi?' diye sordu. Ona neresi olduğunu gösterdiğimde, tam gösterdiğim yere vurdu."²⁵⁵

Görüşülen kişiler, Türkiye güvenlik görevlilerinin de benzer bir biçimde Afganları alıkonulma esnasında dövdüğünü aktardı.²⁵⁶ Hamid, Türkiye'ye geçtikten kısa bir süre sonra alıkonulduğu sırada güvenlik güçlerinin kendisine ve arkadaşına kötü muamele uyguladığını şu şekilde anlattı: "Polislerden birisi arkadaşıma silahının kabzasıyla vurdu, sonra bir başka polis onun üzerine, sanki bir sandalyeye oturuyormuş gibi oturdu. Öylece üzerine oturup sigarasını yaktı. Daha sonra benim de bacaklarıma silahıyla vurdu. (...) Ben otururken, bir diğer Türk polis de dizlerime tekme attı. İki kez sertçe dizlerimi tekmedi. Diz eklemlerin o olaydan beri çok kötü ağrıyor."²⁵⁷

Ocak 2022'de İran'da bilmediği bir yerde kısa bir süreyle alıkonulan Rahim İran güvenlik güçlerinin, su istediği için kendisini dövdüğünü söyledi.²⁵⁸ Görüşmeciler, Türkiye güvenlik güçlerinin de alıkonulan kişileri sınır dışı belgelerini imzalamaya zorlamak için dövdüğünü aktardı (bkz. 3.2. Türkiye'den Afganistan'a Hukuka Aykırı Sınır Dışı).

Üç vakada, zorla geri gönderilen Afganlar, İran güvenlik güçlerinin kendilerini Afganistan'a geri göndermek için talep edilen parayı ya ödeyemedikleri ya da ödemeyi reddettikleri için dövdüğünü anlattı (bkz. 3.1.3. Otobüslerle Zorla Nakil).²⁵⁹ Örneğin, eski bir Afgan istihbarat görevlisi olan Naim, Sefid Seng şehrinde tutulduğu sırada istenen meblağın yasa dışı olduğu söylediğinde yetkililerden birinin, güvenlik görevlilerine onu cezalandırmak için nasıl emir verdiğini anlatırken şunları söyledi: "O [yetkili] onlara 'Bunu öyle bir dövün ki kanun neymiş öğrensiz' dedi. Beni elektrik kablolarıyla çok kötü dövdüler."²⁶⁰

Üç çocuk, Uluslararası Af Örgütü'ne, güvenlik güçleri tarafından dövüldüklerini aktardı.²⁶¹ Çocuklar, Türkiye'de Ekim 2021 ve Şubat 2022 tarihleri arasındaki üç farklı vakada Türkiye güvenlik güçlerinin kendilerini dövdüğünü söyledi. İran'da bir çocuk, Kasım 2021 sonu ile Aralık 2021 başı arasındaki bir tarihte İran güvenlik güçlerinin kendisini dövdüğünü anlattı. Dahası, daha önce alıkonulan bir kişi de İran güvenlik güçlerinin, bir başkası ise Türkiye güvenlik güçlerinin çocukları dövdüklerini tanık olduğunu söyledi.²⁶² Afgan insan hakları araştırmacıları ve Afganistan'da faaliyet gösteren bir STÖ çalışanı da Afganlardan, İran güvenlik güçlerinin çocukları işkence ve diğer türde kötü muameleye maruz bıraktığı yönünde iddialar duydukları ifade etti.²⁶³ 16



İran güvenlik güçleri tarafından şiddetle dövülmesinin ardından diz kapağından yaralanan 15 yaşındaki Torab.

²⁵³ 10 Mart 2022'de Herat'ta gerçekleştirilen mülakatlar.

²⁵⁴ 10 ve 14 Mart 2022'de Herat'ta gerçekleştirilen mülakatlar.

²⁵⁵ 10 Mart 2022'de Herat'ta gerçekleştirilen mülakat.

²⁵⁶ 10 Mart 2022'de gerçekleştirilen mülakat; 5 Mayıs 2022'de İstanbul'da ve 7, 11 ve 16 Mayıs 2022'de sesli görüşme yoluyla gerçekleştirilen mülakatlar.

²⁵⁷ 10 Mart 2022'de Herat'ta gerçekleştirilen mülakat.

²⁵⁸ 15 Mart 2022'de sesli görüşme yoluyla gerçekleştirilen mülakat.

²⁵⁹ Mart 2022'de Herat'ta gerçekleştirilen mülakatlar.

²⁶⁰ 13 Mart 2022'de gerçekleştirilen mülakat.

²⁶¹ 5 Mayıs 2022'de İstanbul'da ve 8 ve 16 Mayıs 2022'de sesli görüşme yoluyla gerçekleştirilen mülakatlar.

²⁶² 12 Mart 2022'de İslam Kale'de ve 13 Mart 2022'de Herat'ta gerçekleştirilen mülakatlar.

²⁶³ 9, 17 ve 23 Şubat 2022'de sesli görüşme yoluyla gerçekleştirilen mülakatlar.

yaşındaki Şerif, Türkiye-İran sınırındayken ve geri itilmeden hemen önce Türkiye güvenlik güçlerinin kendisini dövdüğünü anlatırken, “Beni tarlada kullanılan tahta bir sopayla dövdüler. Tercüman bize, sınırı geçip Erzurum’a kadar ulaşmamızdan ötürü bize kızgın olduklarını söyledi” dedi.²⁶⁴ Türkiyeli bir avukat da Uluslararası Af Örgütü’ne, bu gibi olayların yaygın olduğunu ifade ettikten sonra, “Güvenlik güçleri bir daha sınırı geçmeye teşebbüs etmemeleri için onları dövyor” diye ekledi.²⁶⁵

29 yaşında eski bir Afgan askeri olan Gorban, Türkiye güvenlik güçlerinin kendisini İran’a geri göndermeden önce “Türkiye yok, Türkiye’ye gelme bir daha!” diyerek dövdüğünü anlattı. Benzer bir biçimde Kader de İran güvenlik güçlerinin Ağustos 2021’in ikinci yarısında Afganistan’dan İran’a geçtikten hemen sonra kendisini yakaladığını ve onu Milak (İran, Sistan ve Belucistan eyaleti) ve Zerenc (Afganistan, Nimruz) sınır kapısından zorla geri göndermeden önce kendisini ve arkadaşlarını dövdüğünü şöyle aktardı: “Arkadaşımın diz kapağına vurdular. Arkadaşlarımdan birisi fena bir şekilde yaralanmıştı. Ondan sonra yürüyemedi. Bize yere yatmamızı söylediler. Ayaklarını başımızın üzerine bastırarak bizi tekrar dövdüler. Benim de boynuma ayaklarını bastırıp, sırtıma ve ayaklarıma vurdular. Bana ‘Ne diye buradasın? Ülkene dön!’ diyorlardı.”²⁶⁶

4.2 ALIKOYMA KOŞULLARI

“[Türkiye güvenlik güçleri] bizi bahçede üzerimizde kıyafetlerimiz olmadan tuttular. Hava çok soğuktu ve yağmur yağıyordu, yerde de kar vardı. Sabah 7’ye kadar öylece kaldık orada.”

Münir, Türkiye güvenlik güçlerinin kendisini İran’da geri itmeden öncesini anlatıyor.

Uluslararası Af Örgütü hem İran hem de Türkiye’de, güvenlik güçleri tarafından silahla vurularak veya dayak sonucunda yaralanan yedi kişiye, alıkondukları süre boyunca sağlık hizmeti sağlanmadığını belgeledi.²⁶⁷ Uluslararası Af Örgütü, bu vakalara ilaveten, yolculuğa başlamadan önce Afganistan’da meydana gelen olaylardan ötürü ciddi bir biçimde yaralanan iki kişiye daha Türkiye’deki idari gözetimleri esnasında sağlık hizmeti verilmediğini belgeledi.²⁶⁸ Alıkonulan kişiler kanamaları olsa dahi kendilerine alıkondukları süre zarfında tıbbi bakım sağlanmadığını anlattı. Örneğin bu kişilerden biri olan Naim, Ağustos 2021’in sonlarında Afganistan’dan İran’a geçerken İran güvenlik güçleri tarafından açılan ateş sonucunda bir kurşunun ayak parmağına isabet ettiğini söyledi. İran güvenlik güçleri Naim’i Afganistan’a geri göndermek için doğrudan bir alıkoyma merkezine götürdü: Naim bundan sonra olanları şu şekilde anlattı: “Oradaki ikinci günümde iyi hissetmemeye başladım. Bir doktora muayene olmak istediğimi söyledim. İzin vermediler ve oranın benim ülkem olmadığını söylediler.”²⁶⁹ Alıkonulan kişilere buna benzer şekilde kasıtlı olarak sağlık hizmeti sağlanmaması, mutlak bir yasak olan işkence ve diğer türde kötü muamele yasağını ihlal etmektedir.

Yedi görüşmeci ayrıca Uluslararası Af Örgütü’ne, yakalanmalarının ardından İran’da biri çocuk üç vakada, Türkiye’de ise yine biri çocuk dört vakada güvenlik güçlerinin onları üzerlerinde kıyafetleri olmaksızın dondurucu soğukta birkaç saat ile bir gece arasında değişen sürelerle dışarıda tuttuğunu anlattı.²⁷⁰ 16 yaşındaki Necip, ilki İran güvenlik güçleri tarafından yakalandığında, diğeri ise 2021-2022 kışında Türkiye güvenlik güçlerince alıkonulduğunda olmak üzere iki kez uzun sürelerle dondurucu soğuğa maruz bırakıldığını söylerken şunları ekledi: “[Türkiye güvenlik güçleri] bizi dışarıda kıyafetlerimiz olmadan yalınayak tuttu. Üzerimizde sadece iç çamaşırlarımız ve bir ceket vardı. Kar yağıyordu. Bize bir kez daha gelmeyelim diye böyle yaptıklarını söylediler.”²⁷¹

²⁶⁴ 8 Mayıs 2022’de sesli görüşme yoluyla gerçekleştirilen mülakat.

²⁶⁵ 17 Mayıs 2022’de sesli görüşme yoluyla gerçekleştirilen mülakat.

²⁶⁶ 16 Mayıs 2022’de sesli görüşme yoluyla gerçekleştirilen mülakat.

²⁶⁷ 9, 10 ve 13 Mart 2022’de Herat’ta ve 11 ve 21 Nisan 2022’de sesli görüşme yoluyla gerçekleştirilen mülakatlar.

²⁶⁸ 5 ve 8 Mayıs 2022’de İstanbul’da gerçekleştirilen mülakatlar.

²⁶⁹ 13 Mart 2022’de Herat’ta gerçekleştirilen mülakat.

²⁷⁰ 10 ve 14 Mart 2022’de Herat’ta; 5 ve 7 Mayıs 2022’de İstanbul’da; 8 ve 16 Mayıs 2022’de sesli görüşme yoluyla ve 9 Mayıs 2022’de Van’da gerçekleştirilen mülakatlar.

²⁷¹ 16 Mayıs 2022’de sesli görüşme yoluyla gerçekleştirilen mülakat.

İLGİLİ HUKUKİ STANDARTLAR

Devletler, göçmenlik statüsünden bağımsız olarak ve hiçbir türde ayrımcılık yapmadan, toprakları, yetki alanları ya da etkin kontrolü dahilindeki herkesin insan haklarına saygı gösterme, bu hakları koruma ve gereğini yerine getirmekle yükümlüdür.

Özgürlüğünden yoksun bırakılan herkese insanca ve herkese içkin insan onuruna saygı gösterilerek davranılmalıdır.²⁷² Hiç kimse işkence ya da diğer zalimane, insanlık dışı ve alçaltıcı muamele veya cezaya maruz bırakılamaz. İşkence ve diğer türde kötü muamele ya da cezaya maruz bırakılmama hakkı, Türkiye'nin taraf olduğu ICCPR Madde 7, BM İşkenceye Karşı Sözleşme Madde 2 ve Çocuk Hakları Sözleşmesi Madde 37(a) ve Madde 19 ile güvence altına alınmıştır.²⁷³ İran, BM İşkenceye Karşı Sözleşmeye taraf değildir; ancak işkence yasağı uluslararası teamül hukukunun bir kuralı olup, tüm devletler açısından bağlayıcıdır. Bu yasağın, genel uluslararası hukuktaki az sayıda üstün hukuk (*jus cogens*) kuralından biridir ve bu yasağa ilişkin bir sınırlamanın getirilmesi ya da bu yasağın askıya alınması mümkün değildir.

BM İşkenceye Karşı Sözleşme Madde 1(1) düzenlemesine göre bir fiil, şu dört unsuru bir arada barındırması halinde işkence teşkil eder: (1) Niyet, (2) Fiziksel veya ruhsal ağır acı ya da ıstırap verme, (3) Korkutma, zorlama, bilgi ya da itiraf alma gibi bir amaç ve (4) Belli bir derecede kamusal bir gücün müdahillliği.²⁷⁴

İşkencenin aksine, zalimane, insanlık dışı ya da alçaltıcı muamele ya da ceza ("kötü muamele") uluslararası hukukta tanımlanmamıştır. Uluslararası Af Örgütü, çok sayıda uluslararası ve bölgesel nitelikteki insan hakları izleme örgütlerinin pozisyonuyla aynı doğrultuda, zalimane, insanlık dışı ve alçaltıcı muamelelerin, yukarıda yer verilen tanımdaki unsurlardan bir ya da birden fazlasının olmadığı bir fiil olarak ve işkence tanımıyla bağlantılı bir biçimde negatif bir şekilde tanımlanabileceği görüşündedir.²⁷⁵

Türkiye ve İran yetkilileri, Afganları işkence ve diğer türde kötü muameleye maruz bırakarak, mutlak nitelikteki işkence ve diğer türde kötü muamele yasağını ihlal ettiler. Uluslararası hukukta, yetkililerin işkenceyi önleme, işkence veya diğer türde kötü muamele fiillerinin meydana geldiğinden şüphe edilmesine ilişkin makul nedenlerin varlığı halinde bunu araştırma, resmi bir şikâyet olmasa dahi sorumluları adalet önüne çıkarma ve mağdurlara onarım sağlama yükümlülüğü vardır.

²⁷² ICCPR, Madde 10.

²⁷³ Türkiye BM İşkenceye Karşı Sözleşmeyi 1988 yılında onaylamıştır.

²⁷⁴ Tam tanım için bkz. BM İşkenceye Karşı Sözleşme, Madde 1(1).

²⁷⁵ Bkz. BM İşkenceye Karşı Sözleşme, Madde 16. Ayrıca bkz. BM İşkencenin Önlenmesi Komitesi, Genel Yorum 2, *Sözleşmenin 2. Maddesinin Taraf Devletlerce Uygulanması*, 24 Ocak 2008, BM Belge No: CAT/C/GC/2 (2008), para. 10. Örneğin bir kötü muamele fiili kasit ya da amaç unsuru bulunmadığında ya da ıstırap "ağır" olmadığında işkenceden ziyade zalimane, insanlık dışı ve aşağılayıcı bir muamele ya da ceza teşkil edebilecektir.

5. SONUÇ VE TAVSİYELER

“Ne olacak bilmiyorum. Memleketime geri dönemiyorum. Ne yapacağımı da bilmiyorum. Dönecek olsam beni tutuklayacaklar. Dönmezsem de ne yapacağım? Yolumu kaybettim, hiçbir çıkış yolum yok.”

Türkiye'den İran'a dört kez geri itilen ve Ocak 2022'de İran'dan Afganistan'a geri itilen Arif.

“Burada durum kötü. Saklanarak yaşıyorum. Birinin beni Taliban'a ihbar edeceğinden korkuyorum. Korku içindeyim. Bir kez daha gitmeyi düşünüyorum.”

Nisan 2022'de Türkiye'den Afganistan'a hukuka aykırı olarak sınır dışı edilen Eltaf.

Taliban'ın Afganistan'daki kontrolü ele geçirmesi ve sınırların da yanlarında seyahat belgesi olmayanlara kapatılmasıyla birlikte ciddi insan hakları ihlallerine uğrama riski altındaki Afganlar sıkışıp kaldılar.

Uluslararası Af Örgütü tarafından yapılan bu araştırma ülkeden kaçma ihtiyacı içinde olup da seyahat belgesi bulunmayan kadın, erkek ve çocukların büyük bir bölümünün bunu ancak hayatlarını ciddi bir tehlikeye atmak suretiyle yapabileceklerini ortaya koyuyor. İran ve Türkiye güvenlik güçleri, sınırı düzensiz yollarla geçmeye çalışan Afganlara karşı hem bir caydırıcılık unsuru hem de bir geri itme yöntemi olarak hukuka aykırı bir şekilde öldürücü güç kullandı ve bazı kişilerin yaralanmalarına ve ölümüne neden oldu. Uluslararası Af Örgütü'nün araştırmaları İran güvenlik güçleri tarafından öldürülen 10 yetişkin erkek ile bir erkek çocuğun vakasını belgeledi. Başka yerlerde de benzer vakalar bildirildi ve gerçek sayı muhtemelen daha yüksek. Bu raporda belgelenen vakalarda öldürülen ya da yaralanan kişilerin hiçbiri güvenlik güçlerine ya da diğerlerine karşı, uluslararası hukuk ve standartlarda ateşli silah kullanım eşliğini karşılayacak şekilde “yakın bir ölüm ya da ciddi yaralanma tehdidi” oluşturmuyordu. Dolayısıyla bu tür bir güç kullanımı hukuka aykırı ve keyfiydi. Uluslararası Af Örgütü, İran ya da Türkiye yetkilileri tarafından, bu raporda belgelenen hukuka aykırı öldürme vakaları hakkında, bu vakaların yargısız infaz kapsamına girebileceği değerlendirilerek herhangi bir soruşturma yürütüldüğünden haberdar değildir.

Bu raporda yer verilen kanıtlar, Türkiye ve İran yetkililerinin, Afganistan'daki genel durumun geri dönüşler açısından elverişli olmamasına ve ilgili kişilerin, zorla geri gönderildikleri takdirde ciddi insan hakları ihlalleriyle karşı karşıya kalacaklarına dair haklı korkuları olduğunu açıkça ifade etmelerine rağmen Afganları ülkelerine dönmeye zorladıklarını ortaya koyuyor. Türkiye ve İran güvenlik güçleri, Afganları sınır dışı etmeden önce keyfi olarak alıyordu, avukata ya da yargısal denetime erişimlerine izin vermedi ve onları işkence ve diğer türde kötü muameleye maruz bıraktılar.

İran ve Türkiye yetkilileri, Afganları uluslararası koruma başvurusunda bulunma fırsatından da mahrum etti. Yetkililer, kişilerin gerçek bir zulüm ya da diğer ciddi insan hakları ihlalleri riskiyle karşı karşıya kalabilecekleri bir yere nakledilmelerini yasaklayan uluslararası hukukun (evrensel olarak bağlayıcılığı olan) üstün hukuk kurallarının yanı sıra 1951 Mülteci Sözleşmesi'nin 33. maddesi ve diğer insan hakları belgelerince korunan geri göndermeme ilkesini ve toplu sınır dışı etme yasağını ihlal ederek, kişileri geri göndermeden önce bireysel vakaları ve bu vakalardaki koruma ihtiyaçlarını değerlendirmedir.

Türkiye ve İran hükümeti, göç hareketlerini yönetmekle sorumlu makamların ve güvenlik güçlerinin, geri göndermeme ilkesi, sığınma talebinde bulunma hakkı, yaşam hakkı ve çocuğun hakları ile üstün yararı dâhil olmak üzere mültecilerin ve göçmenlerin haklarına saygı göstermelerini sağlamalıdır. Devletler, ayrıca insan hakları ihlallerinden mağdur olan kişilerin adalet erişimlerini de güvence altına almalıdır.

Uluslararası Af Örgütü, BMMYK ile aynı doğrultuda, Afganistan'da karşılaşılabilecek ciddi insan hakları ihlalleri riski dolayısıyla hiçbir Afganın geri gönderilmemesi gerektiği kanaatinde.

Uluslararası Af Örgütü, bu araştırma neticesinde, geri göndermeme ilkesi ile toplu sınır dışı etme yasağının ihlalini önleyecek güvencelerin bulunmaması nedeniyle Afganların Türkiye'den ve İran'dan geri gönderilmelerinin uluslararası hukuk uyarınca hukuka aykırı olduğunu tespit etmiştir.

Uluslararası Af Örgütü, bu bulgulara dayanarak, hiçbir ülkenin Afganları yalnızca Afganistan'a değil, zincirleme geri gönderme riskiyle karşı karşıya kalabilecekleri Türkiye ya da İran'a da zorla geri göndermemeleri gerektiği sonucuna ulaşmıştır. Afganların vardıkları ülkelerdeki yetkililer, bu kişilere uluslararası koruma statüsü vermemelidir. Yüksek sayıda Afgana ev sahipliği yapabilme kapasiteleri hususunda kaygıları olan ülkeler de diğer ülkelerden mali ve maddi yardım talep etmemelidir. Son olarak, uluslararası toplum, Afgan mültecilerin desteklenmesi sorumluluğunun paylaşılması için ortak ve koordineli bir müdahale geliştirmelidir.

TÜRKİYE VE İRAN HÜKÜMETLERİNE:

- Uluslararası bir yükümlülük olan geri göndermeme yükümlülüğüne riayet edilerek Afganların İran ve Afganistan'a zorla nakledilmelerine son verilmelidir.
- Ülkelerinden ayrılmaya çalışan Afganların keyfi olarak öldürülmesine ve ateşli silahların hukuka aykırı kullanımına derhal son verilmelidir.
- Güvenlik güçlerinin, ateşli silahların yalnızca yakın bir ölüm ya da ciddi yaralanma tehdidine karşı mutlak suretle kaçınılmaz olduğunda kullanılabilmesi ilkesi de dâhil olmak üzere BM Kolluk Görevlileri Davranış Kuralları ile Kolluk Yetkilileri Tarafından Güç ve Ateşli Silah Kullanımı Hakkında BM Temel İlkelerine her zaman tam olarak riayet etmeleri sağlanmalıdır.
- Sınırları açık tutarak ve nihai hedef ülkelerin büyükelçilikleri ve konsoloslukları Afganistan'da yeniden açılıncaya kadar tüm vize şartlarını askıya alarak, ülkelerinden ayrılmaya çalışan Afganların güvenli erişim ve geçişleri sağlanmalıdır. Özellikle, vize veya nihai varış ülkesine erişmelerine izin verecek diğer belgelere sahip Afganların güvenli geçişleri güvence altına alınmalıdır.
- Tüm Afganlara uluslararası koruma verilmelidir. Sığınma talep etmek isteyen Afganların açık, adil, şeffaf ve işler durumda olan bir sığınma sistemine erişimleri sağlanmalı ve bu kişilerin sisteme dair kendi dillerinde bilgilendirmeye erişimleri güvence altına alınmalıdır.
- Halihazırda ülkede olan tüm Afganlara, onları geri gönderme ve zincirleme geri göndermeden koruyacak düzenli bir göçmen statüsü verilmelidir.
- Ülkelerinden kaçan Afganlara karşı işkence ve diğer türde kötü muameleye son verilmelidir.
- Hukuk aykırı öldürücü güç kullanımı ve Afganlara karşı gerçekleştirilen işkence ve diğer türde kötü muamele de dâhil olmak üzere ciddi insan hakları ihlalleri iddiaları hakkında etkin, şeffaf, hızlı ve bağımsız soruşturmalar yürütülmeli, sorumluların hesap vermeleri sağlanmalıdır. Afganlara karşı hukuka aykırı öldürücü güç kullanımı ve işkence ve diğer türde kötü muameleyi de kapsayan ciddi insan hakları ihlallerine ilişkin etkin, şeffaf, hızlı ve bağımsız soruşturmalar yürütülmeli ve sorumluların hesap vermeleri sağlanmalıdır. Özellikle de yakın bir ölüm ya da ciddi yaralama tehdidi arz etmeyen silahsız Afganlara karşı kasıtlı ve hukuka aykırı ateşli silah kullanımından kaynaklanan öldürmelerle ilgili tüm vakaların, Hukuk Dışı, Keyfi ve Yargısız İnfazların Önlenmesine ve Soruşturulmasına İlişkin BM İlkeleri (Minnesota Protokolü) doğrultusunda olası yargısız infaz vakaları olarak soruşturulması güvence altına alınmalı ve cezai sorumluluğu bulunduğu şüphe edilen kişilerin uluslararası adil yargılanma standartlarına riayet eden ve ölüm cezası talebi ya da uygulanmasını içermeyen kovuşturmalarda yargılanmaları sağlanmalıdır.

- Alıkonulan Afganlara insanca muamele edilmesi, avukata ve mahkemeye erişebilmeleri ve güvenlik güçlerinin açtığı ateş sonucunda ya da işkence veya diğer türde kötü muameleye maruz kalma neticesinde meydana gelen yaralanmalar için de dâhil olmak üzere yeterli sağlık hizmetlerinin verilmesi güvence altına alınmalıdır.
- Çocukların ve ailelerin göç bağlamında alıkonulmasına derhal son verilerek, çocuklara yönelik muameleyi ilgilendiren tüm kararlarda, çocuğun üstün yararının en üst düzeyde tutulması sağlanmalıdır.
- Göçle bağlantılı tüm alıkoyma merkezlerine BM insan hakları uzmanları dâhil bağımsız izleme örgütlerinin herhangi bir engelle karşılaşmaksızın erişimine izin verilmelidir.

AVRUPA ÜLKELERİ, ABD VE KANADA DAHİL OLMAK ÜZERE EV SAHİPLİĞİ YAPAN ÜLKELERE:

- İnsan hakları savunucuları, sivil toplum aktivistleri, gazeteciler, akademisyenler; emniyet, adalet ve yargı sistemlerinde görev yapmış kadınlar ile azınlık etnik ve dini gruplar ve diğer ötekileştirilen topluluk mensupları da dâhil olmak üzere Taliban tarafından hedef alınma riski altında olan herkesin Afganistan'dan güvenli çıkış ve tahliyeleri bilfiil sağlanmalı ya da desteklenmelidir. Bu amaçla, acilen aşağıdaki adımlar atılmalıdır:
 - Komşu ülkelere geçişlerin sağlanması için yerel dillerde vize muafiyet mektupları, pasaport bulundurma zorunluluğu muafiyeti sağlayan belgeler, pasaportu olmayan Afganlar için acil seyahat belgeleri, vs. gibi gerekli tüm belgeler tanzim edilmelidir.
 - Taliban tarafından hedef alınma riski altındaki kişilerin güvenli şekilde nakillerinin sağlanması ve karayolu koridorlarının tesis edilmesi için komşu ülkelerle ikili ya da çok taraflı anlaşmalar yapılmalıdır.
- Afgan mülteciler için yeniden yerleştirme imkânları ve taahhütleri artırılmalı ve topluluk sponsorluk programları da dâhil olmak üzere tamamlayıcı koruma yolları sağlanmalıdır. Özellikle de yerinden edilen Afganların ezici çoğunluğuna ev sahipliği yapan komşu ve transit ülkelerdeki hassas durumdaki Afgan mülteciler için planlı bir yeniden yerleştirme ve insani kabul programı tesis edilmelidir.
- İran ve Pakistan'daki büyükelçiliklerle konsoloslukların kapasiteleri artırılmalı, insani vize ve aile birleşimi seçenekleri sunulurken, mevcut olanlar hızlandırılmalı ve geçiş belgeleri çıkarmak da dâhil olmak üzere belge talepleri asgari düzeye indirilmelidir.
- Afganistan'dan gelen mültecilerin korunması ve bu kişilere destek verilmesinde sorumluluğu paylaşmak ve Afgan mültecilerin insani ihtiyaçlarının karşılanması için anlamlı mali, teknik ve insan kaynağı katkıları sağlamak suretiyle komşu ülkeler ile bölgedeki diğer ülkelerin sınırlarını açık tutmalarına destek olunmalıdır.
- Düzenli veya düzensiz yollarla gelmelerinden bağımsız olarak topraklara güvenlik arayışı nedeniyle giriş yapan Afganların korunmaları, bu kişilere yeterli desteğin sağlanması, geri göndermeme ilkesine saygı gösterilmesi ve sınırlardaki geri itme gibi hukuka aykırı fiillerden kaçınılması güvence altına alınmalıdır.
- Afganların korunmasına dair sorumluluğun üçüncü ülkelere havale edilmesine yönelik her türlü girişimden kaçınılmalıdır.
- İleride gerçekleşecek adil bir yargılamanın kolaylaştırılması için İran'da işlenen uluslararası hukuk uyarınca en ciddi suçlara dair delillerin toplanması, incelenmesi ve korunmasına yönelik olarak uluslararası bir soruşturma ve hesap verme mekanizmasının oluşturulmasına ilişkin çabalara destek verilmelidir.

AVRUPA BİRLİĞİ'NE VE DUBLİN TÜZÜĞÜNE DAHİL OLAN ÜLKELERE:

- Halihazırda Avrupa'da olan geniş Afgan ailelerin birbirinden ayrı düşmüş fertleriyle yeniden bir araya gelmelerini kolaylaştırmak için Dublin Tüzüğü'nün aile birleşimine ilişkin hükümlerinden yararlanılmalıdır.
- Türkiye ve İran'a, tüm Afganların İran ya da Afganistan'a nakillerini durdurma ve topraklarında ya da yetki alanı dahilindeki tüm Afganların haklarına saygı gösterme, bu hakları koruma ve hayata geçirme çağrısında bulunulmalıdır.

AVRUPA KOMİSYONU'NA:

- Türkiye'ye, AB tarafından göç ve sığınmayla ilgili sağlanan yardımların insan hakları ihlallerine katkıda bulunmaması, uluslararası insan hakları ve mülteci hukukuyla bağdaşacak şekillerde kullanılması ve izleme mekanizmalarının da bu gibi mali yardımların sağlanması ya da uzatılmasından önce bu yardımların potansiyel insan hakları risklerini tam anlamıyla değerlendirmesi güvence altına alınmalıdır.
- Türkiye ve İran'a, tüm Afganların İran ya da Afganistan'a nakillerini durdurma ve topraklarında ya da yetki alanı dahilindeki tüm Afganların haklarına saygı gösterme, bu hakları koruma ve hayata geçirme çağrısında bulunulmalıdır.

İRAN HÜKÜMETİNE:

- Kolluk gücü organları ve diğer güvenlik güçlerinin ateşli silah kullanımını düzenleyen ve kendilerine, uluslararası hukuk ve standartların gerektirdiğinin aksine yakın bir ölüm ya da ciddi yaralanma tehdidi bulunmayan durumlarda bu silahları kullanmalarına izin veren 1995 tarihli Gerekli Hallerde Silah Kullanımına İlişkin Kanun, uluslararası hukuk ve standartlarla uygun bir hale getirilmesi amacıyla kaldırılmalı ya da temelden değiştirilmelidir.
- Birleşmiş Milletler İşkence ve Zalimane, İnsanlık Dışı ve Alçaltıcı Muamele ya da Cezaya Karşı Sözleşme ve bu sözleşmenin İhtiyari Protokolü onaylanmalıdır.

TÜRKİYE HÜKÜMETİNE:

- Afganlar da dâhil olmak üzere Avrupa dışından gelen mültecilerin tam bir mülteci statüsüne erişebilmeleri için 1951 Mülteci Sözleşmesi'ne konulan coğrafi çekince kaldırılmalıdır.

BM İNSAN HAKLARI KONSEYİ'NE:

- İleride yürütülecek adil ve bağımsız ceza kovuşturmalarının desteklenmesi için ceza kovuşturmalarında genel kabul edilebilirlik standartlarını karşılayan ve Afganlara karşı öldürücü güç kullanımı da dahil olmak üzere İran'da uluslararası hukuka göre işlenen en ciddi suçlara dair kanıtların toplanması, bir araya getirilmesi, korunması ve incelenmesi için acilen bağımsız bir uluslararası mekanizma tesis edilmelidir.

**ULUSLARARASI AF ÖRGÜTÜ
KÜRESEL BİR İNSAN HAKLARI
HAREKETİDİR. BİR KİŞİ
ADALETSİZLİĞE
UĞRADIĞINDA BU HEPİMİZİ
İLGİLENDİRİR.**

BİZE ULAŞIN



posta@amnesty.org.tr



+90 212 361 62 17

BİZE KATILIN



facebook.com/UluslararasiAfOrgutuTurkiye



@aforgutu

“BİZİ İNSAN YERİNE KOYMUYORLAR”

AFGANLARIN TÜRKİYE VE İRAN’DAN HUKUKA AYKIRI OLARAK GERİ GÖNDERİLMELERİ

Ülkelerinden kaçmak zorunda kalan, ancak seyahat belgesi bulunmayan Afganların büyük bir kısmı, bunu ancak hayatlarını ciddi bir tehlikeye atarak yapabiliyorlar.

Türkiye ve İran güvenlik güçleri, Afganistan’daki genel duruma ve ciddi insan hakları ihlalleriyle karşı karşıya kalma konusundaki somut risklere rağmen Afgan kadın, erkek ve çocukları hukuka aykırı olarak ülkelerine geri gönderdi. İran ve Türkiye yetkilileri, Afganları uluslararası koruma başvurusunda bulunma imkanından da mahrum etti.

İran ve Türkiye güvenlik güçleri sınırlarda, ülkeye girmeye çalışan Afganlara karşı hem caydırıcılık unsuru hem de bir geri itme yöntemi olarak hukuka aykırı bir şekilde ateşli silah kullandı ve bu kişilerden bir kısmının ölmelerine ya da yaralanmalarına neden oldu.

Uluslararası Af Örgütü, tüm ülkelere Afganları yalnızca Afganistan’a değil, Afganistan’a geri gönderilme riskiyle karşılaşabilecekleri Türkiye ve İran’a da zorla geri göndermeme çağrısında bulunmaktadır.

Uluslararası Af Örgütü, ayrıca Afganlara ev sahipliği yapan ülkeleri, Taliban tarafından misillemeye maruz kalma riski altında bulunan herkesin Afganistan’dan güvenli çıkış ve tahliyesini gerçekleştirmeye ya da bu çabalara destek vermeye ve Afgan mülteciler için yeniden yerleştirme imkanları ve diğer taahhütleri artırmaya çağırılmaktadır.